Yirminci Yüzyılın Başlarında İstanbul'da Amerikan Sağlık Mimarisi: Amerikan Hastanesi, Amerikan Kız Koleji Tıp Okulu ve Amiral Bristol Hemşirelik Okulu Hemşire Evi

UĞURGÜL TUNÇ — LUCIENNE THYS-ŞENOCAK

Giriş

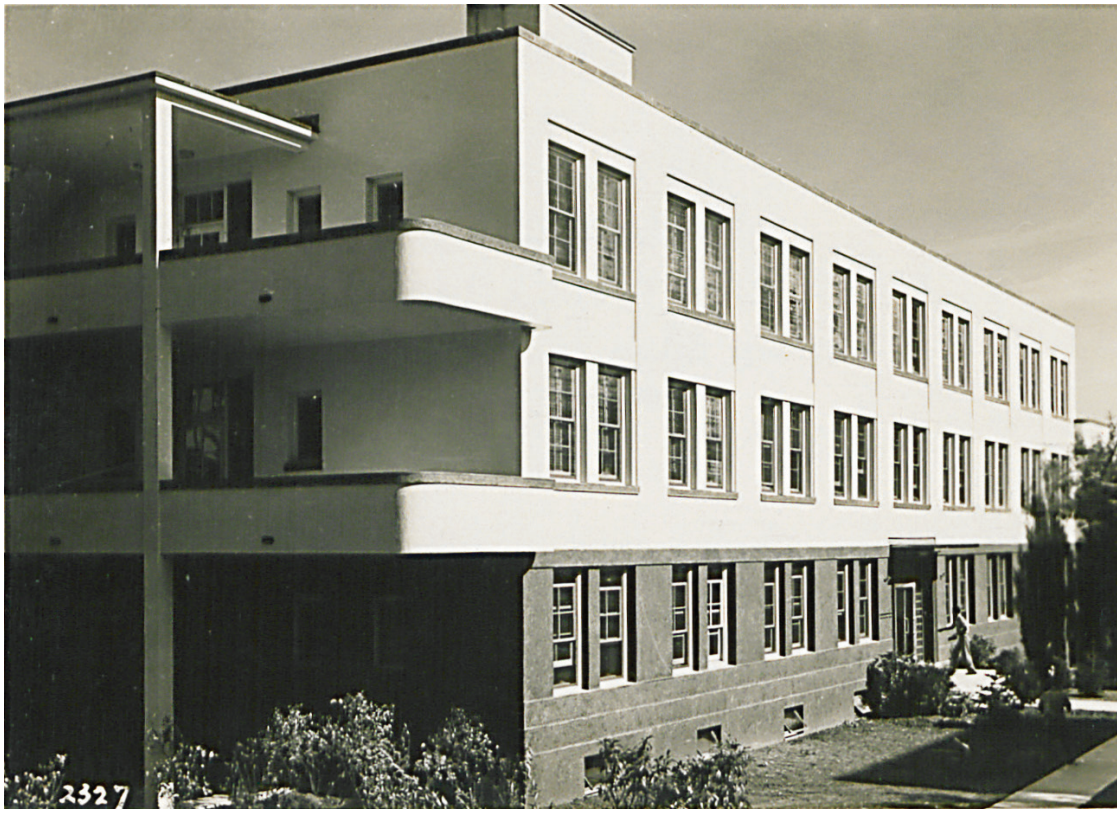
5 Kasım 1949 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi haberine göre, İstanbul'un Nişantaşı semtinde Amiral Bristol Hemşirelik Okulu Hemşire Evi'nin (ABHO Hemşire Evi) temel atma töreni o gün gerçekleşecekti.[1] Hemşireler için çok katlı konut ve okuldan oluşan ve Hemşire Evi[2] adıyla bilinen mimari tipolojideki yapı, Türk mimar Sedad Hakkı Eldem (1908–1988) tarafından tasarlanmıştı. Türkiye'nin yerel mimarisini modernist bir tasarımla birleştiren bir tarza ve plana sahip olan yapı, hemşireler için hem konut hem de eğitim merkezi olarak kullanılabilecek sağlık yapılarına yönelik bir Amerikan projesinin doruk noktasıydı. ABHO Hemşire Evi'nin hemen bitişiğinde, ondan on yıl önce, 7 Kasım 1939 tarihinde açılan ve New Yorklu mimar W. Stuart Thompson (1890–1968) tarafından bezemesiz, modernist, betonarme bir yapı olarak tasarlanan Amerikan Hastanesi yer alıyordu. Eldem'in Hemşire Evi ve Thompson'ın hastanesi, yirminci yüzyılın ilk yarısında Türkiye'de yaşayan Amerikan toplumunun farklı üyeleri tarafından önerilmiş önceki birçok sağlık mimarisi projesinin son sürümleriydi (**Şekil 1–2**).

İstanbul Amerikan Hastanesi için ilk proje, 1905 yılında, Alfred D. F. Hamlin (1855–1926) tarafından, on altı hasta koğuşuyla hemşirelerin kalacağı konutu birleştiren, *Beaux Arts* stilinde çok katlı büyük bir bina olarak tasarlanmıştı. 1905 yılına ait hastane planları hiçbir zaman uygulanmadı, fakat bu projenin bir parçası olan kadınlar için bir tıp okulu kurma fikri, 1923 yılında İstanbul'un farklı bir yerinde, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde (*American College for Girls*—ACG) hayata geçirildi (**Şekil 3**).[3] ACG'nin bu projesi ve 1920'lerin sonu ile 1930'larda İstanbul'da kalıcı bir Ame-

1 Anonim, "Amiral Bristol Hemşire Okulunun Temel Atma Töreni," *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1949, 2.

2 Bu bölüm boyunca, "Hemşire Evi" terimi, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından yirminci yüzyılın ortalarına kadar hemşirelerin barınması ve eğitimi için kullanılan mimari bir tipolojiye atıfta bulunması nedeniyle büyük harflerle yazılmıştır. Martha Vicinus, *Independent Women: Work & Community for Single Women, 1850–1920* (Chicago ve Londra: UCP, 1985), 85–120; Karen Kingsley, "The Architecture of Nursing," *Images of Nurses: Perspectives from History, Art, and Literature*, ed. Anne Hudson Jones (Philadelphia: PennPress, 1989), 63–94; Annmarie Adams, "Rooms of their Own: The Nurses' Residences at Montreal's Royal Victoria Hospital," *Material Culture Review* 40, no. 1 (Haziran 1994): 29–41; Julie Willis, Philip Goad ve Cameron Logan, *Architecture and the Modern Hospital: Nosokomeion to Hygeia* (Londra ve New York: Routledge, 2019): 64–87.

3 Amerikan Kız Koleji'ne dönüşecek olan okulun geçmişi, 1871 yılında Kadın Misyonerler Kurulu tarafından kurulan Ev Okulu'na dayanmaktadır. Okul, 1890 yılında Massachusetts Eyaleti'nde Konstantinopolis Kız Koleji olarak kurulmuştur. İstanbul'un Asya yakasında Üsküdar'da bulunan okul, büyük bir yangından sonra 1914 yılında Arnavutköy'e taşınmıştır (ACG Archives [Arşivleri], Box [Kutu] 33, Folder [Klasör] 17, Columbia University Rare Books and Manuscripts Library [Columbia Üniversitesi Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi]). Okul için birçok farklı isim kullanmaktan kaçınmak adına, bu noktadan itibaren bu kuruma atıfta bulunurken Amerikan Kız Koleji (ACG) adı kullanılacaktır. Bu, aynı zamanda Columbia Üniversitesi Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi'nin erişim aracında ACG'nin tüm iteras-

Şekil 1. Mimar W. Stuart Thompson'ın tasarladığı 1939'da inşa edilen Amerikan Hastanesi binası (KU-SKL, ABHO-03_04_phg_03.jpg).

rikan Hastanesi ve hemşire konutu içeren diğer birçok proje önerisi için, Coolidge ve Shattuck, Taylor ve Kendall gibi ABD'de dönemin önde gelen mimarlık firmaları seçilmişti.[4] Yapılan planların çoğu kez siyasi ya da ekonomik nedenlerle terk edilmesi nedeniyle, Amerikan Hastanesi ve hemşire konutu İstanbul'un Nişantaşı semtine yerleşene kadar geçici olarak kiralanmış tesislerin birinden diğerine üç kez taşındı.[5]

Thompson'ın Amerikan Hastanesi ve Eldem'in Hemşire Evi, yirminci yüzyılın başlarında İstanbul'da Amerikan sağlık mimarisine yönelik önerilen birçok projeden sonuncusuydu. Bu yüzyılın ilk yarısında, İstanbul'daki Amerikan toplumu tarafından üstlenilen sağlık mimarisine dair hikâyenin büyük bölümü, amaca yönelik inşa edilmiş bu iki tesisin gerçekleştirilmesi öncesinde meydana gelen aksaklıklar ve gecikmelerle ilgilidir. Bugün ne

yonları için kullanılan isimdir. Bkz. "Columbia University Libraries Archival Collections. American College for Girls Records, 1880s–1979," erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://findingaids.library.columbia.edu/ead/nnc-rb/ldpd_6799283.

4 Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC; Harvard Divinity School Library Pamph. [Broşürleri] Folio [Folyo] RA 990.T8 Z91.

5 Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC; Harvard Divinity School Library Pamph. Folio RA 990.T8 Z91; Warren H. Winkler ve George D. Rountree, *Amerikan Hastanesi, 1920–2007* (İstanbul: Amerikan Hastanesi, 2012).

Şekil 2. Sedad Hakkı Eldem'in tasarladığı 1949'da inşa edilen Amiral Bristol Hemşirelik Okulu binası (KU-SKL, ABHO_03_04_phg_05.jpg).

Thompson'ın ne de Eldem'in binaları ayaktadır.[6] Amerikan Hastanesi ve Hemşirelik Okulu'nun mülkiyetini 27 Şubat 1995 tarihinde devralan Vehbi Koç Vakfı tarafından başlatılan sağlık tesislerinin genişletilmesi kapsamında, her iki bina da 1999 yılında yıkılmıştır.[7]

Bu bölüm, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında Türkiye'deki Amerikan toplumu tarafından yürütülen çeşitli sağlık hizmetleri inşa etme projelerinin tarihsel arka planını sunmakta ve özellikle yirminci yüzyılın ilk yarısında İstanbul merkezli üç sağlık projesinin gelişimine odaklanmaktadır: İstanbul Amerikan Hastanesi, Amerikan Kız Koleji'ndeki kadın tıp okulu ve Amiral Bristol Hemşirelik Okulu ve ona ait Hemşire Evi. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'taki geniş kapsamlı arşiv araştırmalarına ve birçoğu ilk kez burada yayımlanan çeşitli mimari plan ve çizimlerin yakın okumasına dayanan bu bölüm, söz konusu sağlık yapılarının farklı mekânsal dinamikleri ile üslupsal çeşitliliklerini ve de onları inşa eden mimarları incelemektedir.[8]

Bölüm, İstanbul Amerikan Hastanesi, ACG tıp okulu ve ABHO Hemşire Evi yapıları ve bu

6 Gerek Amerikan Hastanesi gerekse hemşirelik okulu, Amiral Bristol'un 1939 yılında vefat etmesinin ardından Kasım 1945'te Amiral Bristol Hastanesi ve Amiral Bristol Hemşirelik Okulu (ABHO) olarak adlandırılmıştır. Bkz. "Amiral Bristol Hastanesi: Şehrimizdeki Amerikan Hastanesine Memleketimizin Büyük Dostu Amiral Bristol'ün Adı Verildi," *Tarihli Vakit Gazetesi*, 19 Kasım 1945, 3. Bu bölüm boyunca, Eldem tarafından tasarlanan Hemşire Evi'nden ABHO Hemşire Evi olarak bahsedilecektir.

7 Amerikan Hastanesi'nin bina kayıtları: "Amerikan Hastanesi'nin Yeni Blokları Açıldı," *Milliyet*, 30 Haziran 2007, erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://www.milliyet.com.tr/pembenar/amerikan-hastanesinin-yeni-bloklari-acildi-204199.

8 Bu çalışma için gerçekleştirilen araştırmalar sırasında başvurulan arşivler arasında American Research Institute in Turkey Library, Istanbul [Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü ARIT Kütüphanesi İstanbul]; Harvard Divinity School Library [Harvard İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi]; Harvard University Countway Library of Medicine [Harvard Üniversitesi Countway Tıp Kütüphanesi]; National Archives of the United Kingdom [Birleşik Krallık Ulusal Arşivleri]; Royal Institute of British Architects [Britanyalı Mimarlar Kraliyet Enstitüsü], DO, Library of Congress [Kongre Kütüphanesi]; SKL [Suna Kıraç Kütüphanesi, Koç Üniversitesi, İstanbul]; Columbia University Avery Architectural Library [Columbia Üniversitesi Avery Mimarlık Kütüphanesi]; Columbia University Rare Books and Manuscripts Library [Columbia Üniversitesi Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi]; Robert Koleji; Rockefeller Archive Center [Rockefeller Arşiv Merkezi]; Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yıldız Albümleri Arşivi ve SALT Araştırma bulunmaktadır.

Şekil 3. Arnavutköy'deki eski Amerikan Kız Koleji kampüsünde bulunan Mary Payne Bingham Tıp Binası (daha önce Konstantinopolis Kız Koleji olarak biliniyordu) (RAC, RF Records, Photographs, Series 100-1000 [FA003], Box 167, Folder 3236).

yapıların mimarları hakkındaki tarihsel anlatıların ötesine geçerek, toplumsal cinsiyet ve işgücü gibi faktörlerin yirminci yüzyılın ilk yarısında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin sağlık hizmetleri mimarisi üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Kadın doktor ve hemşirelerin yetiştirilmesine duyulan ihtiyaç, İstanbul'daki sağlık projelerinin Amerikalı hamileri için özellikle önem arz eden bir konuydu. Bu kaygı sonucunda kadınlar için tıp okulu binası olarak tasarlanan ilk yapılardan biri olarak ACG tıp okulu inşa edilmiş ve ABD, İngiltere ve Avrupa'da yaygınlaşmış bir mimari tipoloji olan Hemşire Evi Türkiye'de de kurulmuştur. Bu bölümün önemli bir kısmı, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında İngiltere, Kuzey Amerika ve Avrupa'da hemşirelik mesleğine katılmak üzere aile evlerinden ayrılan üst-orta ve orta sınıf eğitimli kadınlar için bir konut ve eğitim mekânı olarak ortaya çıkan, amaca yönelik inşa edilmiş "Hemşire Evleri"nin mimari gelişimini tartışmaktadır.[9] Tam teşekküllü Hemşire Evleri, özellikle ABD ve İngiltere'de, hastaneye yakın, ancak çoğu zaman hastaneden bağımsız olan, hemşirelere konaklama yerlerinin yanı sıra eğitimleri ve boş zaman geçirmeleri için de çeşitli alanlar sunan, amaca yönelik inşa edilmiş yapılardı.[10] Sonuç olarak, Hemşire Evi gelişim gösterdiği ülkelerde hemşirelerin iş verimliliğini artırmak için kullanılan önemli bir mimari tipolojiye dönüşmüştü.[11]

9 Vicinus, *Independent Women*, 85–120; Kingsley, "The Architecture of Nursing," 63–94; Adams, "Rooms of their Own," 29–41; Willis vd., *Architecture and the Modern Hospital,* 64–87.

10 Vicinus, *Independent Women*, 85–120; Kingsley, "The Architecture of Nursing," 63–94; Adams, "Rooms of their Own," 29–41; Willis vd., *Architecture and the Modern Hospital,* 64–87.

11 Hemşire Evi'nin kökeni ve gelişimi hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Lucy Ridgely Seymer, "One Hundred Years Ago…," *AJN* 60 (Mayıs 1960): 658–61; Vicinus, *Independent Women*, 85–120; Kingsley, "The Architecture of Nursing," 63–94; Adams, "Rooms of their Own," 29–41; Willis vd., *Architecture and the Modern Hospital,* 64–87. Ayrıca bkz. Florence Nightingale, *Notes on Hospitals* (Londra: John W. Parker - Son, 1859); Florence Nightingale, *Notes on Nursing: What It Is, and What It Is Not* (Londra: Harrison, 1859); Frederic J. Mouat ve Henry Saxon Snell, *Hospital Construction and Management* (Londra: J. ve A. Churchill & Co., 1883); Donald James MacKintosh, *Construction, Equipment, and Management of a General Hospital* (Edinburgh ve Glasgow: William Hodge & Company, 1909); Edward Fletcher Stevens, *The American Hospital of the Twentieth Century,* revize edilmiş baskı (New York: The Architectural Record Company, 1921); Agnes S. Ward, "Suggestions for What is Required in Building a Nurses' Home," *AJN* 10, no. 6 (Mart 1910): 399–401; Edward Fletcher Stevens, "The Nurses' Residence," *The Modern Hos-*

On dokuzuncu yüzyılın sonlarından 1950'lere kadar ABD ve Birleşik Krallık'ta kurulmuş olan Hemşire Evleri akademik açıdan oldukça ilgi görmüş olsa da, Türkiye'de bu yapılar görünüm ve işlevleri ile modernist Türk mimarisinin önemli öğeleri olarak kabul görmemişlerdir. ABHO Hemşire Evi'nin mimarı Sedad Hakkı Eldem, mesleğinin en tanınmış isimlerinden biri olsa da, İstanbul'da tasarladığı Hemşire Evi'ne oldukça az ilgi gösterilmiş ve Eldem'in repertuarında en az araştırılan yapılardan biri olmuştur. Dolayısıyla, ABHO Hemşire Evi, nadir görülen ve günümüzde mevcut olmayan bu mimari tipolojinin Türkiye'deki önemli bir örneğini teşkil eder.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında İstanbul için tasarlanmış olan Amerikan sağlık mimarisinin incelenmesi oldukça ilginç ve karmaşık bir hikâye sunmaktadır. Öngörülmüş ve hayata geçirilmiş olan sağlık mekânlarının çoğunun yerel ve küresel mimari eğilimler, dünyada sağlık çalışanlarının değişen görevleri ve toplumsal cinsiyet rolleri ve bu yapıları kullanan hastalar ve sağlık personeline verimli bir şekilde hizmet edebilecek binalar inşa etmeye yönelik yaratıcı çabalar bağlamında, bu hikâyenin dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

İstanbul'da Amerikan Sağlık Projeleri: Başlangıç Yılları

Yirminci yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan Amerikan sağlık personeli ağı oldukça genişti. Bu sağlık çalışanlarının çoğu, Amerikalılar'ın on dokuzuncu yüzyılın ortalarında bu bölgede başlattığı misyonerlik girişimleriyle bağlantılıydı. Brian Johnson, Amerika'nın Türkiye'deki ilk tıbbi varlığını 1847 yılına tarihlemektedir; bu tarih, tıp diplomasını Yale Tıp Fakültesi'nden almış olan Protestan papaz Azariah Smith'in (1817–1851) hekimlik yapmasına izin veren bir fermanla Anadolu'nun Antep şehrine (günümüzde Gaziantep) gelişine tekabül etmektedir. Azariah Smith, Amerikan Board'un (*American Board of Commissioners for Foreign Missions*—ABCFM) Osmanlı İmparatorluğu'nda hekimlik yapacak ve Anadolu'da çeşitli hastane ve klinikler inşa edecek pek çok üyesinden birisiydi.[12]

Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan sağlık hizmetlerinin ilk olarak gelişmeye başladığı yer İstanbul'dan ziyade Anadolu olmuştur. 1914 yılına gelindiğinde, aralarında dokuz hastanenin de bulunduğu Amerikalı misyonerlere ait hayır amaçlı çok sayıdaki proje, Anadolu'nun dört bir yanında, Gaziantep, Mardin, Sivas, Van, Merzifon, Harput, Kayseri ve İzmir gibi şehir ve taşra kentlerine yayılmıştı. Bunların neredeyse hepsi, yerel toplumun ve onlara liderlik edenlerin nezdinde tıbbi misyonerlerin güven kazanmasını sağlamak amacıyla bir doktorun evinin samimi ve kişisel alanlarında başlatılmıştır.[13] Tıbbi misyonerler, mesken olarak kiralanmış konutları sağlık hizmetlerine uygun hale getirerek ayakta tedavi klinikleri kurmuş, hatta bazıları yeni hastaneler inşa etmek üzere arazi bile satın almıştı. Yerel nüfusa yönelik sağlık hizmetlerinde devlet desteğinin eksikliğini gören ve tıp misyonerlerinin sağladığı hizmetleri bu açıdan yararlı bulan taşra valilerinin desteği, bu kurumların Anadolu'da ortaya çıkışını kolaylaştırmıştı.[14]

Osmanlı başkenti İstanbul'da Amerikalı misyonerler İmparatorluk yetkilileri tarafın-

pital 18, no. 4 (Ocak–Haziran 1922): 322–23; Mary Beard vd., *Nursing and Nursing Education in the United States: Report of the Committee for the Study of Nursing Education, and Report of a Survey by Josephine Goldmark* (New York: The Macmillan Company, 1923); George Moir Weir, *Survey of Nursing Education in Canada* (Toronto: UTP, 1932).

12 Brian Johnson, *Şifahane "The House of Healing": A Brief Account of Gaziantep's American Hospital and Associated Historical Institutions* (Gaziantep: SEV Amerikan Hastanesi, 2008).

13 David Hardiman, *Healing Bodies, Saving Souls: Medical Missions in Asia and Africa* (New York: Rodopi, 2006), 16–17; Sara Honarmand Ebrahimi, *Emotion, Mission, Architecture: Building Hospitals in Persia and British India (1865–1914)* (Edinburgh: EUP, 2023), 36. Ancak, Azariah Smith'in gelişinden önce Amerikalı tıbbi misyonerler yerel halkın düşmanlığıyla karşılaşmıştır. Bkz. Johnson, *Şifahane*, 3, 8.

14 İdris Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880–1934)* (Ankara: TTK, 2017), 155–58.

dan yakından takip edildiği için hastane inşa programları yürütmeleri daha zordu.[15] Amerikalı doktor ve ABCFM misyoneri Thomas Spees Carrington (1868–1940), 1897'de Karadeniz Bölgesi'nde kurduğu bir Amerikan hastanesi ve ardından 1900 dolaylarında başlattığı bir hemşire eğitim programı ile tıbbi misyonerlikte dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.[16] Merzifon'da kurmuş olduğu hastane yerel bir evde beş odalı bir klinik şeklinde başlamışken,[17] 1904 yılına gelindiğinde "büyük çaplı üç sağlam bina, modern bir ameliyathane, kırk hasta yatağı ve her yıl binlerce kişinin tedavi edildiği geniş bir ayakta tedavi departmanı" barındırmaktaydı.[18] Carrington'ın 1904'teki hedefi İstanbul'da da benzer büyüklükte bir hastane inşa etmekti; bu amaçla fon toplamak üzere 1905 yılında ABD'ye gitti.[19] Bağış toplama broşürleri, Carrington'ın İmparatorluk başkentinde inşa edilecek pavyon planlı büyük bir hastane öngördüğünü göstermektedir.[20] Pavyon planlı hastane mimarisi, Florence Nightingale tarafından on dokuzuncu yüzyılın ortalarında popüler hale getirilmiş ve yirminci yüzyıla gelindiğinde dünya genelinde çeşitli versiyonları inşa edilmişti. Bu plan, farklı rahatsızlıkları olan hastaların, daha fazla doğal ışık alan, daha iyi havalandırılan, daha geniş alan ve hijyenik koşullar sunan farklı koğuşlara ayrılmasına olanak tanıyordu.[21]

15 Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (BOA. DH.MKT.) 1560/60, 3 Za 1305 (12 Temmuz 1888); İdris Yücel, "Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri ve Tıbbi Misyonerlik 1880–1930" (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2011), 64–70. Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 62–72; İdris Yücel, "An Overview of Religious Medicine in the Near East: Mission Hospitals of the American Board in Asia Minor (1880–1923)," *JSRI* 14, no. 40 (Bahar 2015): 62–64.

16 Gülbadi Alan, *Amerikan Board'un Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji* (Ankara: TTK, 2008); Mehmet Ali Doğan, "American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and 'Nominal Christians': Elias Riggs (1810–1910) and American Missionary Activities in the Ottoman Empire" (Doktora tezi, Utah Üniversitesi, 2013); Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika* (İstanbul: Arba Yayınları, 1989); Özgür Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Misyonerleri* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015); Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*.

17 Thomas Spees Carrington, *Medical Work in Turkey: Can Conditions in Oriental Countries be Changed?* (New York: American Hospital and Training School for Nurses, 1908), 5–6.

18 Harvard Divinity School Library Archives, "American Medical Work in Turkey: What Is Being Done to Meet the Needs, Facts Especially Relating to the Hospital and Training School for Nurses in Constantinople," New York, 1905, 11.

19 İstanbul ARIT Kütüphanesi'nde bulunan Mary Mills Patrick'in tarihsiz raporu Carrington'ın İstanbul'daki kurumunun kuruluş tarihini 1904–1905 olarak vermektedir (Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC). Ancak, ABCFM arşivleri, Carrington'ın İstanbul'da bir hastane kurmak için ABCFM'ye başvurusunu Mart 1905'te yaptığını (ABCFM Archives, Reel [Makara] 619, No: 419) ve planların ancak Carrington'ın ABD'ye yaptığı bir bağış toplama gezisinin ardından, Mayıs 1906'da Osmanlı İmparatorluğu'na dönmesiyle hayata geçirildiğini göstermektedir. Ayrıca bkz. Yücel, "Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri," 281–86; Yücel *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 279–83. Carrington ilk olarak 1906 yılında, Eminönü'nde ABCFM merkezinin yakınında geçici olarak kiraladığı iki katlı bir konut binasını kullanmaya başladı ve 1905 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde topladığı fonlarla Londra ve New York'tan yeni tıbbi ekipman getirtti: ABCFM Archives, Reel 617, No: 611. Ayrıca bkz. Yücel, "Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri," 283; Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 280–81. Carrington'un bağış toplama materyallerinde, 1905'te planın "hastanenin Scutari'deki Amerikan Kız Koleji yakınında kiralanan büyük bir evde hemen başlatılacağı" şeklinde olduğu belirtilir (Bkz. Harvard Divinity School Library Archives, "American Medical Work in Turkey," 7).

20 "American Medical Work in Turkey," Harvard Divinity School Library Archives.

21 İlk baskısı 1858'de yayımlanmışsa da, Nightingale'in *Notes on Hospitals* adlı eserinin üçüncü baskısı "eksiksiz bir kitap" olarak kabul edilmiş ve hastane tasarımı konusunda dönemin en etkili çalışması olmuştur. Bkz. Nightingale, *Notes on Hospitals*. Ayrıca bkz. John D. Thompson ve Grace Goldin, *The Hospital: A Social and Architectural History* (New Haven, CT: YUP, 1975); Jeremy Taylor, *The Architect and the Pavilion Hospital: Dialogue and Design Creativity in England, 1850–1914* (Londra ve New York: LUP, 1997); Jeanne Kisacky, *Rise of the Modern Hospital: An Architectural History of Health and Healing, 1870–1940* (Pittsburgh, PA: UPittPress, 2017); Uğurgül Tunç, "Lessons from the Crimean War: How Hospitals Were Transformed by Florence Nightingale and Others," *IDCM* 1, no. 2 (Ekim 2019): 110–18; Michael Murphy, *The Architecture of Health: Hospital Design and Construction of Dignity* (New York, NY: Cooper Hewitt, Smithsonian Design

Carrington, İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için bir pavyon planı tasarlamak üzere New York-Columbia Üniversitesi'nden mimarlık profesörü Alfred D. F. Hamlin'i (1855–1926) projeye dahil etmiştir. A. D. F. Hamlin, 1863 yılında Protestan misyonerlerin desteğiyle İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında, Bebek'te bir Amerikan okulu olan Robert Koleji'nin kurucusu Cyrus Hamlin'in oğluydu.[22] A. D. F. Hamlin İstanbul'da doğup büyümüş, Paris'teki École des Beaux-Arts'ta mimarlık eğitimi almış ve kısa bir süreliğine New York merkezli prestijli McKim, Mead ve White mimarlık firmasında çalışmıştı. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Anderson, Washburn ve Albert Long Binaları dahil olmak üzere Robert Kolej'deki birçok kampüs binasının mimarı olarak çalışarak İstanbul'da inşaat deneyimi kazanmıştı.[23] Bir hastane mimarı olarak tanınmasa da, 1910 tarihli *Modern School Houses* (Modern Okul Yapıları) adlı yayını, büyük kamu binalarının sıhhileştirilmesi ve havalandırılması konularına uzun süre ilgi duyduğuna işaret etmektedir.[24]

A. D. F. Hamlin'in, mesleği icabı "Mimar Kemaleddin" olarak tanınan Ahmet Kemaleddin (1870–1927) gibi zamanın Osmanlı mimarlarının yürüttüğü hastane projelerinden haberdar olmuş olması muhtemeldir. Kemaleddin, Almanya'da eğitim görmüş ve 1909 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda Evkaf Nezareti'nin (Vakıflar Bakanlığı) baş mimarı olarak atanmıştı. Osmanlı geçmişinden ilham alan Kemaleddin, Osmanlı-Türk mimarisinde Birinci Ulusal tarzın kurucusu olarak kabul edilir.[25] Tasarlamış olduğu çok sayıdaki mimari proje arasında pek çok hastane binası da bulunmaktadır. Carrington ve Hamlin gibi Amerikalıların İstanbul için hastane projeleri planlamaya başladıkları Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki sağlık mimarisi yaklaşımlarını anlayabilmek adına, bu hastanelerden birkaçını ele almak faydalı olacaktır. Kemaleddin, 1903 yılında Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in (hük. 1876–1909),[26] hediyesi olarak Almanya'da inşa edilecek Berlin Hamidiye Hastanesi'nin ve 1909 yılında İstanbul için tasarlanan Gurebâ Hastanesi'nin planlarını hazırlamıştır (**Şekil 4**).[27] Kemaleddin'in bu projeler için yaptığı çizimler, önceki Osmanlı süsleme unsurlarını, pavyon planı gibi çağdaş hastane mimarisi tipolojileriyle birleştirme konusundaki ilgisini ortaya koymaktadır. Gerek Hamlin gerekse Kemaleddin, Osmanlı başkentine yönelik hastane tasarımlarında, etraflarını kuşatan İstanbul'un Klasik ve Erken Modern Osmanlı mimarisinden ve kentteki on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başı

Museum, 2021). Nick Black, pavyon hastane planını icat eden kişi olmasa da, Florence Nightingale'in bu hastanelerin tasarımında mimarlar, doktorlar ve sıhhi mühendislerin yanı sıra hemşirelere de bir rol biçtiğini belirtmektedir. Nick Black, "The Rise and Demise of the Hospital: A Reappraisal of Nursing," *BMJ* 331, no. 7529 (Aralık 2005): 1395.

22 Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji'nin tarihçeleri için bkz. May N. Fincancı, *The Story of Robert College: Old and New* (İstanbul: Redhouse Press, 2001); John Freely, *A History of Robert College* (İstanbul: YKY, 2009); Keith M. Greenwood, *Robert College: The American Founders* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2010); Cem Akaş, ed., *The Anatomy of a Tradition: 150 Years at Robert College, 1863–2013* (İstanbul: İAE, 2013).

23 Abdullah Kuran, "Kolej'in Mimari Tarihi," *RC Quarterly* 5, no. 13 (Bahar 1995): 8–10; Zeynep Çelik, "The Campus, the City, and the Empire: The Early Architecture of Robert College and the American College for Girls," *The Anatomy of a Tradition: 150 Years at Robert College, 1863–2013*, ed. Cem Akaş (İstanbul: İAE, 2013), 211–36.

24 Alfred D. F. Hamlin, *Modern School Houses: Being a Series of Authoritative Articles on Planning, Sanitation, Heating and Ventilation* (New York, NY: Swetland Publishing Company, 1910).

25 Afife Batur, *Mimar Kemaleddin Yapıları Rehberi* (İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, 2008); Yıldırım Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemaleddin, 1870–1927* (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 2009); Ali Cengizkan, ed., *Mimar Kemaleddin ve Çağı: Mimarlık, Toplumsal Yaşam, Politika* (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları Yayınları, 2017).

26 Nuran Yıldırım, "Birinci Ulusal Mimarlık Akımının İlk Örneklerinden Kemaleddin Bey'in Berlin Hamidiye Hastanesi Keşif Defteri ve Planları," *Toplumsal Tarih* 188 (Ağustos 2009): 2–9.

27 Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları," *METU JFA* 8, no. 2 (1988): 123–42; Nuran Yıldırım, *Tıphâne-i Âmire ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den İstanbul Tıp Fakültesi'ne* (İstanbul: Betim, 2019).

Şekil 4. *Mimar* Kemaleddin, İstanbul'daki Gurebâ Hastanesi için çizimi, 1911 civarı, https://cdn.istanbul.edu.tr/statics/istanbultip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_48-.jpg (İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi).

yapıların sergilediği eklektik bir dizi Neoklasik ve Oryantalist süsleme üslubundan etkilenmişlerdir.[28]

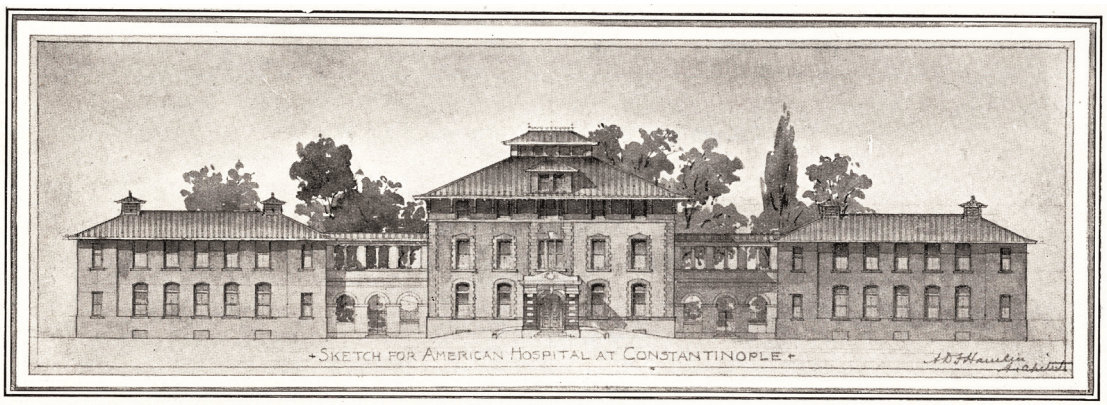
A. D. F. Hamlin'in 1905 Yılında İstanbul Amerikan Hastanesi İçin Yaptığı Çizimler

A. D. F. Hamlin'in 1905 yılında İstanbul'daki ilk Amerikan Hastanesi projesi için yaptığı çizimler, çok pavyonlu bir kompleks tasarladığını göstermektedir. Çizime göre, üç katlı merkezi bir idari pavyon, her birinde dört koğuş bulunan iki katlı dört pavyon bloğu ile çevrelenecekti; toplam 200 hasta kapasiteli bir hastane planlanmıştı (**Şekil 5a–b**). Her koğuş sekiz kişilik olacaktı ve birkaç özel oda da bulunacaktı.[29] Ne yazık ki, bu hastaneye dair elimizde sadece dış görünüş çizimleri ve alanın nasıl tahsis edileceğine dair açıklamalar bulunmaktadır. Hastaneye ait bir iç mekân planı henüz su yüzüne çıkmamıştır. Hamlin'in hastane için yaptığı çizimlere bakıldığında, binaların eksenelliği ve simetrisi, almış olduğu *Beaux-Arts* eğitimini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, hastane girişinin oldukça yalın ön cephesi ve pavyonların çıkıntılı saçakları, Hamlin'in Robert Kolej binaları için kullandığı on dokuzuncu yüzyıl sonu Avrupa mimarisinin daha eski ve daha eklektik bazı ifadelerini anımsatır.[30]

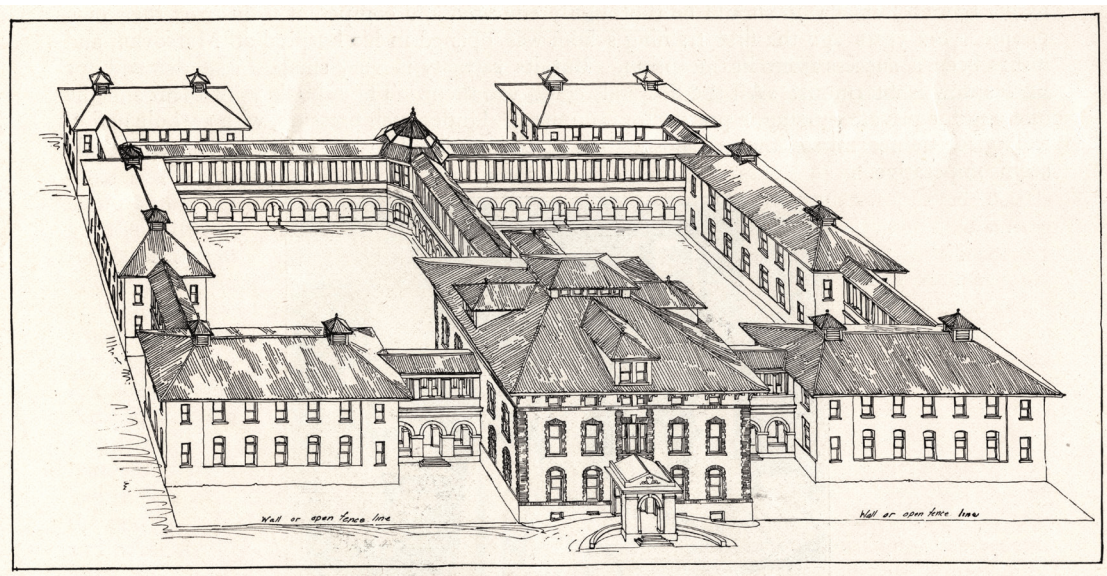
28 Hamlin'in Osmanlı İmparatorluğu'ndaki binalara ilişkin çizimlerinden bazıları, mimarlık dersleri verdiği Columbia Üniversitesi'ndeki Avery Kütüphanesi arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Bkz. A. D. F. Hamlin Collection, Travel Sketches: Foreign, boxes 3 ve 5.

29 Harvard Divinity School Library Archives, "American Medical Work in Turkey," 7.

30 Çelik, "The Campus, the City and the Empire," 211–36.

FRONT VIEW OF PROPOSED BUILDING FOR THE AMERICAN HOSPITAL AND TRAINING SCHOOL FOR NURSES, CONSTANTINOPLE
Designed by A. D. F. Hamlin, Professor of Architecture, Columbia University, New York

BIRD'S-EYE VIEW OF HOSPITAL BUILDING TO BE ERECTED IN CONSTANTINOPLE

Şekil 5a. A. D. F. Hamlin, planlanan Amerikan Hastanesi'nin ön cephe görünümü (1905) (Admiral Bristol Hospital [Istanbul, Türkiye] Collection. Pamphlets Folio RA 990. T8. Z91. HDSL-HU (Harvard Divinity School Library, Harvard University).

Şekil 5b. A. D. F. Hamlin, planlanan Amerikan Hastanesi'nin kuşbakışı görünümü (1905) (Admiral Bristol Hospital [Istanbul, Türkiye] Collection. Pamphlets Folio RA 990. T8. Z91. HDSL-HU).

Elli öğrenci hemşire, bir Amerikalı başhemşire ve Amerikan eğitimi almış iki hemşire yardımcısının hastane içinde, merkezi idari bloğun üçüncü katında ikamet etmesi planlanıyordu. Burada "ofisler, (bir) mutfak, cerrahi departmanı, hemşirelerin yatakhanesi, sınıfları ve iyi donanımlı bir hastane için gerekli olan diğer dairelerini"[31] kapsayan bir alan olacaktı. Hemşirelerin eğitim göreceği okul da bu merkezi idari blokta yer alacaktı, ancak öğrenci hemşireler için zorunlu olan giriş seviyesi fen bilimleri dersleri, o zamanlar Anadolu yakasının Üsküdar semtinde bulunan Amerikan Kız Koleji'nde (ACG) verilecekti. Hamlin ve bina hamilerinin tasavvuruna göre, Amerikan Hastanesi'nin hemşireleri hastanenin içinde hem ikamet edecek hem de çalışacaklardı. Aslında, Hamlin'in 1905 yılında hemşireleri barındırmak için geliştirdiği bu mekânsal çözümün yerini, Birleşik Krallık ve Kuzey Amerika'da müstakil bir binadan oluşan ve "Hemşire Evi" olarak adlandırılan yeni bir mimari tipoloji almaya başlamıştı. Mimari bir tipoloji olarak Hemşire Evi'nin Birleşik Krallık ve ABD'deki gelişimi ve Türkiye'deki tezahürü bu bölümün ilerleyen kısımlarında ele alınacaktır.

Amerikan Kız Koleji (ACG) Tıp Okulu

Carrington'ın hayali ve A. D. F. Hamlin'in İstanbul'daki çok pavyonlu büyük Amerikan Hastanesi tasarımı hiçbir zaman hayata geçirilmedi, ancak Amerikalılar'ın Osmanlı başkentinde sağlık hizmetleri sunma çabaları bunlarla sınırlı kalmadı.[32] Carrington ve asistanı, İstanbul'da bulunan Robert Kolej ve ACG gibi Amerikan okullarındaki öğrencilerin ve şehirde görev yapan ABCFM misyonerlerinin tıbbi ihtiyaçlarından sorumluydu.[33] Bu sıfatla, 1890 yılında ACG'ye okul müdürü olarak atanan Dr. Mary Mills Patrick (1850–1940) ile yakın ilişkiler geliştirdi.[34] Robert Kolej gibi ACG de Protestan misyonerler tarafından kurulmuş bir okuldu. Okulun daha önceki bir versiyonu 1871 yılında, Gedikpaşa'da Ev Okulu *(Home School*) adıyla kurulmuş ve daha sonra, 1874 yılında Üsküdar'a taşınmıştı. 1908 yılına gelindiğinde Patrick, ACG Üsküdar kampüsünde kadınlar için bir tıp okulu açma planını gerçekleştirmek üzere Carrington ile işbirliğine girdi. 20 Mart 1908'de, ACG'yi Carrington'ın İstanbul'da bir hastane ve hemşire okulu planıyla birleştirmek için resmi bir teklif sunarak bu girişimin ilk tohumlarını attı, ancak bu teklif ACG Mütevelli Heyeti Başkanı Dr. Borden Parker Bowne (1847–1910) tarafından reddedildi.[35]

Osmanlı başkentinde pavyon planlı büyük bir hastane ve kadınlar için bir tıp okulu kurma yönündeki bu girişimler, I. Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul'un 1918–1923 yıllarında İtilaf Devletleri işgali sırasında sonuçsuz kalırken, Amerikan Kızılhaçı (*American Red Cross* – ARC) ve Yakın Doğu Yardım Heyeti (*Near East Relief* – NER) çatısı altında faaliyet gösteren Amerikan Kadın Hastaneleri (*American Women's Hospitals* – AWH) gibi Amerikalıların öncülüğündeki yardım ve hayır kuruluşlarına bağlı çok sayıda hemşire ve hekim sayesinde Amerikan sağlık kurumları İstanbul'da varlık göstermeye devam etti.[36] Diğer birçok etkenin yanı sıra 1920'de Rus mültecilerin İstanbul'a akın etmesi,

31 Harvard Divinity School Library Archives, "American Medical Work in Turkey," 7.

32 Carrington, arşiv kayıtlarında yeri belirtilmemiş küçük bir hastane kurmakla yetinmek zorunda kalmıştır. Carrington'ın İstanbul'daki hastanesi ve hemşirelik okulu, ABCFM merkeziyle yaşadığı mali anlaşmazlıkların ardından Mart 1909'da kapanmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. ABCFM Archives, Reel 617, No: 611 ve 613; Yücel, "Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri," 283; Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 280–82; ABCFM Archives, Reel 619, No: 478; ARIT Kütüphanesi, Istanbul 362.11 ARC.

33 Yücel, "Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri," 284.

34 Mary Mills Patrick'in kapsamlı bir biyografisi için bkz. Carolyn McCue Goffman, *Mary Mills Patrick's Cosmopolitan Mission and the Constantinople Women's College* (Lenham: Lexington Books, 2020).

35 Mary Mills Patrick tarafından hazırlanan tarihsiz rapor, ARIT Kütüphanesi, Istanbul 362.11 ARC. Yücel, "Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri," 283; Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 280–82.

36 The American Board, *Hand Book* (New York, NY: Near East Relief, 1920) SALT Araştırma-Near East Relief Archives'da mevcuttur. Dijitalleştirilmiş kopyaya erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/44978;

sağlık kaynaklarındaki kıtlığı daha da artırdı ve Amerikalılar'ın şehirde yeni sağlık tesisleri kurma çabalarına devam etmeleri için ek bir katalizör görevi gördü.[37]

1905 yılında ACG'nin Üsküdar'daki kampüsünde büyük bir yangın çıktı. Bu trajik olay Mary Mills Patrick'i kampüsü taşımak için Boğaz'ın Avrupa yakasında Arnavutköy'ün üst kısmındaki tepelerde yeni bir arazi satın almaya sevk etti ve kadınlar için bir tıp okulu kurma çabaları burada yeniden canlandı.[38] ACG Tıp Eğitimi Komitesi'nin 22 Ekim 1918'de New York'ta yaptığı ilk toplantıda da belirtildiği gibi, İstanbul'da hem kadın hekimlerin hem de hemşirelerin eğitimine acil ihtiyaç duyulmaktaydı, ancak savaşın belirsizlikleri nedeniyle bu konuda gecikmeler yaşanıyordu. Raporda şöyle denmekteydi:

> Kadınların tıbbi eğitime ve hemşirelerin eğitimine duyulan büyük ihtiyacı göz önünde bulunduran kolej, uzun süredir bu alanda bir bölüm açma fikriyle yakından ilgilenmektedir. Bu konu savaş nedeniyle bir süredir askıya alınmıştı, ancak şu anda, Yakın Doğu'da öylesine hızlı değişimler yaşanmaktadır ki bu amaca yönelik planlar yapılması ve bu planların Türkiye'nin açıldığı anda, mevcut gidişatın aksamaması şartıyla, çok kısa süre içinde gerçekleştirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.[39]

II. William Bingham'ın (1879–1955) merhum annesinin anısına kadınlar için bir tıp okulu kurulması için bağışlamış olduğu 100.000 ABD dolarının alınmasının ardından, komite üyelerinden Dr. Alden R. Hoover (1877–1940) bir rapor hazırlamıştır. 14 Kasım 1919 tarihli bu rapor, bir kadın tıp okulu için planları, ayrıntılı bir müfredatı ve İstanbul'da, "Kolej'e yakın bir yerde", örneğin Arnavutköy kampüsünde inşa edilecek 300 yataklı pavyon tipi bir hastaneden oluşan iddialı bir "Amerikan Tıp Merkezi" önerisini içeriyordu. Bu hastane daha sonra hastalık ve salgınlarla mücadeleye yardımcı olmak üzere şehirdeki çeşitli kliniklerle bağlantıda olacaktı. ACG açısından kadınlar için bir okulu ve "tıp bölümüne ait bir hemşire eğitim okulu" Arnavutköy'de kurulacak bir hastaneye dair bu bu planların merkezinde yer almaktaydı. Holden'ın mektubunda belirttiği gibi, hastane için şehir merkezinde bir yer düşünülmüştü; ancak "kadın tıp öğrencileri ve hemşirelerin gidiş-geliş ulaşımı ve uygun şekilde gözetim altında tutulmaları dikkate alınması gereken faktörlerdi. Bu nedenle, aşağıda belirtilen Kolej'e yakın pavyonlar inşa edilmesi önerisine, diğer olasılıkların elenmesi sonucunda ulaşılmıştır."[40] İnşaat faaliyetlerine ilk olarak, "bir hastanenin temel çalışma birimleri" olan bir cerrahi ve bir tıbbi pavyon ile başlanması planlanmıştı. Daha sonra eklenecek diğer pavyonlar ise şunlardı: yönetim ve laboratuvar, göz-kulak-burun-boğaz, kadın doğum ve jinekoloji, çocuk pavyonu ve raporda adı "Hemşire Evi" olarak geçen hemşireler için bir konut. Hemşire Evi tamamlanana kadar öğrenci hemşireler geçici olarak ACG kampüsünde konaklayacaktı.[41] 1911 yılında, Arnavutköy'deki yeni ACG kampüs binalarını tasarlamak üzere Boston mer-

George L. Richards, *The Medical Work of the Near East Relief: A Review of Its Accomplishments in Asia Minor and the Caucuses during 1919–1920* (New York, NY: Near East Relief, 1923).

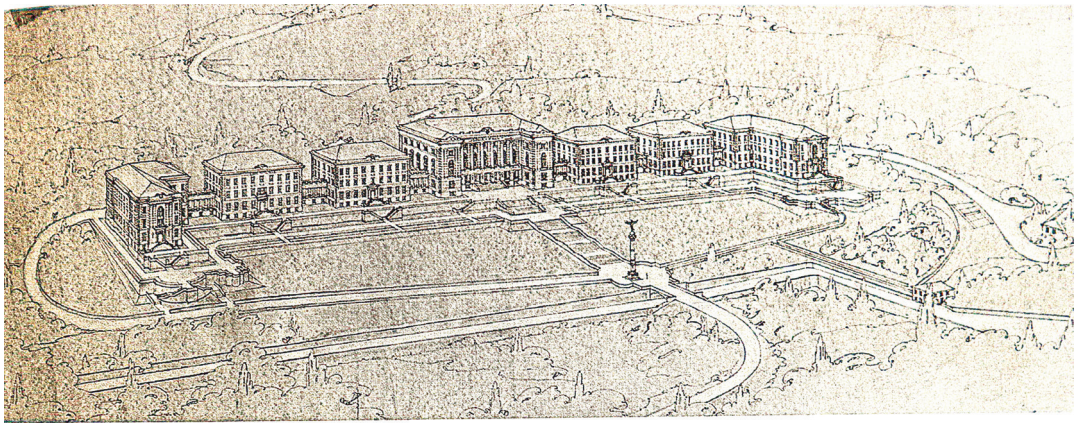
37 Bilge Ar, "İşgal İstanbul'unun Kentsel Dönüşümünü Beyaz Ruslar Üzerinden Okumak," *Yıllık* 1 (Aralık 2019): 104–5.

38 Taşınma işlemi 1914 yılında tamamlanmıştır. Columbia University Rare Books and Manuscripts Library, ACG collection finding aid, 3.

39 ACG Archives Box 16A, Folder 27, Columbia RBML.

40 ACG Archives Box 16A, Folder 27'de, A.R. Hoover'dan 14 Kasım 1919 tarihli mektup. Galata ve Üsküdar da dahil olmak üzere İstanbul'un çeşitli yerlerinde klinikler kurulacak ve bunlar gelecekteki hastanenin "destekleyicileri" olarak hizmet verecekti. Tüm bu tesisler, Kolej'deki kadınlara tıp ve hemşirelik alanında uygulamalı eğitim vermek için kullanılacaktı (ACG Archives Box 16 A, Folder 27).

41 ACG Archives Box 16A, Folder 31, Columbia RBML. Bu rapor, komitenin Hemşire Evi tipolojisinden haberdar olduğunu göstermektedir.

Şekil 6. Mimarlar Shepley, Rutan ve Coolidge tarafından ACG kampüsü için önerilen yedi bina (Columbia RBML, Box 8b, Campus Buildings, ACG Collection).

kezli Shepley, Rutan ve Coolidge mimarlık firması görevlendirilmişti, dolayısıyla ACG Yönetim Kurulu, tıp okulu binasını nihayet hayata geçirmek için Bingham'ın bağışından fon aldığı vakit, yine bu firma—o dönemki adıyla Coolidge ve Shattuck—ile devam etmeye karar verildi (Şekil 6).[42] Katherine Carroll'ın belirttiği gibi, 1915–1924 yıllarında faaliyet gösteren Coolidge ve Shattuck, "yirminci yüzyılın başlarında Amerikan tıp okulları için önde gelen mimarlık firması"nın ikinci sürümüydü; firmanın 1886–1915 yıllarındaki ortakları H. H. Richardson, Shepley, Rutan ve Coolidge idi.[43] ACG tıp okulu binasının inşa edildiği 1920–1921 yıllarında, Coolidge ve Shattuck, 1923 yılında Boston Mimarlar Derneği tarafından verilen ilk Harleston Parker Madalyası'na layık görülmüş olan Boston Lying-in Hastanesi'ni (bugün Brigham ve Kadın Hastanesi olarak bilinmektedir) tasarladığı için zaten oldukça tanınıyordu.[44] Bu prestijli mimarlık firmasının seçilmesi, Mary Mills Patrick'in ABD'nin önde gelen hastane mimarlarından oluşan köklü bir ağdan yararlanma becerisini göstermektedir. Coolidge ve Shattuck'ın eski ortaklarından Charles Hercules Rutan'ın (1851–1914) 1914 yılında vefat etmeden önce ACG'nin saymanı ve mütevellisi olarak görev yapmış olması da muhtemelen tesadüf değildi.[45]

İlk olarak, ACG'nin Arnavutköy kampüsünde kadınlara eğitim verecek tıp okulunun anatomi, biyoloji, kimya, patoloji ve fizyoloji dersleri için dört laboratuvar inşa edildi; ayrıca Bingham tıp binasının bodrum katının hem insan hem de hayvan kadavralarını barındıracak şekilde genişletilmesi planlanmıştı (Şekil 7a).[46] Bing-

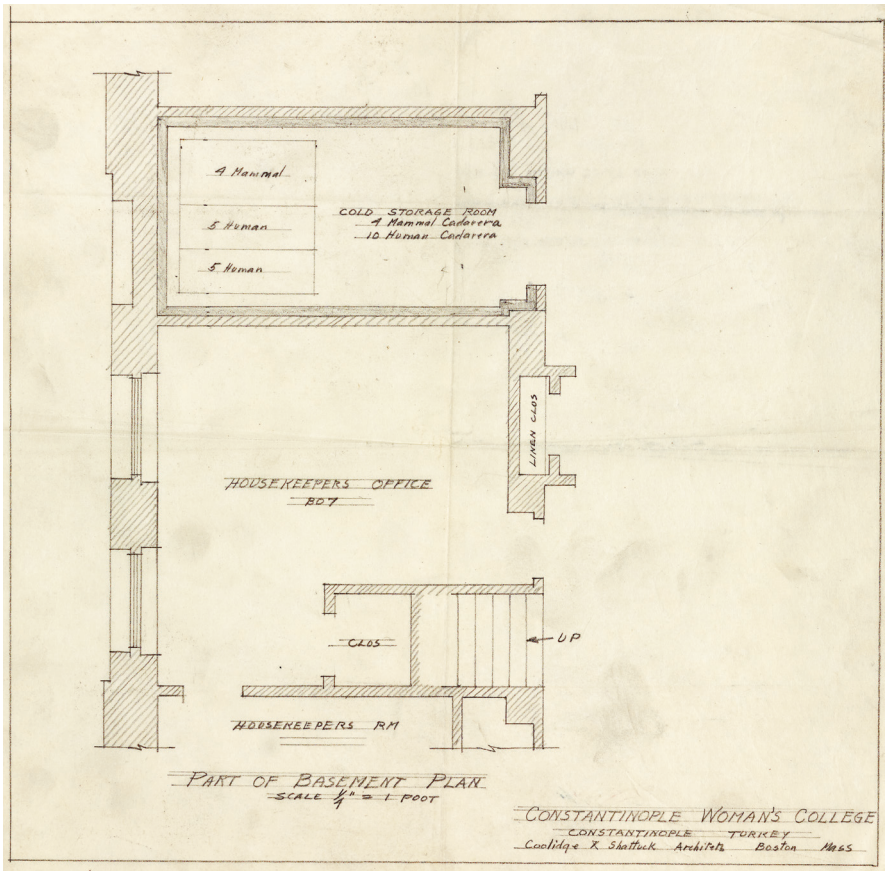
42 İpek Türeli de bu okulun mimari tarihi üzerine çalışmıştır. Ipek Türeli, "Building Missionary-Philanthropic Educational Networks: A Medical School for Women in Constantinople," *JSAH* (2024) 83, no. 2: 169–90.

43 Katherine L. Carroll, *Building Schools, Making Doctors: Architecture and the Modern American Physician* (Pittsburgh, PA: UPittPress, 2022), 72.

44 Daha fazla bilgi için bkz. "Boston Lying-in Hospital," erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://aia.stqry.app/en/story/20095.

45 İlk olarak H. H. Richardson, Shepley, Rutan ve Coolidge tarafından 1886–1915 yıllarında mimarlık faaliyeti gösteren firma, daha sonra Coolidge ve Shattuck (1915–1924), ardından Coolidge, Shepley, Bulfinch ve Abbott (1924–1952) olarak adlandırılmıştır. Bu firmalar, Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi, Johns Hopkins Tıp Fakültesi ve Western Reserve Üniversitesi Tıp Fakültesi de dahil olmak üzere ABD'de yedi tıp fakültesi inşa etmiştir. 1924 yılında inşa edilen tıp okulu ile ACG Arnavutköy kampüsündeki tıp okulu aynı yıl inşa edilmiştir. Bkz. Carroll, *Building Schools*, 72, 137.

46 "Eyes toward the West," ACG Archives Box 33, Folder 17, Columbia RBML.

Şekil 7a ve b. Bodrum katında bulunan kadavra muhafaza alanının çizimi ve Bingham Binası'ndaki anatomi laboratuvarının fotoğrafı. Şekil 7a: Columbia RBML, ACG Collection, Box 16A, Folder 29. Şekil 7b: ACG kampüsündeki kadın tıp öğrencileri (RAC, RF Records, Photographs, Series 100-1000 (FA003), Box 167, Folder 3236).

ham'ın cömert bağışına rağmen, Coolidge ve Shattuck, komite üyeleri tarafından öngörülen usturuplu anatomi laboratuvarını gerçekleştirmek için ACG bütçesinin yeterli olmayacağından endişe duyarak, laboratuvar boyutunun yarıya indirilmesini, ayrıca kadavra alanını soğutmak için daha basit bir teknoloji kullanılmasını önerdiler.[47] Bu tür revizyonlara ve tavizlere genel olarak tıp okulu tesislerine yönelik mimari projelerde sık rastlansa da, Katherine Carroll, ABD'da kadınlar için kurulmuş olan tıp fakültelerindeki laboratuvarların erkeklerin okuduğu tıp fakültelerindekilere kıyasla daha az gelişmiş olmasının nedenini genellikle yetersiz finansmana bağlamaktadır.[48]

ACG tıp okulunun müfredatı Columbia Üniversitesi'ndeki Hekimler ve Cerrahlar Koleji örnek alınarak hazırlandı ve Bingham tıp binasının 1923 baharında tamamlanmasıyla beraber ACG'nin kadınlara eğitim verecek tıp okulu resmen açıldı (**Şekil 7b**).[49] Türk hükümeti, tıp eğitimi ve Türkiye'deki yabancı okulların statüsü de dahil olmak üzere yeni cumhuriyetteki eğitimi etkileyen bir dizi yasayı kabul edene kadar her şey planlandığı şekilde ilerledi.[50] Mary Payne Bingham Tıp Binası'na yapılan toplam çeyrek milyon dolarlık yatırımın ardından, ACG'nin İstanbul'da kadınlara yönelik tıp okulu kurma planları Temmuz 1924'te aniden sona erdi.[51]

Mary Mills Patrick'in I. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda İstanbul'da kadınlar için bir Amerikan tıp okulu kurma projesi, uzun vadede başarısız olsa da, oldukça sıra dışıydı ve Türk hükümetinin Türkiye'de kadın hekimlere yönelik tıp eğitimi başlatması için bir katalizör görevi görmüş olması muhtemeldir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1847 yılında,[52] kadınların tıp eğitimine erişim edinmesinin ardından, sırasıyla 1848 ve 1850 yıllarında, Boston Kadın Tıp Okulu ve Pennysylvania Kadın Tıp Okulu gibi kadınlar için tıp okulları kurulmuştu.[53] On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nda hekimlik yapmak isteyen kadınların yurtdışında eğitim almaktan başka seçeneği yoktu (ya da çok kısa bir süreliğine ACG'deki tıp okuluna kaydolabilmişlerdi). Türkiye'de kadınların tıp fakültesinde eğitim alma hakları 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla değişti ve kadınlardan oluşan ilk tıp öğrenci grubu, 1928 yılında İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden hekim olarak mezun oldu.[54]

Profesyonel ebelik ve hemşirelik alanlarında kadınlara yönelik kariyer seçenekleri Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önce de mev-

47 ACG Archives Box 16A, Folder 29, Columbia RBML.

48 Carroll, Pennsylvania Kadın Tıp Koleji'nin 1880'ler ve 1890'larda "muhtemelen ülkedeki tıp okullarının büyük çoğunluğundan daha fazla laboratuvar dersi sunduğunu," ancak okulun 1920'lerde başlattığı yeni kampüs inşası sırasında karşılaştığı mali zorlukları aşmak adına alanın boyutunu azaltmak zorunda kaldığını ve bu mekânsal sınırlamalar nedeniyle okulun araştırmalardan ziyade öğretime odaklandığını belirtmiştir. Carroll, *Building Schools,* 159, 161–62.

49 "Dr. Keyes Plan for the Development of Medical Work at Constantinople College," ACG Archives Box 16A, Folder 27, Columbia RBML.

50 Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu, No. 430 (3 Mart 1924).

51 ACG Archives Box 16A Folders 28–32, Columbia RBML.

52 Elizabeth Blackwell (1821–1910) 1847 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bir tıp fakültesine kaydolan ilk kadındı; 1849 yılında New York'taki Geneva Tıp Okulu'ndan mezun oldu. Blackwell'in hayatı hakkında bilgi almak için bkz. "Elizabeth Blackwell Becomes the First Woman to Gain a Medical Degree in the United States," erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://perspectivesofchange.hms.harvard.edu/node/90

53 Regina Morantz-Sanchez, *Sympathy and Science: Women Physicians in American Medicine* (New York, NY: OUP, 1985); Ruth J. Abram, *Send Us a Lady Physician: Women Doctors in America, 1835–1920* (New York, NY: W.W. Norton and Company, 1986); Olivia Campbell, *Women in White Coats: How the First Women Doctors Changed the World of Medicine* (New York, NY: Park Row, 2021).

54 Yıldırım, *Tıphâne-i Âmire ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den*, 146.

cuttu.[55] Osmanlı kadınları, 1842 yılında İstanbul'daki Mekteb-i Tıbbiye'de açılan ebelik kursları sayesinde daha profesyonel bir eğitime erişim edinmişlerdi. İlk resmi hemşire eğitim programı ise 1912 yılında İstanbul'daki ebelik okulunun başhekimi ve öğretim görevlisi Besim Ömer (Akalın) tarafından Kadırga Hastanesi'nde açıldı.[56] 1925 yılında, Türkiye Kızılay Hemşirelik Okulu kuruldu. Bu okulun kuruluşunda Osmanlı başkentinde eğitimli hemşire sayısının son derece yetersiz olduğunu gözler önüne seren I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki (1919–1923) kayıplar etkili olmuştu.[57]

Türkiye'de kadınların hekim olarak yetiştirilmesine yönelik Amerikan projesi 1924 yılında ACG'de sona ererken, hemşire yetiştirme projesi Carrington'ın yirminci yüzyılın başında Merzifon'daki ilk çabalarından beri devam etmekteydi. Carrington, 1900'lerin başında İstanbul'daki Amerikan sağlık tesislerinin eksikliğini gidermek üzere hastane kurma çalışmalarına başladığı vakit, Osmanlı İmparatorluğu'nda profesyonel hemşirelere duyulan ihtiyacı özellikle vurgulamış ve İmparatorluğa "kendi halkına eğitim verebilecek yetkinlikte eğitimli hemşireler"[58] sağlayacak kurumlar inşa etmeyi hedeflemişti. Carrington'ın daha eğitimli hemşirelere yönelik bu çağrısı, 1911 ve 1912 Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu için özellikle aciliyet kazanmıştı.

Hemşire Evi: Bir Mimari Tipolojinin Kısa Tarihi

ACG kampüsündeki Hemşire Evi projesi her ne kadar hayata geçirilmemişse de, Amerikalılar'ın İstanbul'da hemşireleri barındırma ve eğitme yönündeki planlarının önemli bir parçası olmayı sürdürdü. Bu noktada, Hemşire Evi mimari tipolojisinin Birleşik Krallık ve Kuzey Amerika'da nasıl geliştiğine dair genel bir bakış sunmak, bu yapı tipinin mekânsal organizasyonunun, tarzının, işlevinin ve nihayetinde 1949 yılında Amiral Bristol Hemşirelik Okulu ve Hemşire Evi olarak İstanbul'da ortaya çıkışının anlaşılmasında faydalı olacaktır. Hemşire Evi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, İngiltere'de ana hastane binası içinde yer alan basit ve özel olarak belirlenmemiş uyku odalarından, kadın hemşirelerin konaklama, eğitim ve eğlence ihtiyaçlarını karşılayacak özel olarak amaca yönelik ve ayrı inşa edilmiş çok katlı bir yapıya evrilen bir bina tipolojisiydi. Hemşirelik, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar Avrupa ve Birleşik Krallık'ta kadınlar için saygın bir meslek olarak görülmüyordu; bu mesleği seçenlerin çoğunun yaşamları, nitelikleri ve sosyal statüleri ev hizmetlilerine benziyordu.[59] Avrupa, Bir-

55 Nuran Yıldırım, *Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye'de Hemşirelik Tarihi* (İstanbul: KÜY, 2014); Hatice Nil Sarı, "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yerine Kısa Bir Bakış," *Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyet'in ve Tıp Fakültesi'ne Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*, ed. Nuran Yıldırım (İstanbul: Novartis Yayınları, 1998), 451–65.

56 Nazike Duruk, "An Effective Leader in the Foundation of Modern Nursing: Professor Besim Ömer Akalın," *DEUHEFED* 12, no. 3 (Temmuz 2019): 215–17; İnci Hot, "Ebelik ve Hemşirelik Eğitiminde İlk İsim Besim Ömer Akalın (1862–1940)," *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, ed. Hüsrev Hatemi ve Ayten Altıntaş (İstanbul: CSA Global Publishing, 2006), 174–77; Yıldırım, *Savaşlardan Modern Hastanelere*; Gülhan Balsoy, *The Politics of Reproduction in Ottoman Society, 1838–1900* (Londra: Pickering and Chatto, 2013); Gülhan Erkaya Balsoy, *Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı: Geç Osmanlı Doğum Politikaları* (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2015); Gökçen Beyinli, *Elleri Tılsımlı: Modern Türkiye'de Ebelik* (Ankara: Ayizi Kitap, 2014).

57 Okul, 1925 yılında bir köşkte kurulmuştur. 1943 yılında, yine bir köşkte kurulmuş olan Verem Savaşı Hemşirelik Okulu ise 1944 yılında Erenköy Sanatoryumu'ndaki pavyonlardan birinin üst katına taşınmış ve ancak 1950'li yılların sonunda amaca uygun olarak inşa edilen tesislere yerleşebilmiştir. Asuman Türer, "The Red Crescent School in Istanbul: Turkish Nurses are Making Every Effort to Expand and Improve Their Professional Schools in Order to Meet Their Country's Needs," *AJN* 48, no. 5 (Mayıs 1948): 298–99; Yıldırım, *Savaşlardan Modern Hastanelere*; Fatih Artvinli, "Verem Savaşı Hemşire Okulu, Erenköy Sanatoryumu ve Dispanserler: Muazzez Yazıcıoğlu ile Bir Sözlü Tarih Çalışması," *YTTA* 23 (2017): 61.

58 Harvard Divinity School Library Archives, "American Medical Work in Turkey," 8. Ayrıca bkz. "Trained Nurses in Turkey," *The New York Times*, 30 Temmuz 1905, 28.

59 Vicinus, *Independent Women*, 86; Kingsley, "The Architecture of Nursing," 66; Annmarie Adams, *Medicine by Design: The Architect and the Modern Hospital, 1893–1943* (Minneapolis–Londra: UNMPress, 2008), 72.

Şekil 8. İstanbul'daki pavyon tipi Haseki Nisa (Kadın) Hastanesi'nde bir koğuş, Abdullah Frères, 1880–1893, US LOC (https://www.loc.gov/item/2003667933/).

leşik Krallık ve Kuzey Amerika'da, 1860'lardan önce, hemşirelerin büyük bölümünün resmi tıp eğitimi çok kısıtlı ya da hiç yoktu; oldukça düşük bir ücret karşılığında sıradan işler yapıyorlardı. Hastaneler, hemşirelere özel bir alan sunacak şekilde tasarlanmıyordu; hemşirelerin hastane içindeki yaşamları oldukça az mahremiyete veya boş zamana sahip oldukları zorlu bir süreçti. Martha Vicinus'un belirttiği gibi, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından önce, "hiçbir hemşire kendine ait bir odasının olmasını bekleyemezdi; hastanenin bir köşesinde, koğuşta veya koğuş yakınında ya da muhtemelen çatı katındaki bir yatakhanede kendilerine ayrılmış bir döşek vardı."[60] On dokuzuncu yüzyılın ortalarında hemşirelerin hastane içinde hem yaşamaları hem de çalışmaları beklenmekteydi.

Özellikle Nightingale'in 1859'da *Notes on Hospitals* (Hastaneler Üzerine Notlar) başlıklı yayını sonrasında pavyon planlı hastaneler Avrupa çapında popülerlik kazanmaya başladı ve bu durum hemşirelere ayrılan özel alanları

60 Vicinus, *Independent Women*, 86.

da etkiledi.[61] Hemşire ve İstanbul Haseki Nisa Hastanesi gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndakiler de dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanındaki pavyon tipi hastaneler, sağlık kurumunun düzgün işleyişinde ve mekânsal organizasyonunda kilit unsurlar haline geldi; hemşirenin, hastanenin pavyonları içindeki merkezi bir komuta konumundan açık koğuşları gözetlemesi bekleniyordu, bu da daha iyi gözetim ve hastalara erişimin kolaylaşmasını sağlıyordu. (Şekil 8). Çoğunluğu bekar genç kadınlardan oluşan hemşirelerin yaşamları ve günlük rutinleri, daha yüksek rütbeli yaşlı "başhemşireler" tarafından sıkı bir şekilde denetlenmekteydi.[62] Annmarie Adams, ABD ve Kanada'da, "nasıl ev hizmetlilerinden kendilerini istihdam eden ailelerle birlikte ikamet etmeleri bekleniyorsa, öğrenci hemşirelerin de hastanede yaşamaları ve hastanenin kural ve düzenlemelerine uymaları gerektiği"ni belirtmiştir.[63]

Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Avrupa, Birleşik Krallık ve Kuzey Amerika'da daha nitelikli hemşirelere olan talep arttıkça, hastaneler bu talebi karşılama zorluğuyla karşı karşıya kaldı ve daha fazla kadını mesleğe çekmeleri gerekti. Daha eğitimli kadınları bu kariyeri sürdürmeye teşvik etmek için hemşire imajında bir değişikliğe gidilmesi şarttı. Bunu başarmak için hemşirenin temel imajının ve mesleğin getirilerinin büyük ölçüde iyileştirilmesi gerekiyordu. Hemşirelerin hem eğitim alacakları hem de rahat yaşayacakları mekânlara ihtiyaç duyulmasından ötürü, mimari, bu sorunun çözümünün bir parçası olarak görülüyordu. Karen Kingsley'in de belirttiği gibi, başarılı bir istihdam için, "hemşire konutu ve okulu, sakinlerinin beceri, titizlik, disiplin, verimlilik ve itibarını yansıtabilmeliydi."[64]

Hemşire Evi'nin ideal tasarımına ilişkin literatürde, hemşire odalarının konumu ve büyüklüğü konusuna sıklıkla değinilmiştir: hastaların hemşirelerin boş zamanlarında sosyalleşme seslerinden rahatsız olmamaları ve ortamlarının huzur ve sükunet içinde kalabilmeleri için, hemşirelerin konaklama alanlarının hasta yataklarından tatminkâr bir mesafede olması gerekliydi. Ayrıca, hemşireye biraz mahremiyet de sağlanmalıydı. 1909 yılında, İskoç hekim Donald James Mackintosh bir hemşire odasının ideal boyutu 10 × 12 fit olarak önermişti.[65] Hemşire Agnes Ward, 1910 yılında yazdığı "Suggestions for what is Required in Building a Nurses' Home" (Bir Hemşire Evi'nin Gerekleri için Tavsiyeler) adlı makalesinde, mimarın hemşireler için ikinci bir yatağa izin verecek kadar büyük odalar inşa etmemesi gerektiğini, çünkü bunun gelecekte aşırı kalabalıklaşmaya neden olacağını ve bunun da hemşirenin mahremiyeti için tehlike arz edeceğini belirtmiştir.[66] Hemşire Evi'nde, "Ev Annesi" olarak adlandırılan daha yaşlıca başhemşirenin, manastırlarda olduğu gibi, bina içinde özel bir konaklama alanı vardı ve böylece sorumluluğunda olan daha genç ve daha az tecrübeli hemşireleri eğitim, sosyalleşme ve uyku vakitlerinde yakından denetleyebiliyordu. Resmi mimarlık literatüründe, Edward Fletcher Stevens'ın 1918'de yayımlanan *The American Hospital of the Twentieth Century* (Yirminci Yüzyılın Amerikan Hastanesi) adlı kitabı hastane tasarı-

61 Pavyon hastane planının, Florence Nightingale'in on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki tasarımlarından öncesine dayanan birçok permütasyonu vardı ama bu temel plan, farklı rahatsızlıkları olan hastaların daha fazla doğal ışık, daha iyi havalandırma, daha fazla alan ve daha çok hijyen sunan farklı koğuşlara ayrılmasını vurguluyordu. Tunç, "Lessons from the Crimean War," 110–18. Ayrıca bkz. Nick Black "The Rise and Demise of the Hospital," 1395.

62 Vicinus, *Independent Women*, 85–120; Kingsley, "The Architecture of Nursing," 63–94; Adams, *Medicine by Design*.

63 Adams, *Medicine by Design*, 72.

64 Kingsley, "The Architecture of Nursing," 74.

65 MacKintosh, *Construction, Equipment, and Management*, 127.

66 Ward, "9 × 14,5 ft. boyutlarındaki bir odanın büyüklüğü konfor açısından yeterli olacaktır ve ikinci bir yatağa müsade etmeyecektir," şeklinde yazar. Ward, "Suggestions," 400. Ayrıca bkz. MacKintosh, *Construction, Equipment, and Management*, 127–34; Stevens, *The American Hospital*, 280; Stevens, "The Nurses' Residence," 322; Beard vd., *Nursing and Nursing Education*, 443.

mında oldukça etkili olmuş ve Hemşire Evi'nin müstakil konumunun sağladığı ayrı alanların faydalarını da tanıtmıştır.[67]

Hemşire Evi'nde mahremiyetin yanı sıra sosyalleşme mekânları da önemli görülüyordu. Bu binaların erken örneklerinde, manastır yemekhanelerini ve salonlarını andıran ortak bir yemek salonu ve oturma odası Florence Nightingale'in tavsiyelerine uygun olarak yer alıyordu.[68] 1920'lere gelindiğinde, New York'ta ve ABD'nin diğer birçok büyük kentindeki Hemşire Evleri, hemşireler için bir kadın kulübü veya oteli andıran konaklama yerleri sunmaya başlamıştı.[69] Yine 1920'lerde, Nightingale'in tavsiyelerini takiben, stajyer hemşirelerin gerek teorik gerekse pratik hemşirelik eğitimlerini alacakları tatbikat odaları, konferans salonları ve laboratuvarlar gibi öğrenime ayrılan alanlar önemli ölçüde artırıldı.[70] ABD'de Goldmark Raporu adıyla da bilinen Hemşirelik Eğitimi Çalışma Komitesi'nin 1923 Raporu, ideal bir Hemşire Evi'nin hastane binasına yakın ancak ayrı bir yapı olması gerektiğini resmi olarak tavsiye etmiştir.[71] Rapor, hemşirelerin eğitimine yönelik katı ve hiyerarşik militarist/monastik yaklaşımlarda önemli bir değişimin yaşanmakta olduğunun sinyalini vererek, "rutin itaat"in yerine "özgür işbirliğini" getiriyordu.[72] 1930'lara gelindiğinde, çatı bahçeleri, tenis kortları, yüzme havuzları, bowling salonları, kış bahçeleri, çay odaları, kütüphaneler, oturma salonları ve tiyatro gösterileri için sahneler gibi olanaklar Kuzey Amerika Hemşire Evi mimari repertuarına girdi.[73]

Hemşire Evi mimarisinin şekillenmesinde sağlık hizmetleri ekonomisinin de rolü olmuştur. Hemşirelerin verimliliğinin artırılması, daha fazla özel hasta odası sağlanması ve tıbbi kayıtların kademeli olarak sistematik hale getirilmesiyle hem hemşirelik mesleği hem de bu mesleğin icra edildiği mekânlar şekil değiştirdi. Yirminci yüzyılın başlarında fabrikalardaki iş verimliliğini artırmak amacıyla geliştirilen yeni işgücü yönetimi teorileri hastanelerin ve çalışanlarının düzenlenmesine yardımcı olmak için de uygulandı. Frederick Winslow Taylor'ın 1911'de yayımlanan ve büyük etki yaratan *The Principles of Scientific Management* (Bilimsel Yönetimin İlkeleri) adlı yayını, üretimi artırmak için işçilerin bedensel hareketlerine odaklanan ve "Taylorizm" olarak bilinen bir yönetim sisteminin ortaya çıkmasına yol açmıştı.[74] Taylorizm hastane işçiliğinin yeni uygulamalarının şekillenmesine yardımcı oldukça, hemşireler hastane içindeki hareketlerini takip eden ve ölçen birçok zaman-hareket çalışmasının odağı haline geldi. Hemşirelerin verimliliğini optimize etmek amacıyla emeklerinin ürününü ölçmeye yönelik ilk girişimlerden biri, vardiyaları sırasında ne kadar zaman ve enerjiye ihtiyaç duyduklarını anlamak için hemşirelere adım ölçer takan W. Gilman Thompson (1856–1927) adlı bir hekim

67 Stevens, *The American Hospital*, 175–84. Bu görüş, yirminci yüzyılın başlarında yaşamış diğer mimarlar, doktorlar ve hemşireler tarafından da paylaşılmıştır. Bkz. MacKintosh, *Construction, Equipment, and Management*, 127; Weir, *Survey of Nursing Education*. Ayrıca bkz. John Murray Gibbon ve Mary S. Mathewson, *Three Centuries of Canadian Nursing* (Toronto: Macmillan, 1947), 376; Adams, *Medicine by Design*, 78.

68 Kingsley, "The Architecture of Nursing," 65.

69 Loretta Robinson, "Nurses' Home of the Philadelphia General Hospital," *AJN* 20, no. 3 (Aralık 1919): 198.

70 Adams, *Medicine by Design*; Adams, "Rooms of their Own," 29–41. Florence Nightingale'in hemşireliğe ilişkin temel ilkeleri yirminci yüzyılda da Hemşire Evi'nin mimarisini şekillendirmeye devam etmiştir. Nightingale, "Ev"i "karakterin, alışkanlıkların ve zekanın eğitildiği; hem teknik hem de pratik bilgilerin edinildiği bir yer" olarak tasavvur etmekteydi. Lucy Seymer, *Florence Nightingale's Nurses: The Nightingale Training School for Nurses, 1860–1960* (Londra: Pitman, 1960), 35. Ayrıca bkz. Kingsley, "The Architecture of Nursing," 65.

71 Bu, MacKintosh gibi daha önceki yayınlarda da tavsiye edilmişti: *Construction, Equipment, and Management*; Stevens, *The American Hospital*.

72 Beard vd., *Nursing and Nursing Education*, 445.

73 Kingsley, "The Architecture of Nursing," 77.

74 Frederick Winslow Taylor, *The Principles of Scientific Management* (New York ve Londra: Harper & Brothers, 1911).

tarafından gerçekleştirildi.[75] Thompson'ın çalışması birçok örnekten biriydi. Benzer çalışmalar, 1916 yılında "Saving the Steps of Pupil Nurses" (Öğrenci Hemşirelerin Adımlarında Tasarruf) adlı makalenin yazarı Bea W. Graves gibi hemşireler tarafından da yürütüldü.[76] Hemşirelerin hastanedeki hareketlerinin verimliliğini artırma yönündeki bu saplantı 1950'lere kadar ve ötesinde de devam etti.[77]

Yirminci yüzyılın ilk on yıllarında, Hemşire Evi, üst-orta ve orta sınıf ailelerden gelen eğitimli genç kadınları hemşirelik mesleğine çekmek için başarılı bir işe alım aracı haline geldi.[78] Ancak, II. Dünya Savaşı'nın sonunda, özellikle Birleşik Krallık ve Kuzey Amerika'da hemşireler de dahil olmak üzere çalışan kadınların yaşamları daha net bir şekilde iş ve özel yaşam alanları olarak birbirinden ayrıldı. 1955 yılına gelindiğinde, en azından ABD'de, hemşirelik mesleği erkekler için de bir kariyer seçeneği olmaya başlamış, bu da kadınlara özel olan konaklama yerlerini karşı cins için sorunlu hale getirmişti.[79] Hemşire eğitim programları hastaneden üniversite kampüsüne taşınmaya başladı ve hemşirelerin de diğer üniversite öğrencileri gibi kampüs yurtlarında konaklaması öngörüldü. En azından, Kuzey Amerika ve Birleşik Krallık'da, Hemşire Evi popülerliğini ve geçmişteki amacını yitirmeye başlamıştı. Diğer yandan, bu bina tipolojisinin bir örneği 1949 yılında Türkiye'de ortaya çıkacak ve Amiral Bristol Hemşirelik Okulu Hemşire Evi olarak İstanbul'da onlarca yıl daha varlığını sürdürecekti.[80] Sonraki bölüm, Amerikan Hastanesi'nin, hemşirelik okulunun ve lojmanının 1920 ve 1950 yılları arasındaki farklı evrelerini incelemektedir

Amerikan Hastanesi, Hemşire Eğitim Okulu ve Konutu (1920–1939)

Çarşıkapı Konumu (1920–1923)

İstanbul'un bir Amerikan hastanesine, hemşirelik okuluna ve konutuna ihtiyacı olduğu konusunda fikir birliği olsa da, Amerikalılar arasında projenin kapsamı ve inşa edileceği en uygun yer konusunda farklı görüşler hâkimdi. 1920 yılının ilkbaharına kadar hastanenin tamamlanıp faaliyete geçmesi, İstanbul'un merkezinde yaşayan hastalar için daha erişilebilir olması ve hemşirelerin klinik deneyim kazanmasına duyulan acil ihtiyaç sebebiyle, geçici bir çözüm olarak İstanbul'un Çarşıkapı semtinde Kapalıçarşı yakınlarında ahşap bir konak

75 W. Gilman Thompson, "Efficiency in Nursing," *JAMA* 61, no. 24 (Aralık 1913): 2149–49.

76 Bea W. Graves, "Saving the Steps of Pupil Nurses," *AJN* 17, no. 1 (Ekim 1916): 33–36.

77 Örneğin, *Studies in the Function and Design of Hospitals*, 1949 yılında Birleşik Krallık'taki Nuffield Vilayet Hastaneleri Vakfı (Nuffield Provincial Hospitals Trust–NPHT) tarafından başlatılmış ve 1955 yılında yayımlanmış olup, hemşirelerin hareketleri hakkında veri toplayan birkaç zaman-hareket çalışmasını içermektedir. Bkz. Nuffield Provincial Hospitals Trust, *Studies in the Function and Design of Hospitals* (Oxford: OUP, 1955). Ayrıca bkz. David Theodore, "'The Fattest Possible Nurse': Architecture, Computers, and Post-war Nursing," *Daily Life in Hospital: Theory and Practice from Medieval to the Modern*, ed. Laurinda Abreu ve Sally Sheard (Bern: Peter Lang AG, 2013), 273–98. ABD'de de 1958 tarihli Yale-New Haven Hastanesi Trafik Endeksi (Yale-New Haven Hospital Traffic Index) gibi benzer çalışmalar yapılmıştır. Bkz. Thompson ve Goldin, *The Hospital*, 282.

78 Vicinus, *Independent Women*, 85–120; Kingsley, "The Architecture of Nursing," 63–94; Adams, "Rooms of their Own," 29–41. Willis vd., *Architecture and the Modern Hospital*, 64–87.

79 Dünyanın diğer bölgelerinde bu daha erken gerçekleşmiştir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta 1919 tarihli Hemşire Kayıt Kanunu erkek hemşireler için ek bir kayıt zorunluluğu getirmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. "The Health Foundation. Policy Navigator. The Nurses Registration Act," erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://navigator.health.org.uk/theme/nurses-registration-act.

80 Yıllık raporlarda hemşirelerin ikamet ettiği ahşap binadan hemşire konutu olarak bahsedilmektedir. Bu bina Temmuz 1949'da yıkıldıktan sonra, Eldem tarafından tasarlanan yeni Hemşire Evi de aynı alana inşa edilmiştir. Bkz. Lorrin A. Shepard, "Annual Report: The American Hospital of Istanbul, 1938," Harvard Divinity School Library, BMS 1136, 9; 9 Temmuz 1949 tarihli Luther R. Fowle, "American Board Mission Newsletter," ARIT Kütüphanesi, İstanbul.

ve bazı ek yapılar kiralandı.[81] Bunun yanı sıra, 1920 yılının Ekim ve Kasım aylarında I. Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi'nin yarattığı çalkantılar nedeniyle yaklaşık 17.000 Rus mültecinin İstanbul'a akın etmesi, şehirdeki hastane ihtiyacını daha da artırmıştı.[82] Amerikan toplumunun Rus mültecilerin refahı konusunda duyduğu ortak endişe, ARC ve AWH gibi diğer Amerikan kuruluşlarıyla birlikte yeni kurulan Amerikan Hastanesi için de ek bir amaca dönüştü.[83]

ARC Hemşirelik Bürosu Direktörü Clara Noyes (1869–1936) geçici tesisleri, "okul ve hastane kısa süreliğine eski tarihi İstanbul'da Türk bir Paşa'nın evvelki hareminde yer edindiğinden her türlü romantik çağrışımı uyandırmakta"[84] olan bir mekân şeklinde tanımlamıştır. *The Orient*'te 4 Ekim 1921'de yayımlanan bir makaleye göre Çarşıkapı'da kiralanan tesisler o dönem için oldukça yeterli bulunmaktaydı, ayrıca bu yazıda hastane binaları ve henüz ayrı bir Hemşire Evi olmayan hemşirelik okulunun ilk hâlleri ayrıntılı bir şekilde tasvir ediliyordu. Bu tasvir, özellikle hastanenin farklı mekânsal bileşenlerinin kimler tarafından kullanıldığını ve kiralanan tesislerin hemşirelik öğrencilerinin barınma ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere nasıl uyarlandığını anlamamız açısından oldukça faydalıdır:

> İç mekân, özel odalar, küçük ve büyük koğuşlar, klinik ve dispanser odaları vb. ile amaca mükemmel bir şekilde uyarlanmıştır. Ayrıca, arazideki büyük bir yapı da yeniden düzenlenmiş ve hoş bir şekilde döşenerek Hemşirelik Okulu için oldukça cazip bir yer haline getirilmiştir. [...] Her ne kadar hastane öncelikli olarak Amerikan cemaati için yapılmışsa da, her milliyetten hasta kabul edilmektedir. İki koğuş Donanma'daki oğullarımıza ayrılmıştır ve onlardan çok sayıda hasta vardır [...] Özel odalar, en iyi bakımı ve özel hemşire hizmeti almak isteyen Amerikalılar ve diğer hastalarla oldukça düzenli olarak dolu tutulmaktadır. A.R.C.'nin cömert yardımları sayesinde bir doğum koğuşu açabilmiş bulunuyoruz ki bu gidebileceği başka uygun yeri olmayan pek çok Rus anne için tarifi olmayan büyük bir nimettir. Ayrıca, beş yaşından küçük çocuklar için on yataklı bir çocuk koğuşu açtık. [...] Haftada üç kez, dört doktorun katılımıyla, ayrı muayene odalarında ayakta hasta muayenesi yapılmaktadır [...] Hastane, eğitimli ve kültürlü genç kadınlara yönelik 26 aylık kursların verileceği bir Hemşire okuluna sahiptir [...] Sınıf eğitimi için yeterli ve uygun olanaklara sahip bir derslik bulunmaktadır. Diyetetik konusunda özel eğitim verilecektir ve bu alandaki pratik deneyim ise Hastane Perhiz Mutfağı'nda verilecektir. Mesleğin tüm dallarında pratik hemşirelik eğitimi hastanede verilecektir. Şık bir oturma odası ve rahat uyku odaları mevcuttur. Bunlara daha sonra bir de kütüphane eklenecektir [...] Amerikan cemaatinden ricamız, burayı kendi hastaneleri olarak görmeleri ve kendileri kadar hastanenin de onların yardımına ihtiyaç duyduğunu bilmeleridir.[85]

81 "Medical Centre in Turkey: Americans in Constantinople Establish Hospital as Nucleus," *The New York Times*, 8 Ağustos 1920, 80; "American Hospital, Constantinople," *The Orient* 8, no. 40 (4 Ekim 1921), 381; Lorrin A. Shepard, "The American Hospital of Istanbul: A Project for Peace Through Service," *World Affairs* 97, no. 4 (1934): 217–18; Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi*, 23.

82 Ar, "İşgal İstanbul'unun Kentsel Dönüşümünü," 104–5.

83 Rus mültecilerin durumu, İstanbul'da faaliyet gösteren Amerikan yardım kuruluşlarının bağış toplama kampanyalarında sık sık vurgulanan bir konu olmuş ve ayrıca gerek bölgedeki Amerikalı göçmenler gerekse Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayanlar tarafından yapılan yayınlarla gündeme getirilmiştir. "Who Will Help Russian Refugees If the American Red Cross Leaves Constantinople?" *Near East Relief*, 1 Ekim 1921, 2–3; "Constantinople's Russians," *The New York Times*, 23 Nisan 1922, 105.

84 Clara Noyes, "Department of Red Cross Nursing," *AJN* 22, no. 11 (Ağustos 1922): 914.

85 A. R. H., "American Hospital, Constantinople," *The Orient* 8, no. 40 (4 Ekim 1920): 381. *The Orient*'teki makalenin taşıdığı "A.R.H." imzası muhtemelen Alden R. Hoover'ın baş harfleridir.

Şekil 9a. Taksim'deki eski Alman Hastanesi, 1923 yılında Amerikan Hastanesi tarafından kiralandı (Mark L. Bristol Papers, LOC). Şekil 9b. Taksim'deki eski Alman Hastanesi arazisinde yer alan Hemşire Eğitim Okulu (SALT Araştırma, AHISTTAXI050).

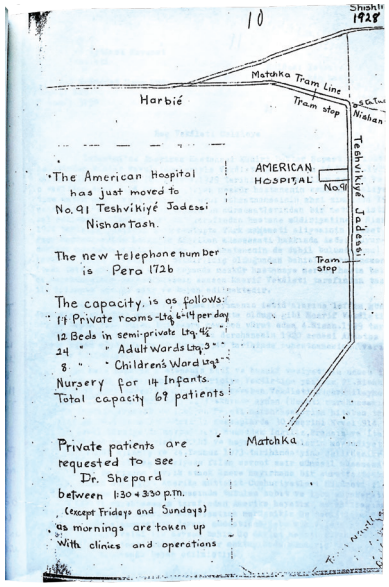
Taksim Konumu (1923–1928)

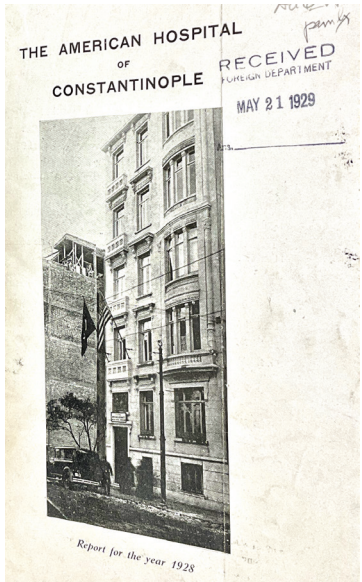
Amerikan Hastanesi, okulu ve hemşireler için konaklama alanları, Ekim 1923'e kadar Çarşıkapı'da kiralanan konakta faaliyet göstermeye devam etti. *The Orient*'teki tasvir oldukça takdire şayan bir izlenim uyandırsa da, tesislerin yangın riski, alan yetersizliği ve Hemşire Evi için ayrı bir yapının olmaması gibi bazı sorunları vardı. İstanbul'un işgali sırasında (1918–1923) İngiliz kuvvetleri tarafından kullanılmış olan Taksim'deki Alman Hastanesi binası, İtilaf Kuvvetleri'nin şehri terk etmesiyle boşalmıştı; Amerikan Hastanesi 1923 sonbaharında yeni boşaltılmış bu komplekse taşınma fırsatını değerlendirdi.[86] Alman Hastanesi kompleksinin 1923 tarihli bir ACG raporunda yer alan tasviri, birçoğu bakımsız durumda olan tesislerin mimari unsurları ve ayrıca çeşitli mekânlarının işlevleri hakkında bilgilendirici bir portre sunmaktadır. Hemşirelerin barınması ve eğitimi için ayrı bir binadan bahsedildiği için bu tasvir ve arşivde ona eşlik eden fotoğraf özellikle dikkat çekicidir (Şekil 9a–b).

Hastane, Pera'nın tepelerinde bir alanda yer almakta ve altı güncel şartlara uygun binadan oluşmaktadır. Ana bina, dört kat yüksekliğinde uzun bir yapı olup, bir ucundan Boğaz'a ve Marmara Denizi'ne bakar. Bu uçta her katta boydan boya uzanan birer balkon bulunmaktadır. Binada 200 yatak, ameliyathaneler, banyo odaları ve oturma odaları yer almaktadır. İkinci bir bina, Hemşirelik Okulu için oldukça uygundur; burada yatakhaneler, banyo odaları ve oturma odaları bulunmaktadır. Daha küçük olan diğer bir bina da aynı şekilde Hemşirelik Okulu'nun kullanımına uyarlanabilir. Ayrıca, bir tecrit binası, dispanser ve belirli ekipmanları bulunan laboratuvarları içeren başka bir bina daha vardır. Hastanede merkezi ısıtma sistemi ve elektrikli aydınlatma bulunmakta, ameliyathaneler ile banyo odalarında musluktan sıcak ve soğuk su akışı mevcuttur. Amerikan Hastanesi bu mülk üzerinde beş yıllık bir kira sözleşmesine sahiptir.[87]

86 *Monthly Bulletin* 21, Constantinople Chapter, American Red Cross, Kasım ve Aralık 1923.

87 "Reports on the Medical Department of the Constantinople Medical College together with Reports on the American Hospital, Constantinople and the School for Nurses," 15 Aralık 1923, New York— ACG Archives Box 16A, Folder 31, Columbia University Rare Books and Manuscripts Library. Ayrıca bkz., *Monthly Bulletin* 21, Constantinople Chapter, American Red Cross, Kasım ve Aralık 1923.

Şekil 10a. Shepard'ın hastanenin 91 Teşvikiye Caddesi'ndeki adresini gösteren cadde çizimi (Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC). 10b. "The American Hospital in Constantinople, Report for the year 1928" (Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC).

Nişantaşı'daki Teşvikiye Caddesi Konumu (1928–1938)

Taksim'deki mülklerin kiralık olması nedeniyle Amerikan Hastanesi ve personeli 1928 yılında bir kez daha, bu kez Taksim'in kuzeyindeki Nişantaşı semtinde, 91 Teşvikiye Caddesi üzerindeki bir apartmana taşınmak zorunda kaldı[88] **(Şekil 10a–b)**. Hastanenin hemen karşısındaki Bedrettin Bey Apartmanı'nda hemşireler ve hemşirelik öğrencilerinin konaklaması için daireler kiralandı[89] **(Şekil 11)**. İstanbul Amerikan Hastanesi'nin sağlık direktörü Dr. Lorrin Andrews Shepard'ın (1890–1983) 1928 yılı için hazırladığı yıllık rapora göre, yeni tesislerin yüksek kirasından dolayı mâli kaygılar yaşanmaktaydı.[90] Amerikan Büyükelçiliği'nde 22 Şubat 1928'de düzenlenen İcra Komitesi toplantısının ardından, İstanbul'daki Amerikan Hastanesi'nin faaliyetlerini sürdürebilmesini sağlayacak yeterli fonun bulunması için

88 Amiral Bristol Hastanesi 1920–1959, ARIT Kütüphanesi, İstanbul (362.11 ARC).

89 Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi*, 29. Ayrıca bkz. "Amiral Bristol Hemşirelik Okulu," erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://ansiklopedi.vkv.org.tr/Kategoriler/Kurumlar/Vehbi-Koc-Kurumlari-Vakfi/Amiral-Bristol-Hemsirelik-Okulu.

90 Lorrin A. Shepard, "The American Hospital of Constantinople: A Brief Report for the Year 1928"—Harvard Divinity School Library ve ARIT Kütüphanesi, İstanbul digital database [dijital veritabanı], http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/6/id/11256. Bu süre zarfında, Bursa'daki Amerikan Okulu'nda dört Müslüman öğrencinin Amerikalı öğretmenlerinin etkisiyle Protestanlığa geçtiği iddiasının ardından Türk hükümetinin Türkiye'deki tüm Amerikan kurumlarına yönelik incelemeleri artmış ve bu durum okulun Ocak 1928'de kapatılmasına neden olmuştur. F. Lyman MacCallum, "Dear Friends: Volume I: Number 165–216," (Bible House mektupları 6, 14 ve 21 Şubat 1928), ARIT Kütüphanesi, İstanbul. Bu olayın Türkiye'deki Amerikan kurumlarını nasıl etkilediği hakkında daha fazla bilgi için bkz. İdris Yücel, "Yabancı Okullar ve Kültürel Milliyetçilik: Bursa Amerikan Kız Koleji Tanassur Hadidesi (1928)," *Belleten* 80, no. 287 (2016): 307–28.

bir hafta müddet tanındı.[91] Bunun üzerine, ABD'deki ABCFM ve Türkiye'deki temsilcisi Luther R. Fowle, İstanbul'da faaliyet gösteren birçok Amerikan şirketi ve J. P. Morgan gibi özel bağışçılar hastaneyi kurtarmak için devreye girdi.[92] Son dakikadaki bu rahatlamaya rağmen, yeni mekân sadece geçici çözümdü. Dr. Shepard raporunda, Amerikan Hastanesi ve Hemşirelik Okulu'nun kendileri için özel olarak inşa edilecek tesislere ve bu kurumları desteklemek için ABD'den sağlanacak bir bağış fonuna hâlâ acil ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir.[93]

Teklifler ve Planlar: Henry H. Kendall ve Bertrand E. Taylor (1928–1931)

İstanbul Amerikan Hastanesi ve Hemşirelik Okulu'na kalıcı bir yer bulmak için ABD'de fon toplamak amacıyla 1928 yılında hastane yönetim kurulu tarafından yeni bir teklif, bütçe ve bir dizi çizim oluşturulmuştu.[94] Önerilen tesislerin tasarımı için Boston merkezli bir mimarlık ofisi olan Kendall ve Taylor firması seçildi. *Brickbuilder*'da 1904 yılı boyunca yayımlanan "Hospital Planning" (Hastane Planlamacılığı) başlıklı bir dizi makalenin yazarı olan Bertrand E. Taylor (1855–1909), vefat ettiği 1909 yılına kadar firmanın kıdemli ortağıydı.[95] Dolayısıyla, İstanbul'daki Amerikan Hastanesi'nin tasarım süreci, firmanın diğer kıdemli ortağı olan Henry Hubbard Kendall'ın (1855–1943) gözetiminde yürütüldü. Kendall 1920–1922 yıllarında Amerikan Mimarlar Enstitüsü'nün (*American Institute of Architects* - AIA) başkanlığını yapmıştı ve firması ise özellikle Boston Şehir Hastanesi ve Corey Hill Hastanesi de dahil olmak üzere, Boston bölgesindeki çeşitli hastane projelerindeki çalışmalarıyla tanınıyordu.[96]

Şekil 11. Teşvikiye'deki dairelerin balkonlarındaki hemşireler (Vehbi Koç Vakfı, Winkler ve Rountree, Amerikan Hastanesi).

91 Shepard, "The American Hospital of Constantinople: A Brief Report for the Year 1928."

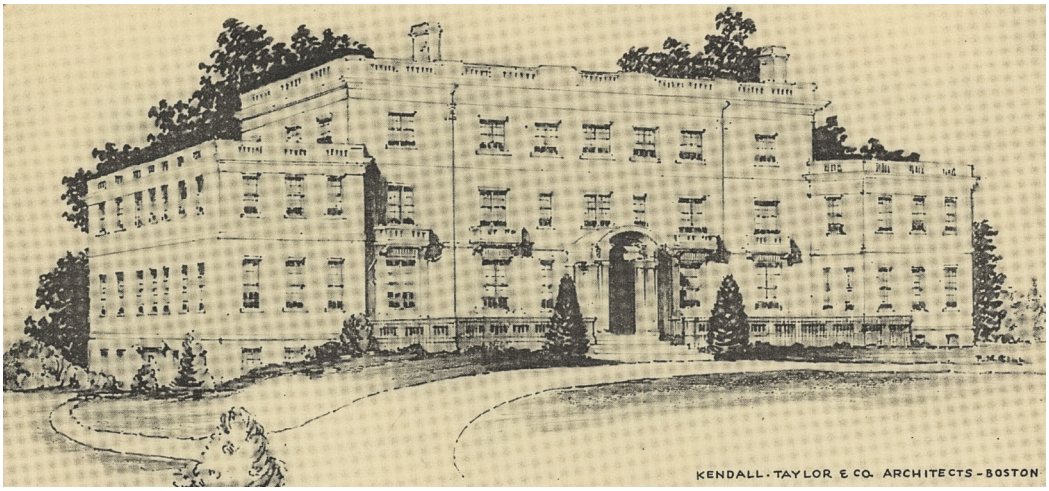
92 Shepard, "The American Hospital of Constantinople: A Brief Report for the Year 1928."

93 Shepard, "The American Hospital of Constantinople: A Brief Report for the Year 1928."

94 Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi*, 31.

95 1916'dan sonra, *The Brickbuilder Architectural Forum* adını aldı. Bertrand E. Taylor, "Hospital Planning," *The Brickbuilder* (1903): 250–54; *The Brickbuilder* (1904): 24–33, 46–53, 68–73, 90–99, 112–15, 134–38. Ayrıca bkz. Kisacky, *Rise of the Modern Hospital,* 173–74. Kendall'ın İstanbul Amerikan Hastanesi'nin tasarımı üzerinde çalışırken Taylor'ın araştırmasına başvurmuş olması muhtemeldir. Taylor aynı zamanda ünlü hastane mimarı Edward Fletcher Stevens'ın firmasının eski ortağıydı.

96 Firmanın dahil olduğu diğer hastane projeleri arasında Massachusetts Homeopatik Hastanesi, Epileptikler için Devlet Hastanesi, Haymarket Meydanı'ndaki Boston Hastanesi Yardım İstasyonu ve Newton Şehir Hastanesi yer almaktadır. R. Randall Vosbeck vd., *A Legacy of Leadership: The Presidents of the American Institute of Architects, 1857–2007* (Washington, DC: AIA, 2006), 55. Firma ayrıca Westboro'daki New Hampshire Akıl Hastanesi ve Durham, Kuzey Carolina'daki Watts Hastanesi II gibi Massachusetts dışındaki hastanelerin tasarımı için de çalışmıştır. Bkz. "North Carolina Architects and Builders. A Bibliographical Dictionary," erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://ncarchitects.lib.ncsu.edu/people/P000504.

Şekil 12. Kendall ve Taylor tarafından İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için tasarlanan ön cephe (Admiral Bristol Hospital [İstanbul, Türkiye] Collection. Pamphlets Folio RA 990. T8. Z91 (HDSL-HU).

Kendall ve Taylor'a ait çizimler 1930'ların başında, İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için hazırlanan bağış toplama broşürlerinde ön plana çıkarılmıştı.[97] 1930 ve 1931 yıllarına ait iki broşürde, proje ABD'deki potansiyel bağışçılara bir "anıt hastane" ve Amerika'nın Orta Doğu'daki hedeflerini desteklemenin bir yolu olarak sunulmaktaydı. Bu belgelere göre, hastaneye fon sağlayanlar "Amerikan idealizminin çok sayıda sessiz tanığına uygun bir şekilde saygılarını sunmuş" olacaklardı.[98] 1931 broşüründe, "hemşireler için bir konut ve yirmi öğrenci hemşireye burs sağlamak üzere" Florence Nightingale Fonu için 150.000 ABD doları tutarında bir anma bağışı toplamak üzere özel bir kampanya başlatılmıştı.[99]

Kendall ve Taylor'ın yaklaşık 70 yataklı hastane için planları, daha önceki 1905 Hamlin çizimlerinde yer alan 200 yataklı hastane önerilerine veya Arnavutköy'deki ACG kampüsüne ait 300 yataklı hastaneye kıyasla oldukça mütevazıydı. ABD'de hastane mimarisi alanında tanınmış bir firma olan Kendall ve Taylor, *Beaux-Arts* geleneğinin Neoklasik üsluplarını benimseyen oldukça geleneksel dış cephelere sahip binalar tasarlamaktaydı (Şekil 12).

1930'ların başlarında, Avrupa ve ABD'de bezemesiz modernist mimari belirmeye başlamış ve Alvar Aalto'nun Finlandiya'daki Paimio Sanatoryumu ve 1928 yılında James Gamble Rogers tarafından tasarlanan çok katlı blok hastanelerin erken dönem örneklerinden Manhattan'daki Columbia-Presbyterian Tıp Merkezi gibi birçok tanınmış sağlık yapısının mimari tarzı olarak seçilmişti.[100] Beatriz Colomina, "Modern binalar[ın], yapıların içindeki sırları açığa çıkaran şeffaf cam duvarlarıyla tıbbi görüntülere benzemeye bile başladı[ğını]" ifade

97 "The American Hospital and School of Nursing in Istanbul (Constantinople)," ARIT Kütüphanesi İstanbul, Digital Library for International Research Archive, item no. 11299 üzerinden çevrimiçi (http://www.dlir.org/archive/items/show/11299); ARIT Kütüphanesi, İstanbul, Admiral Bristol Hospital 1920–1959 (362.11 ARC); Harvard Divinity School Library, Pamphlets, Folio RA 990.T8, Z91, Admiral Bristol Hospital, Istanbul. Ayrıca bkz. Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi*, 33–49.

98 ARIT Kütüphanesi, İstanbul, Admiral Bristol Hospital 1920–1959 (362.11 ARC).

99 ARIT Kütüphanesi, İstanbul, Admiral Bristol Hospital 1920–1959 (362.11 ARC).

100 Willis vd., *Architecture and the Modern Hospital*, 164–66.

Şekil 13. Aalvar Alto'nun Paimio Sanatoryumu, 1930'lar (fotoğraf:Leon Liao, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paimio_Sanatorium2.jpg).

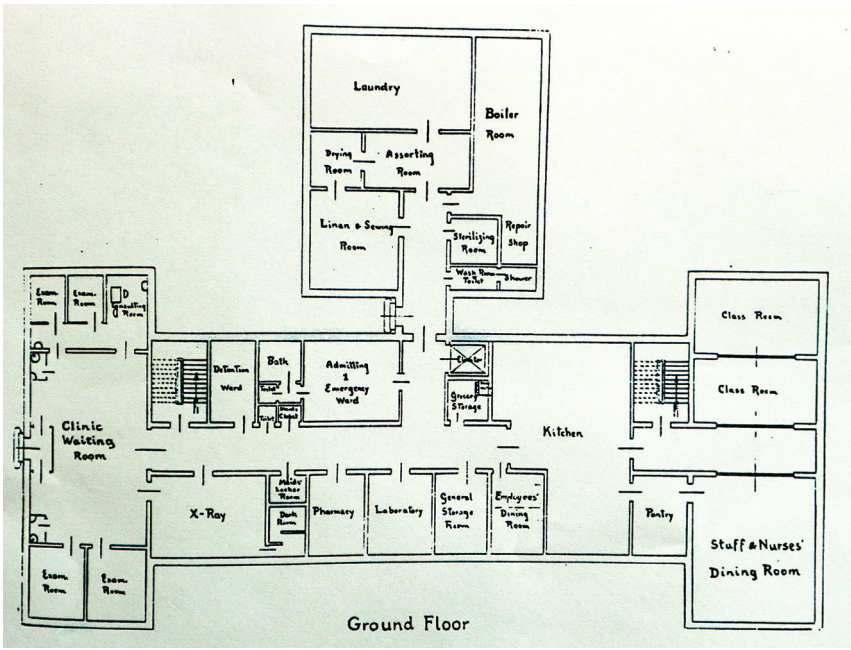
eder (**Şekil 13**).[101] Ancak, İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için hazırlanan oldukça geleneksel Neoklasik görünümlü bir dış cephe sunan öneriler bu doğrultuda değildi.[102]

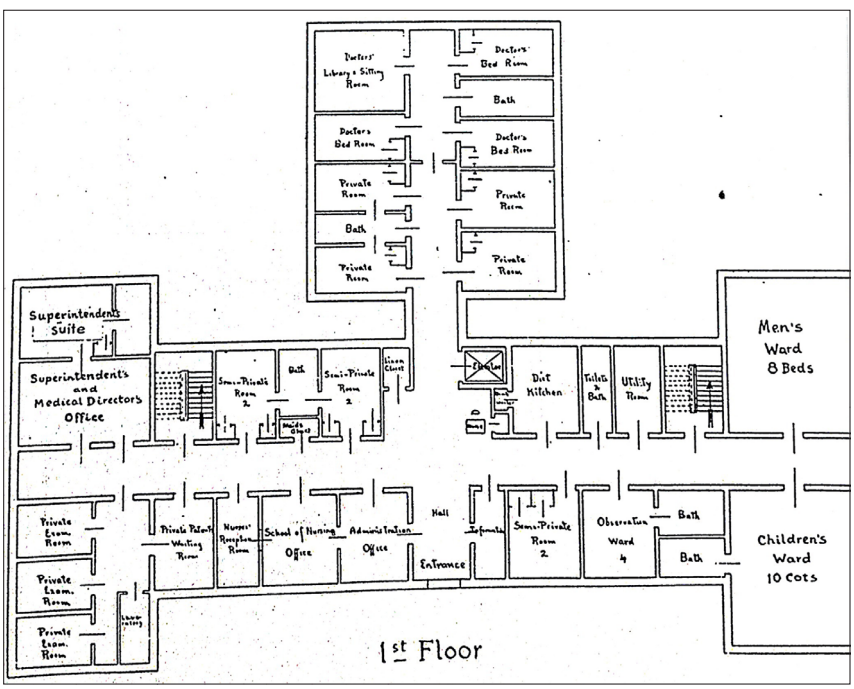
Kendall ve Taylor ayrıca 1930–1931 bağış kampanyası broşürleri için hastanenin giriş ve üç katını içeren yerleşim planları hazırlamıştı. Bu yeni planlarla, daha ucuz olan ortak hasta koğuşlarının sayısı otuz ikiye düşürülmüş ve özel ya da yarı özel odaların boyutları genişletilerek sayıları yirmi üçe yükseltilmişti; bu son iki kategorideki odalar için hastalardan daha kalabalık koğuşlara göre daha yüksek fiyatlar talep edilebilecekti. Bu değişiklikler, o dönemde ABD'deki hastanelerden hizmet alan üst-orta sınıf ve hastane ortamında rahatlık ve mahremiyet bekleyen daha zengin hastaların sayısındaki artış ve dolayısıyla hastane yönetimlerinin özel odalardan daha fazla gelir elde etmeye yönelmesi sonucunda ortaya çıkan hastane planlama eğilimlerini yansıtmaktadır. Alanın bu şekilde düzenlenmesi o dönemin özellikle küçük hastaneler için tercih edilen tasarımlarına uygun olsa da, hemşireler için konut tesislerinin yeri net bir şekilde çözülmemişti.

Sadece hastanenin dış cephesinin çizimini ve bina projesinin açıklamasını içeren 1930 tarihli ilk broşürde, hastanenin bir katının tümüyle hemşirelere ayrılacağı belirtiliyordu. 1931'deki bağış toplama malzemelerinde de hastanenin

101 Beatriz Colomina, *X-Ray Architecture* (Zürich: Lars Müller Publishers, 2019), 16. Ayrıca bkz. Willis vd., *Architecture and the Modern Hospital*, 18.

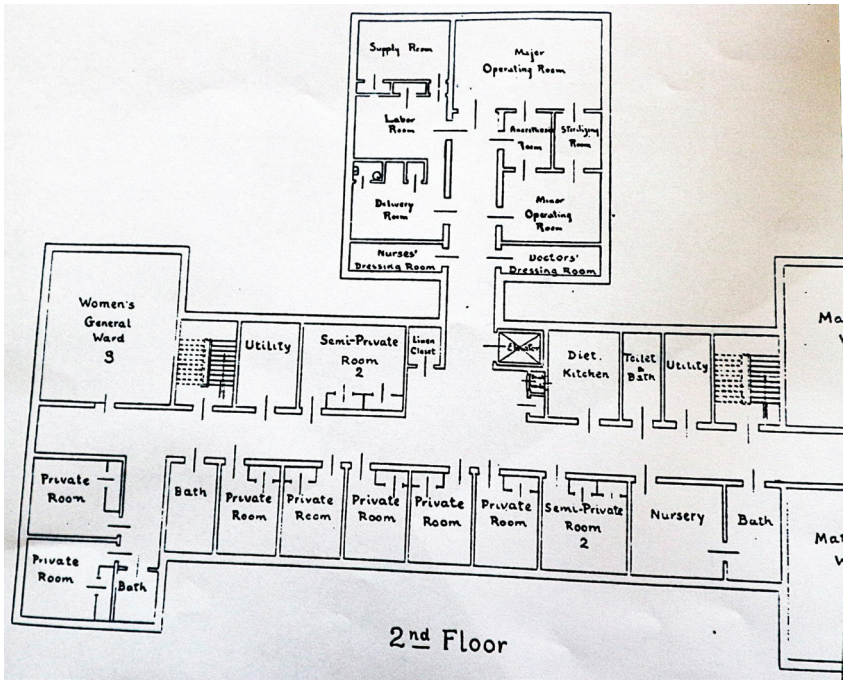
102 1 Temmuz 1927–30 Haziran 1928 tarihli Konstantinopolis Amerikan Hastanesi Yıllık Raporu'na göre, yeni hastane için Kendall ve Taylor tarafından önerilen planlar 1928'de hazırlanmıştı. Hastanenin tıbbi direktörü Lorrin A. Shepard, mimarlık firmasının 70 hasta yatağına sahip olabilecek ve öğrenciler de dahil olmak üzere tüm hemşirelik personelini barındırabilecek bir hastane için planlar hazırladığını belirtmiştir.

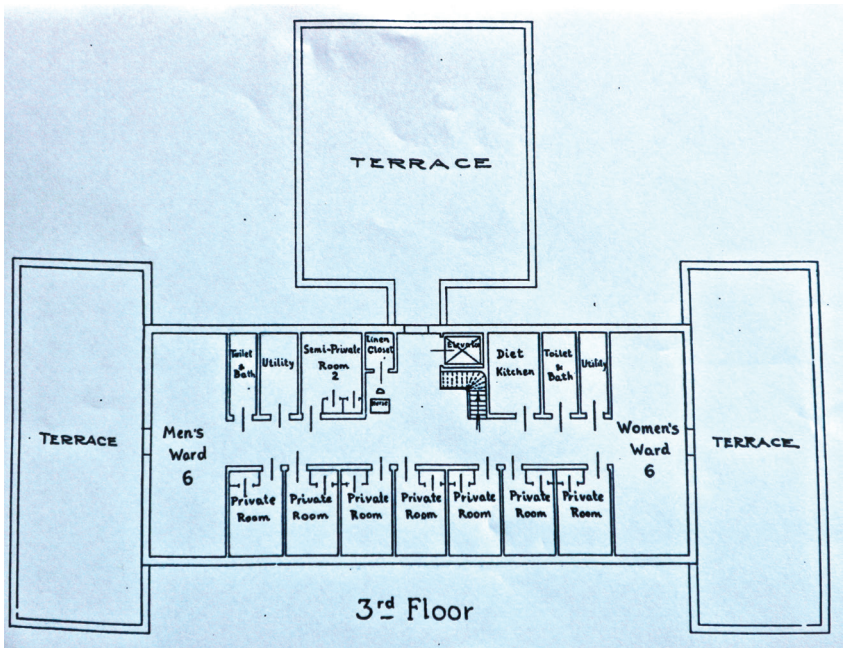

Şekil 14. Zemin kat planı, Kendall ve Taylor'ın İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için önerisi, 1931 (Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC).

Şekil 15. Birinci kat planı, İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için Kendall ve Taylor'ın önerisi, 1931 (Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC).

Şekil 16. İkinci kat planı, Kendall ve Taylor'ın İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için önerisi, 1931 (Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC).

Şekil 17. Üçüncü kat planı, Kendall ve Taylor'ın İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için önerisi, 1931 (Admiral Bristol Hospital 1920–1959—ARIT Kütüphanesi, İstanbul—362.11 ARC).

dış cephesine ait bir çizim (**Şekil 12**) yer almakla beraber hastanenin üç katına ait planlar da eklenmişti (**Şekil 14–17**). Bu planlarda, zemin katta hemşireler ve personel tarafından paylaşılacak iki sınıf ve bir yemek odası, birinci katta bir ofis alanı ve ikinci katta özel bir giyinme odası gibi hemşirelerin kullanımı için hastane geneline dağılmış alanlar bulunmaktaydı.[103] Planlarda ayrıca hekimlerin kullanımı için iki yatak odası ve birinci katta bir kütüphane/oturma odası da dahil olmak üzere çeşitli dinlenme ve rahatlama alanları da yer alıyordu, ancak hemşireler için herhangi bir uyuma alanı bulunmamaktaydı; bu durum, müstakil bir Hemşire Evi inşa etme veya bunun için fon toplama projesinin daha sonraki bağış toplama malzemelerinde yeniden oluşturulduğunun veya gündeme getirildiğinin bir göstergesi olabilir.[104]

İstanbul'a yönelik geçmişteki Amerikan Hastanesi projelerinin çoğunda olduğu gibi, Kendall ve Taylor'ın planları da hiçbir zaman hayata geçirilmedi. Daha önce Arnavutköy'de Mary Mills Patrick Tıp Okulu'nun kurulması için bağışta bulunmuş olan II. William Bingham, Türkiye'deki Amerikan Board Heyeti'nin saymanı ve hastanenin yönetim kurulu üyesi Luther R. Fowle (1886–1973) tarafından İstanbul'un Nişantaşı semtinde yeni bir hastane binası için 300.000 Amerikan doları bağışta bulunmaya ikna edildi.[105] Katalizör görevi gören bu bağışla birlikte, yeni tesisin inşa edileceği bir arazi arayışı başladı. 11 Ekim 1930 tarihinde, Nişantaşı'ndaki arazinin satın alınması ardından hızla kararlar alındı.[106] Satın alınan arazi üzerinde bina inşa etme hakkı, 17 Haziran 1931 tarihinde[107] Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk)[108] ve Başbakanı İsmet Paşa (İnönü) tarafından onaylandı.[109]

W. Stuart Thompson Tarafından Tasarlanan Nişantaşı'ndaki Amerikan Hastanesi (1934–1938)

Nişantaşı'nda inşa edilecek hastane için New York'ta Columbia Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi almış olan Amerikalı mimar W. Stuart Thompson (1890–1968) tarafından 1934 yılında yeni bir dizi plan hazırlandı.[110] Thompson kariyerinin başlarında, 1912–1915 yıllarında Yunanistan'daki Atina Amerikan Klasik Araştırmalar Okulu'nda (*American School of Classical Studies at Athens* - ASCSA) akademik üye olarak çalışmıştı.[111] Kariyeri boyunca Yunanistan'da, Atina'daki Attalos Stoası'nın yeniden inşası, ASCSA'da bir yurt olan Loring Hall'un tasarımı ve 1920'lerde Amerikalı mimar ve iş ortağı John Vredenburgh Van Pelt (1874–1962) ile birlikte

103 "The American Hospital and School of Nursing in Istanbul (Constantinople);" ARIT Kütüphanesi, İstanbul, Admiral Bristol Hospital 1920–1959 (362.11 ARC); Harvard Divinity School Library, Pamphlets, Folio RA 990.T8, Z91, Admiral Bristol Hospital, Istanbul. Ayrıca bkz. Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi*, 33–49.

104 ARIT Kütüphanesi, İstanbul, Admiral Bristol Hospital 1920–1959 (362.11 ARC).

105 Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi*, 54.

106 Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi*, 54.

107 Winkler and Rountree, *Amerikan Hastanesi,* 55.

108 Mustafa Kemal'e 1934 yılında TBMM tarafından "Atatürk" soyadı verilmiştir. Sabit Dokuyan, "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci," *TİD* 31, no. 1 (2016), 140–41.

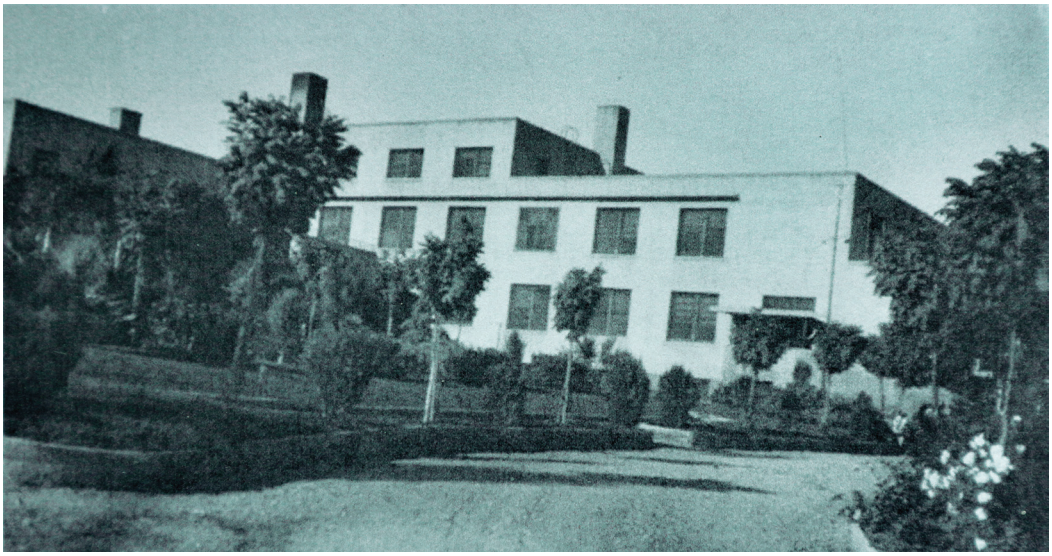
109 Soyadı Kanunu 21 Haziran 1934 tarihinde TBMM'de kabul edilmiş ve 2 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İsmet Paşa'ya Aralık 1934'te Mustafa Kemal'in (Atatürk) isteği üzerine "İnönü" soyadı verilmiştir. Soyadı Kanunu'nun çıkarılması ve uygulanması hakkında bkz. Dokuyan, "Soyadı Kanunu," 129–66. İsmet Paşa'nın soyadı hakkında bkz. "İsmet Paşa İnönü Soyadını Aldı," İnönü Vakfı'nın resmi internet sitesi, https://www.ismetinonu.org.tr/tarihte-bugun-26-kasim/, erişim tarihi 8 Şubat 2024.

110 New York'taki yönetim kurulunun bir üyesi olan Dr. Richard N. Pierson, danışman olarak projeye dahil olmuştur. "Istanbul Hospital to Get New Home," *The New York Times*, 17 Temmuz 1938, 9.

111 Kostis Kourelis, "Corinth Architects 06: W. Stuart Thompson," *Objects–Building–Situations: Musings on Architecture and Archaeology by Kostis Kourelis*, 26 Mart 2013, erişim tarihi 29 Ocak 2024, http://kourelis.blogspot.com/2013/03/corinth-architects-06-w-stuart-thompson.html.

Şekil 18a. W. Stuart Thompson'ın tasarladığı Midilli Arkeoloji Müzesi binası (ASCSA Archives, Administrative records, Box 204/18, folder 15). 18b. W. Stuart Thompson (sağda), müze müdürü R. Stillwell (solda) ile, 29 Nisan 1934 tarihinde Corinth Museum açılışında (ASCSA, Korint Kazıları, bw_5090).

Şekil 19. W. Stuart Thompson tarafından tasarlanan Manisa'daki Şinasi Hastanesi (https://www.tarihistan.org/yazarlar/erkan-akbalik/manisa-devlet-hastanesi-ve-morris-sinasi-hastanesi-ozelinde-manisalinin-vefa-imtihani/10014/; https://phebusmuzayede.com/108194-manisa-moris-sinasi-hastanesi-9-agustos-1934-9x14-cm.html.)

tasarladığı aynı okuldaki Gennadius Kütüphanesi de dahil olmak üzere çeşitli projeler üstlenmişti. Thompson'ın Yunanistan'daki mimari repertuarında müzeler de bulunuyordu. Manhattan merkezli mimarlık firması Thompson ve Churchill'in ortağı olduğu dönemde, Midilli ve Korint'te 1930'larda inşa edilen iki arkeoloji müzesini tasarlamıştı.[112] **(Şekil 18a–b)** Ayrıca, Atina'daki Benaki Müzesi için hayata geçirilmemiş bir plan hazırlamıştı.[113]

Kostis Kourelis'in de belirttiği gibi, "Thompson'ın mimari dili modernizm ve tarihselcilik arasında ilginç bir duruş sergilemektedir."[114] Gerçekten de, *Beaux-Arts* geleneğinin neoklasizminden modernist mimarinin daha keskin hatlarına, süssüz cephelerine ve beton yapı malzemesine, uluslararası modernist akımın çelik ve cam çerçevelerine kadar geniş bir üslup yelpazesine sahipti. Thompson'ın modernist mimari alanındaki çalışmaları, 1932 yılında New York'taki Modern Sanat Müzesi'nde (*Museum of Modern Art – MoMA*)[115] gerçekleştirilen çığır açıcı bir mimarlık sergisinde vurgulanmış ve sergi açılışı öncesinde Türkçe *Mimar*

112 "W. Stuart Thompson, Architect, 78, Dead; Did Work in Greece," *The New York Times*, 3 Nisan 1968, 52; Kourelis, "Corinth Architects 06;" Natalia Vogeikoff-Brogan, "'The Best Laid Plans… Often Go Awry': A Tale of Two Museums," from the Archivist's Notebook: Essays Inspired by Archival Research in Athens Greece, 1 Şubat 2016, erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://nataliavogeikoff.com/2016/02/01/the-best-laid-plans-often-go-awry-a-tale-of-two-museums/#more-2056.

113 Kourelis, "Corinth Architects 06."

114 Kourelis, "Corinth Architects 06." Kourelis, Büyük Buhran yıllarında (1929–1939) ABD'de ekonomi kötüleştikçe yurtdışındaki projelerin daha cazip hale gelmiş olabileceğini belirtmektedir. Thompson Yunanistan'daki projeler için daha düşük ücretlerle Türk işçileri işe almaktaydı, bu da kendisinin iş aldığı bölgelerdeki dalgalı ekonomilerden faydalanmış olduğunu göstermektedir.

115 Daha fazla bilgi için bkz. "Modern Architecture: International Exhibition (February 9–March 23, 1932, MoMA)," erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://www.moma.org/calendar/exhibitions/2044.

ve Almanca *Deutsche Bauzeitung* dergileri gibi uluslararası yayınlarda duyurulmuştu.[116] Bu sergide Thomas'ın adı, Mies van der Rohe, Philip Johnson ve Charles-Édouard Jeanneret-Gris (Le Corbusier) gibi dönemin ünlü mimarları arasında yer alıyordu;[117] Thompson ve Churchill firması tarafından New York'ta Lexington Avenue ve 57. Sokak kesişimindeki ofis binası da aynı sergide dikkat çeken yapılar arasında sergilendi.[118] Thompson ve Churchill, 1939 yılında yine MoMA'da düzenlenen "Three Centuries of American Architecture" sergisinde de yer almış ve Frank Lloyd Wright ve Walter Gropius ile birlikte, uluslararası modernist akımın önemli mimarları olarak kabul görmüşlerdi.[119]

Thompson'ın ABD'deki mimari repertuarı oldukça çeşitliydi. Kentsel yapıların yanı sıra, varlıklı müşteriler için kişisel kır evleri de inşa etmişti. New York eyaletinde, iş ortağı Henry S. Churchill ile birlikte Lowell Hotel gibi otelleri,[120] Manhattan'da Finch Koleji'nin akademik binalarını, Syracuse'daki State Tower Binası'nı ve Rensselaer'daki Sterling-Winthrop araştırma tesisini tasarlamıştır. Ayrıca, Stamford'daki Connecticut Eyalet Havaalanı'nın ve Chicago'daki Crucible Çelik Binası'nın da mimarlığını yapmıştı.[121] ABD'de restorasyon çalışmalarına devam eden Thompson, bu alanda en çok Thomas Jefferson'ın aslen 1806 yılında inşa edilmiş olan Poplar Forest'taki evini 1940 yılında restore etmesiyle tanınmaktadır.[122] Thompson'ın New York'ta 1929 yılında başlattığı "Battery Tower" adlı kırk katlı konut binası gibi bazı projeleri, ABD'deki Büyük Buhran Dönemi'nin mali aksaklıkları nedeniyle hiçbir zaman tamamlanamamıştır.[123] Kariyerinin ilerleyen dönemlerinde, Connecticut'ın Stamford şehrinde, Atina Agorası'nda bulunan Kutsal Havariler Kilisesi'nden esinlenerek tasarlanan Başmelekler Rum Ortodoks Kilisesi'nin mimarı olmuştur.[124]

Kariyeri boyunca, Thompson ABD'deki Yunan toplumu ve Yunanistan ile yakın ilişkilerini sürdürmüştür. Bu bağlantı, ABD'de yeni projelerin ender olduğu Büyük Buhran Dönemi'nde kendisi için avantaj sağlamış olabilir; yukarıda bahsi geçen Korint ve Midilli'deki iki müzeyi bu dönemde hayata geçirme olanağı bulmuştur.[125] Thompson'ın 1930'larda Akdeniz'deki temasları, iki hastane tasarladığı Türkiye'ye kadar uzanmaktaydı: Osmanlı asıllı

116 "New York'ta Beynelmilel Mimari Sergi," *Mimar*, Ocak 1932, 32. Bu haber 1931 yılında *Deutsche Bauzeitung*'da yayımlanan bir duyurudan çevrilmiştir.

117 "Modern Architecture."

118 "Modern Architecture."

119 Daha fazla bilgi için bkz. "Three Centuries of American Architecture (February 15–March 15, 1939, MoMA)," erişim tarihi 29 ocak 2024, https://www.moma.org/calendar/exhibitions/2093.

120 "Housing Unit Named Battery Tower," *The New York Times*, 25 Mayıs 1929, 13.

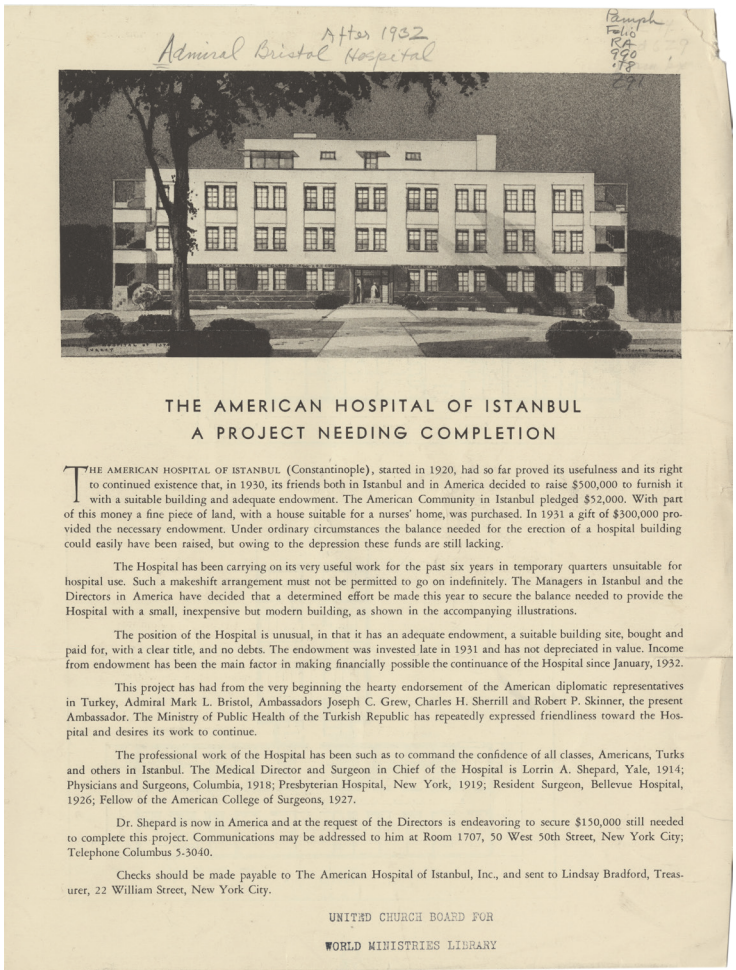
121 Thompson, mimar olarak John Travlos ve Phelps Barnum ile de çalıştmıştır. Kourelis, "Corinth Architects 06."

122 Anne Carter Lee, "Poplar Forest," *SAH Archipedia*, ed. Gabrielle Esperdy ve Karen Kingsley (Charlottesville: UVaP, 2012), erişim tarihi 10 Ağustus 2023, http://sah-archipedia.org/buildings/VA-02-BD26. Ayrıca bkz. Anne Carter Lee, *Buildings of Virginia: Valley, Piedmont, Southside, and Southwest* (Charlottesville ve Londra: UVA Press, 2015).

123 "Housing Unit Named Battery Tower," 13; Christopher Gray, "Ghost Buildings of 1929," *The New York Times*, 23 Nisan 2009, erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://www.nytimes.com/2009/04/26/realestate/26scapes.html. Churchill'in 1929'da *The New York Times*'a yaptığı açıklama, Thompson'ın büyük olasılıkla bu projenin ve firmanın aldığı diğer Manhattan projelerinin birincil mimarı olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca bkz. Christopher Gray, "A Ghost with an Impressive Résumé," *The New York Times*, 9 Haziran 2013, 9.

124 "The Greek Orthodox Archdiocese of America. Connecticut Church Emphasizes Spiritual Renewal and Christian Education," erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://www.goarch.org/-/connecticut-church-emphasizes-spiritual-renewal-and-christian-education.

125 Kourelis ayrıca Thompson'ın eşi Gladys Slade'in ABD'deki Swarthmore College'da arkeoloji dersleri verdiğini ve Thompson'ın entelektüel ve akademik çevresinin Yunanistan ve Türkiye'deki mimari projelere olan ilgisini ve çalışmalarını etkilemiş olabileceğini belirtmektedir. Kourelis, "Corinth Architects 06."

Admiral Bristol After 1932 Hospital

Pamph Folio RA 990 .T8 Z91

THE AMERICAN HOSPITAL OF ISTANBUL
A PROJECT NEEDING COMPLETION

THE AMERICAN HOSPITAL OF ISTANBUL (Constantinople), started in 1920, had so far proved its usefulness and its right to continued existence that, in 1930, its friends both in Istanbul and in America decided to raise $500,000 to furnish it with a suitable building and adequate endowment. The American Community in Istanbul pledged $52,000. With part of this money a fine piece of land, with a house suitable for a nurses' home, was purchased. In 1931 a gift of $300,000 provided the necessary endowment. Under ordinary circumstances the balance needed for the erection of a hospital building could easily have been raised, but owing to the depression these funds are still lacking.

The Hospital has been carrying on its very useful work for the past six years in temporary quarters unsuitable for hospital use. Such a makeshift arrangement must not be permitted to go on indefinitely. The Managers in Istanbul and the Directors in America have decided that a determined effort be made this year to secure the balance needed to provide the Hospital with a small, inexpensive but modern building, as shown in the accompanying illustrations.

The position of the Hospital is unusual, in that it has an adequate endowment, a suitable building site, bought and paid for, with a clear title, and no debts. The endowment was invested late in 1931 and has not depreciated in value. Income from endowment has been the main factor in making financially possible the continuance of the Hospital since January, 1932.

This project has had from the very beginning the hearty endorsement of the American diplomatic representatives in Turkey, Admiral Mark L. Bristol, Ambassadors Joseph C. Grew, Charles H. Sherrill and Robert P. Skinner, the present Ambassador. The Ministry of Public Health of the Turkish Republic has repeatedly expressed friendliness toward the Hospital and desires its work to continue.

The professional work of the Hospital has been such as to command the confidence of all classes, Americans, Turks and others in Istanbul. The Medical Director and Surgeon in Chief of the Hospital is Lorrin A. Shepard, Yale, 1914; Physicians and Surgeons, Columbia, 1918; Presbyterian Hospital, New York, 1919; Resident Surgeon, Bellevue Hospital, 1926; Fellow of the American College of Surgeons, 1927.

Dr. Shepard is now in America and at the request of the Directors is endeavoring to secure $150,000 still needed to complete this project. Communications may be addressed to him at Room 1707, 50 West 50th Street, New York City; Telephone Columbus 5-3040.

Checks should be made payable to The American Hospital of Istanbul, Inc., and sent to Lindsay Bradford, Treasurer, 22 William Street, New York City.

UNITED CHURCH BOARD FOR
WORLD MINISTRIES LIBRARY

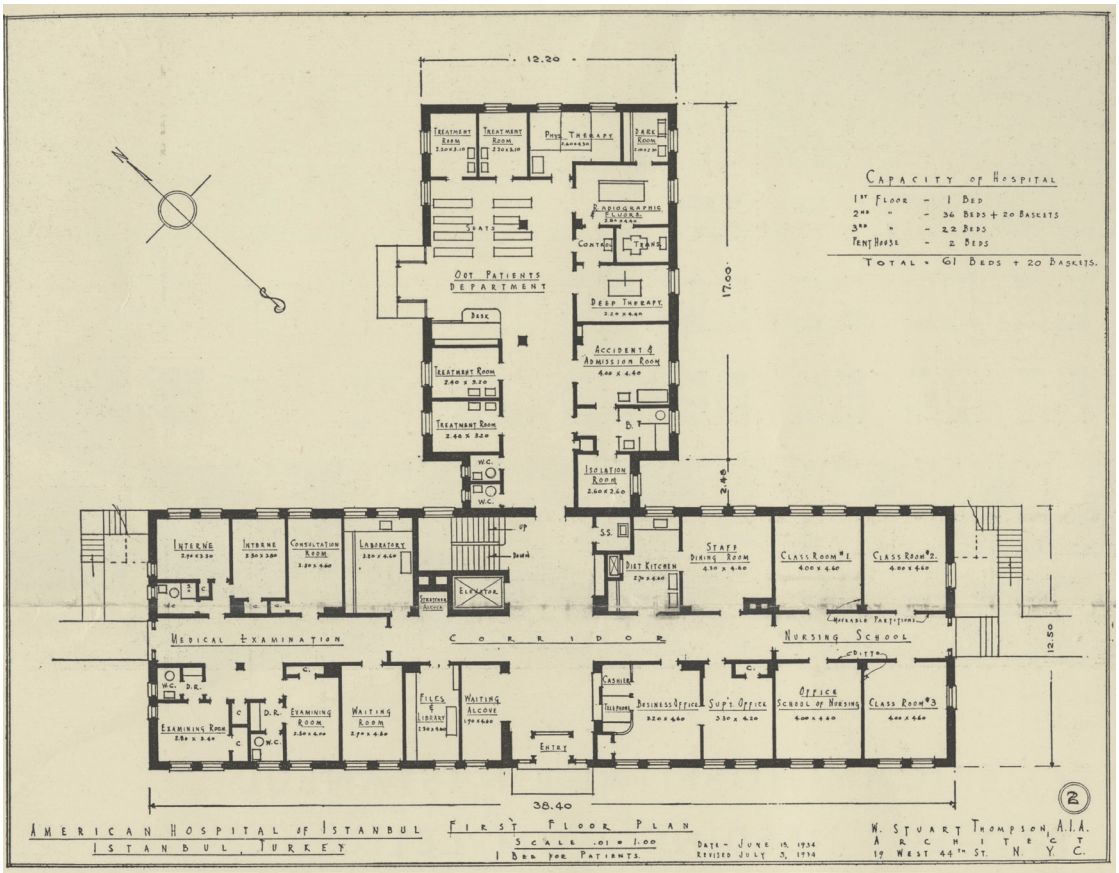
Şekil 20. "Tamamlanması Gereken Bir Proje," W. Stuart Thompson'ın İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için tasarladığı cephe (Admiral Bristol Hospital [İstanbul, Türkiye] Collection. Pamphlets Folio RA 990. T8. Z91. HDSL-HU).

zengin Amerikalı tütün tüccarı Moris Şinasi'nin anısına Manisa'da yaptırılan Moris Şinasi Hastanesi[126] ve İstanbul'daki Amerikan Hastanesi.[127] (Şekil 19 ve Şekil 1)

Thompson'ın İstanbul'un Nişantaşı semtindeki Amerikan Hastanesi binası için kullandığı mimari tarz, Hamlin ve de Kendall ve Taylor firması tarafından önerilen daha önceki eklektik Neoklasik binalardan oldukça farklıydı. Thompson'ın hastanesi daha ziyade I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa, Birleşik Krallık, ABD ve Türkiye'de popülerleşen modernist mimari tarzı yansıtıyordu. Thompson'ın İstanbul Amerikan Hastanesi için hazırladığı 1934 yılına ait birkaç kat planı ve çizimi, 1935 tarihli "The American Hospital of Istanbul: A Project Needing Completion" (İstanbul'un Amerikan Hastanesi: Tamamlanması Gereken Bir Proje)

126 Schinasi'nin eşi Laurette Schinasi, Kendall ve Taylor çizimlerinin kullanıldığı 1931 tarihli broşürde Amerikan Hastanesi projesinin sponsorlarından biri olarak listelenmiştir. ARIT Kütüphanesi, Istanbul—362.11 ARC.

127 Kourelis, "Corinth Architects 06"; Devin E. Naar, "'Turkinos' beyond the Empire: Ottoman Jews in America, 1893 to 1924," *JQR* 105, no. 2 (Bahar 2015): 174–205; Melike Karaosmanoğlu, "Manisa'dan New York'a Moris Şinasi'nin Hikayesi," *Avlaremoz*, 13 Aralık 2022, erişim tarihi 29 Ocak 2024, https://www.avlaremoz.com/2022/12/13/manisadan-new-yorka-moris-sinasinin-hikayesi-melike-karaosmanoglu/.

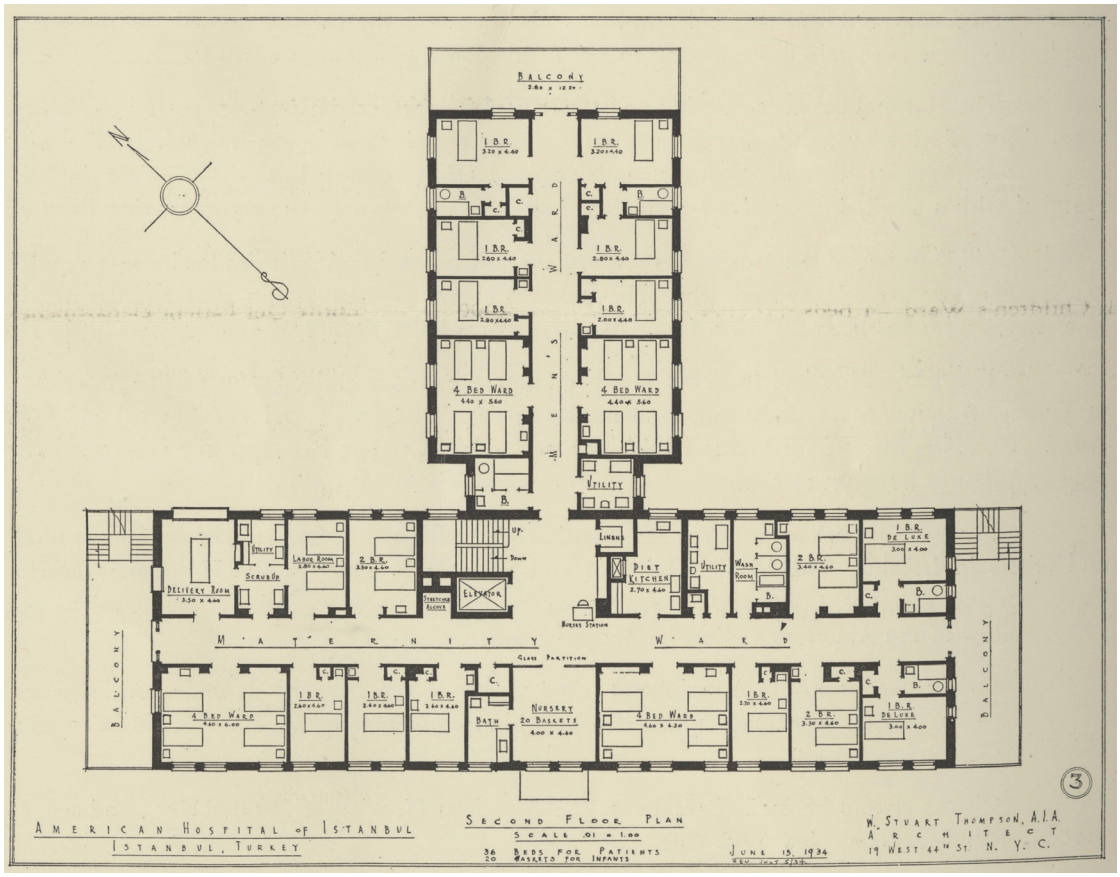

Şekil 21. Birinci kat planı, W. Stuart Thompson'ın İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için önerisi (Admiral Bristol Hospital [İstanbul, Türkiye] Collection. Pamphlets Folio RA 990. T8. Z91. HDSL-HU).

adlı raporda yer almıştır.[128] **(Şekil 20)** Thompson'ın tasarladığı 60 hasta yatağı ve yeni doğanlar için yirmi "bebek sepeti" ya da beşik içeren hastane, özellikle Hamlin'in 1905'teki ilk önerisine kıyasla oldukça küçültülmüştür. Modernist dış cephe, koğuş başına düşen hasta yatağı sayısının azaltılması ve tüm tesislerin üç katlı tek bir bina içinde yer alması, pavyon planlı hastaneden, Avrupa, Birleşik Krallık ve Kuzey Amerika'nın giderek kalabalıklaşan şehirlerindeki birçok hastane için tercih edilen "blok" hastane planına geçişi yansıtmaktadır. Binaların oldukça geniş olduğu pavyon tipi hastanenin aksine, hastanede ihtiyaç duyulan farklı alanların birbirinin üstüne yerleştirilmesi, binanın kapladığı alanın azaltılmasına yardımcı olmuş ve şehir merkezindeki bu pahalı gayrimenkulü daha verimli kullanmayı mümkün kılmıştır.[129]

128 "The American Hospital of Istanbul: A Project Needing Completion," Folio RA 990.T8, Z91, Harvard Divinity School Library.

129 Ancak, Annmarie Adams'ın da belirttiği gibi, pavyon planı 1920'lerin yüksek katlı şehir hastanelerinde var olmaya devam etmiş, blok plana geçiş birden olmamıştır. Bkz. Annmarie Adams, "Modernism and Medicine: The Hospitals of Stevens and Lee, 1916–1932," *JSAH* 58, no. 1 (Mart 1999), 51–52. Hastalık yapıcı mikrop teorisinin yaygın olarak kabul edilmesi sonucu pavyon planının kademeli olarak terk edilmesi hakkında bkz. Jonathan Hughes, "The 'Matchbox on a Muffin': The Design of Hospitals in the Early NHS," *Med. Hist.* 44, no. 1 (2000), 24–29; Kisacky, *Rise of the Modern Hospital*. Türkiye ile ilgili ola-

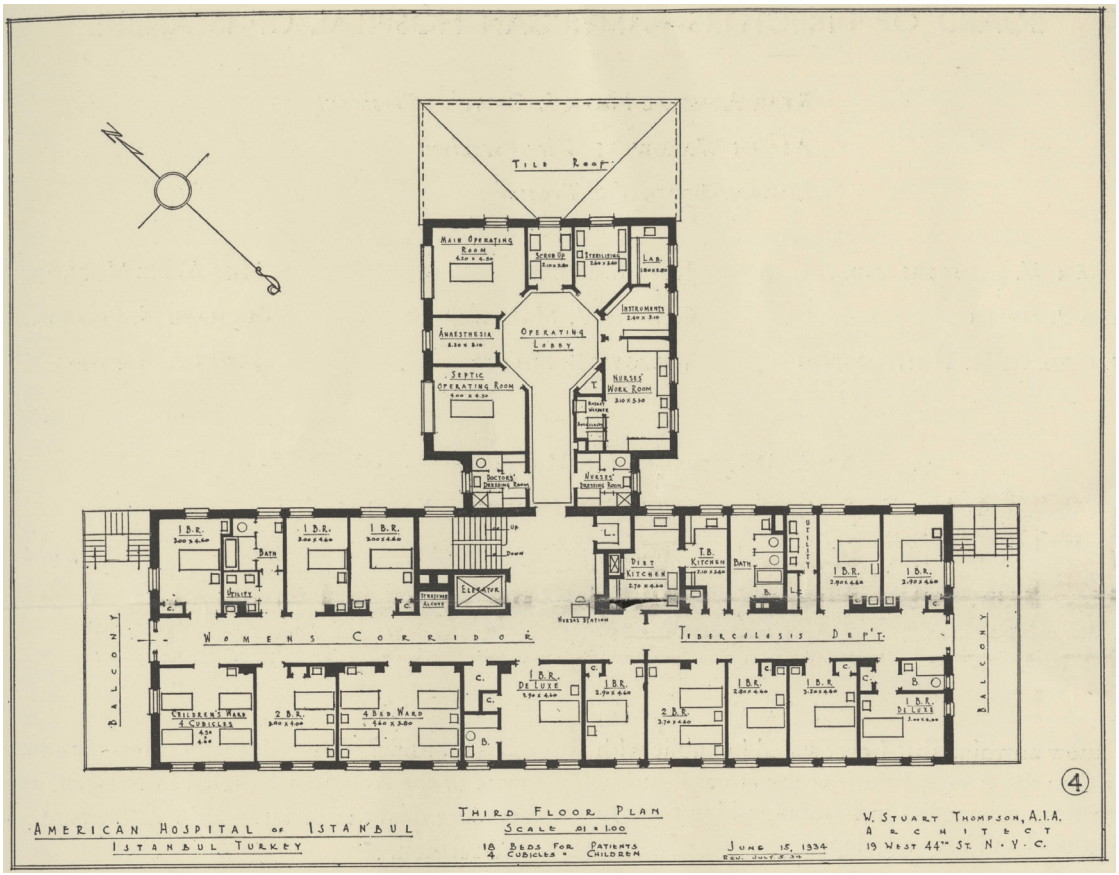
Şekil 22. İkinci kat planı, W. Stuart Thompson'ın İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için önerisi (Admiral Bristol Hospital [İstanbul, Türkiye] Collection. Pamphlets Folio RA 990. T8. Z91. HDSL-HU).

Thompson'ın tasarladığı Amerikan Hastanesi'nde özel oda sayısındaki artış daha varlıklı hastalara daha fazla mahremiyet ve hastaneye daha fazla gelir sağlama çabalarının da devam ettiğini göstermektedir. Hamlin'in 1905 planlarında yatakların sadece yüzde sekizi özel iken, 1930'larda, Kendall ve Taylor firması ve Thompson tarafından hazırlanan daha sonraki planlarda bu oran neredeyse yüzde otuza çıkmıştır. Kendall ve Taylor'ın planlarını gösteren 1931 broşürleriyle benzer şekilde, Thompson tarafından tasarlanan hastane de bağışçılara "anıt hastane" olarak sunulmuştu, fakat bu kez ameliyathaneler gibi çok daha fazla bölüm hayırseverler tarafından bir ithaf panosu karşılığında bağışlanabilmekteydi.[130]

1930'ların ağır ekonomik koşulları ve çeşitli bürokratik engellerden ötürü Nişantaşı'ndaki Amerikan Hastanesi'nin inşasında gecikmeler devam etmiş ve hatta Amerikan Hastane-

rak bkz. Orhan Bolak, "Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü," yeterlik çalışması, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, 1947; Yuvacan Atmaca ve Ufuk Demirgüç, "Türkiye Tasarım Kronolojisi: Sağlık," *3. İstanbul Tasarım Bienali*, Kasım 2016; Selin Nevrim, "Design Evolution of Healthcare Buildings: City Hospitals as a New Building Typology in Turkey" (Yüksek Lisans tezi, ODTÜ, 2020), 38–39.

130 "The American Hospital of Istanbul: A Project Needing Completion," Folio RA 990.T8, Z91, Harvard Divinity School Library.

Şekil 23. Üçüncü kat planı, W. Stuart Thompson'ın İstanbul'daki Amerikan Hastanesi için önerisi (Admiral Bristol Hospital [İstanbul, Türkiye] Collection. Pamphlets Folio RA 990. T8. Z91. HDSL-HU).

si'nde çalışan hemşirelerin Teşvikiye Caddesi'nde kiraladıkları çok katlı konuttan çıkarılarak, hastaneye ait eski bir ahşap binaya taşınmasını gerektiren bir tasarruf önlemi alınmıştı. Thompson'ın planlarına göre hastanenin birinci katında sadece hemşireler okulu yer almaktaydı ve üçüncü katta doktorların giyinme ve çalışma odalarının karşısında hemşireler için de bir giyinme odası tahsis edilmişti (Şekil 21–23). Hastane içinde hemşirelerin konaklayabilecekleri herhangi bir alan yoktu; Amerikan Hastanesi tarafından satın alınan arsadaki ahşap evde yaşamaya devam etmeleri beklenmekteydi.[131]

Thompson'ın tasarladığı Amerikan Hastanesi binasının inşaatı, nihayet 17 Mayıs 1938'de başladı.[132] Temellerin atılması, Temmuz 1938'in sonlarında Thompson'ın çalışmaları denetlemek üzere İstanbul'da bulunduğu sırada gerçekleşti.[133] Thompson hastane binasının inşaatı sırasında İstanbul'u birçok kez ziyaret etti, bu ziyaretlerinin sonuncusunu 1939 yılının Ocak

131 Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi,* 62–63.

132 Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi,* 61.

133 Charles T. Riggs, "Dear Friends: Volume III: Number 674–725," (30 Temmuz 1938 tarihli Bible House mektupları), ARIT Kütüphanesi, İstanbul.

ayında yaptı. Thompson'ın şantiyede olmadığı zamanlarda, yeni binaya taşınma süreci de dahil olmak üzere, inşaat faaliyetlerini yardımcısı Lyman Kidd denetliyordu.[134] Betonarme bina, tamamlanmış haliyle Avrupa ve ABD'de I. Dünya Savaşı sonrası modernist mimari projelerinin çoğunun ayırt edici özellikleri olan pürüzsüz, bezemesiz cephelere ve sade metal pencere pervazlara sahipti.[135] Bu tarz modernist mimari, Türkiye'deki "Yeni Mimari"nin "sadeleştirilmiş klasisizmi" ile örtüşmekteydi; sırasıyla ABD ve Birleşik Krallık'tan ithal edilen pencere pervazları ve linolyum yer döşemeleri ile hastanenin hem dışı hem de içi uluslararası işbirliğini ve modernitenin bir hedefini yansıtıyordu.[136]

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde Modernist Sağlık Mimarisi

"Yeni Mimari," 1923'ten sonra Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir başkent inşa edilmesine yardımcı olmak üzere davet edilen Avrupalı mimarların sıklıkla kullandığı bir yapı tarzı olan modernist mimarinin Türkçe adıydı. Ernst Egli, Bruno Taut, Clemens Holzmeister, Robert Oerley ve Theodore Jost gibi Alman, İsviçreli ve Avusturyalı konuk mimarlar, bu dönemde Ankara'da çalışan en üretken mimarlar arasındaydı.[137] Cumhuriyetin bu ilk yıllarında yabancı mimarların Türkiye'deki popülaritesi kısmen Türk hükümetinin büyük devlet projelerinin çoğu için yerel Türk mimarlardan kaçınması ve onların Avrupa şehirlerinde yaygın olan modernist estetiğe sahip binalar üretemeyeceklerine inanmasından kaynaklanıyordu.[138]

W. Stuart Thompson, modernist sağlık mimarisi için New York, Berlin veya Paris'e bakmak zorunda değildi, zira bu mimarinin örnekleri Ankara'da da mevcuttu ve 1920'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin birçok büyük kentinde görülmekteydi.[139] Avusturyalı mimarlar Oerley ve Jost, 1920'lerin sonu ve 1930'ların başında yeni Türk devleti için Ankara'daki Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Numune Hastanesi'nin modernist binalarını tasarlamış ve bu projelerden ilki New York'taki Rockefeller Vakfı'nın mali desteği ile yürütülmüştü (Şekil 24).[140]

134 Lorrin A. Shepard, "Annual Report: The American Hospital of Istanbul, 1939," Harvard Divinity School Library, BMS 1136, 9.

135 İki savaş arasındaki dönemde modernist mimarinin pürüzsüz görünümü ve sadeliği, aşırı süslemeyi hijyen düşmanı olarak gören hijyen ve temizlik fikirleriyle yakından ilgiliydi. Bkz. Paul Overy, *Light, Air and Openness: Modern Architecture between the Wars* (Londra: Thames & Hudson, 2008), 68–69.

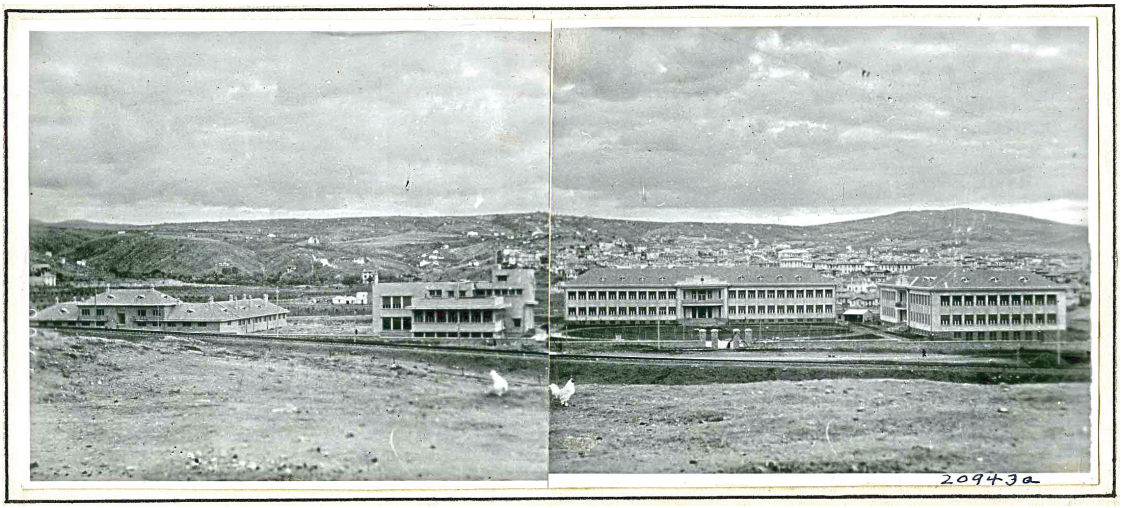
136 Luther R. Fowle, "Dear Friends: Volume IV: Number 216–259," (27 Mayıs 1950 tarihli Amerika Yabancı Misyon mektupları), ARIT Kütüphanesi, İstanbul; Celal Esat (Arseven), *Yeni Mimari* (İstanbul: Agâh Sabri Kitaphanesi, 1931); Sibel Bozdoğan, *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic* (Seattle, WA ve Londra: UWA Press, 2001): 159–60.

137 Ali Cengizkan ve N. Müge Cengizkan, ed., *The Construction of a New City: Ankara, 1923–1933* (İstanbul: KÜY, 2022); Bozdoğan, *Modernism and Nation Building*; Zeynep Kezer, *Building Modern Turkey: State, Space, and Ideology in the Early Republic* (Pittsburgh, PA: UPittPress, 2015); Arnold Reisman, "The Modernization of Turkey by Austrian Refugees, 1933–1945," *MAL* 41, no. 2 (2008): 57–59; Bernd Nicolai, *Modern ve Sürgün: Almanca Konuşulan Ülkelerin Mimarları Türkiye'de, 1925–1955* (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, 2011); Leyla Alpagut ve Achim Wagner, ed., *Das Werden einer Hauptstadt: Spuren deutschsprachiger Architekten in Ankara* (Ankara: Goethe Institut, 2011); Ali Cengizkan, *Modernin Saati* (Ankara: Arkadaş, 2002).

138 Örneğin, 1927 yılında Mimar Kemaleddin'in Gazi İlk Muallim Mektebi projesi, Mimar Kemaleddin'in çalışmalarını modası geçmiş olduğu için açıkça eleştiren Ernst Egli'ye devredilmiştir. Yıldırım Yavuz, "Yeni Bulguların Işığında Mimar Kemaleddin ve Yapıtları," *Mimar Kemaleddin ve Çağı*, ed. Ali Cengizkan (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, 2009); Umut Şumnu, "Sıradanın Sıradışılığı: Mimar Halim ve İçöz Apartmanı," *SOLFASOL* (2016): 2.

139 Bozdoğan, *Modernism and Nation Building*; Kezer, *Building Modern Turkey*; Cengizkan and Cengizkan, *The Construction of a New City*.

140 Hıfzıssıhha Enstitüsü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Aziz Küçük, *Filantrokapitalizm*: *Rockefeller, Ford & Gates Vakfı ve Türkiye* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2022); Uğurgül Tunç, "Spaces of Healthcare and Hospitals in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic" (Doktora tezi, Koç Üniversitesi, 2024). Numune Hastanesi hakkında, bkz. Mehmet Şener,

Şekil 24. Ankara'daki Hıfzıssıhha Kompleksi (Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü) (RAC , RF-IHB/DR, Rg5, box 237, folder 2881).

Bu büyük projelere ek olarak, yeni cumhuriyet ülke çapında çok sayıda il merkezinde ve/veya daha küçük yerleşim bölgelerinde "Memleket" hastaneleri ve büyük kapasiteli "Numune" hastaneleri içeren bir sağlık sistemi başlatmıştır; bu hastaneler genellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan mevcut binalarda kurulmuştur.[141] Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında devlet destekli sağlık binalarının büyük çoğunluğu yabancı mimarlar tarafından tasarlanmış ve Ankara'da yoğunlaşmış olsa da, İstanbul'da da bazı kayda değer projeler gerçekleştirilmekteydi.[142] Örneğin, o dönemde cumhuriyetin tek tıp fakültesinin eğitim ve araştırma hastanesi olan İstanbul'daki Haydarpaşa Numune Hastanesi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Osmanlı Dönemi'nden kalma tesislerinde 1934–1936 yıllarında gerçekleşen on altı aylık bir tadilat dönemi sonrasında açılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin bulunduğu bina, 1894 yılında Osmanlı saray mimarları Raimondo D'Aronco (1857–1932) ve Alexander Vallaury (1850–1921) tarafından birlikte tasarlanarak 1903 yılında tamamlanmıştı.[143] Bu yapıların tarzı, Mimar Kemaleddin ve A. D. F. Hamlin'in yukarıda bahsi geçen hastane planları gibi (bkz. yukarıdaki **Şekil 4–5**), Osmanlı geçmişinden on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarındaki Avrupa üsluplarına uzanan oldukça geniş bir mimari dağarcığa sahipti.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet tarafından büyük sağlık mimarisi projeleri için genel-

"Contractors and Contractorship: An Analysis of Public Building Constructions in Early Republican Turkey" (Doktora tezi, ODTÜ, 2013); Sadet Altay, *Atatürk Döneminde Numune Hastanelerine Dönüştürülen Osmanlı Hastaneleri (1924–1938)* (Ankara: ATAM, 2019).

141 Sadece Mimar Kemaleddin'e atfedilen ve 1923 yılında tamamlanan Zonguldak Memleket Hastanesi yeni bir binada kurulmuştur. Bkz. Zehra Tonbul ve Özgün Forta, *Tarihi Hastaneler: Gurebâ Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne İlk Sivil Hastaneler* (İstanbul: Novartis Kültür Yayınları, 2009), 212–15.

142 Belediye kayıtlarına göre, 1928 ile 1934 yılları arasında İstanbul'da toplam 7.377 yeni yapı inşa edilmiştir. Bu yeni yapıların yüzde seksen birinden fazlası konut, müstakil ev ya da apartmandı; yüzde sekizi ise ticari yapı olarak sınıflandırılmıştı. "İstanbul'da Yapılar 1928–1934—Belediye İstatiğinden," *Arkitekt* 53 (Mayıs 1935): 153–54.

143 Bkz. İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, "Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi," erişim tarihi 29 Ağustos 2023, https://haydarpasanumuneah.saglik.gov.tr/TR,85393/tarihce.html. Ayrıca bkz. Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları," 131–36; Yıldırım, *Tıphâne-i Âmire ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den*, 57–78.

BAYAN SAADET

Apartıman Yaptıran Kadın Doktor

Şekil 25. Saadet Gören tarafından yaptırılan Röntgen Apartmanı (https://www.herumutortakarar.com/rontgen-apartmani/#uael-gallery-1).

likle yabancı mimarların tercih ediliyor olmasına rağmen,[144] o dönem Türkiye'nin en mühim mimarlık dergisi olan *Arkitekt*'te bu konuda 1930'larda yayımlanmış olan çok sayıdaki makaleden anlaşıldığı üzere Türk mimarlar da sağlık mimarisi tasarımına ilgi duymaktaydı.[145] İstanbul'daki Cerrahpaşa Hastanesi'nin cerrahi pavyonu gibi, Türk mimarların seçildiği önemli bazı proje örneklerine de rastlanmaktadır. Belediye tarafından yaptırılan bu hastanenin ilk planları Ahmet Sabri tarafından hazırlanmış, ancak uzun yıllar gerçekleştirilmedikten sonra 1941 yılında yeniden başlanmış ve 1943 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın mimarlarından Leyla Turgut (1911–1988) tarafından tamamlanmıştır.[146]

Genellikle devlet destekli büyük hastane ihalelerinin dışında tutulan Türk mimarlar, 1930'larda hekimler tarafından yaptırılan ve aynı zamanda özel muayenehaneleri de barındıran apartmanlar gibi daha küçük ve özel finansmanlı sağlık mimarisine yönelmişti. Bu yapıların birçoğu İstanbul'un Anadolu yakasında, Kadıköy ilçesinde inşa edilmiş olup Thompson'ın 1934 yılında tasarladığı Amerikan Hastanesi gibi modernist bir mimari tarzını benimsemişlerdi. Bir kadın hekim olan Saadet Gören'in yaptırdığı ve mimar Zeki Selah Sayar (1905–2001) tarafından 1933 yılında tamamlanan Röntgen Apartmanı, cumhuriyetin ilk yıllarında Türk mimarları tarafından uygulanan sağlık mimarisine yönelik bu tür küçük modernist projeler arasında ilginç bir örnektir.[147] (Şekil 25) Sibel Bozdoğan, Röntgen Apartmanı'nın temsil ettiği bu tür mimariye ait bazı örnekleri "modernin cinsiyetlendirilmesi" olarak yorumlar.[148] Bozdoğan, 1935 tarihli bir gazete haberine atıfta bulunarak, başı açık kadın hekim Saadet Gören'in fotoğrafının modernist evinin/ofisinin önüne yerleştirilmesinin, Cumhuriyet'in ilerici modernist mimarisi ile yeni nesil kadın sağlık çalışanları arasında paralellik kurmayı hedefleri arasına alan Türk modernist projesinin somutlaşmış bir örneği olarak yorumlanabileceğini belirtir.[149]

Amiral Bristol Hemşirelik Okulu (ABHO) Hemşire Evi

1938 yılında Amerikan Hastanesi binasının inşaatının büyük bölümünün tamamlanmasıyla, dikkatler İstanbul'un Nişantaşı semtinde kalıcı bir Hemşire Evi inşa edilmesine çevrildi. Amerikan Hastanesi hemşireleri nihayet hastane binasına bitişik, konut, dinlenme ve eğitim ihtiyaçla-

144 Mimar Abidin, "Memlekette Türk Mimarının Yarınki Vaz'iyeti," *Mimar* 29 (Mayıs 1933): 129–30.

145 *Arkitekt*'te (Şubat 1935'e kadar *Mimar* adıyla bilinmekteydi) 1930 ve 1947 yılları arasında hastane mimarisi hakkında en az on yedi makale tespit etmiş bulunuyoruz.

146 Orhan Bolak, "Hastanelerimiz;" Ayşe Ceren Bilge ve Zeren Önsel Atala, "İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Cerrahi Kliniği," *Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yeni Açılımları IX* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2013).

147 Zeki Selâh (Sayar), "Röntgen apartmanı—Kadıköy," *Mimar* 32 (Ağustos 1933): 231–36; Hikmet Feridun, "Bayan Saadet: Apartıman Yaptıran Kadın Doktor," *Yedigün* 5, no. 127 (Ağustos 14, 1935): 7; Bozdoğan, *Modernism and Nation Building*, 84–85.

148 Bozdoğan, *Modernism and Nation Building*, 84.

149 Bozdoğan, *Modernism and Nation Building*, 84–85.

rını bir araya getirecek yeni ve amaca yönelik bir tesise sahip olacaklardı. Binada hizmetliler, öğrenci hemşireler ve kıdemli hemşirelere ayrılmış bölümler, laboratuvarlar, sınıflar, bir kütüphane, mutfaklar ve hatta bir tiyatro salonu da dahil olmak üzere çeşitli birçok alan bulunacaktı. Hemşire Evi'nin planlarına başlamak için yeterli fonun sağlandığı 1943 yılında, Amerikan yönetim kurulu tarafından yeni binanın tasarımı için en ünlü Türk mimarlardan biri olan Sedad Hakkı Eldem seçildi.[150] Eldem, İstanbul'daki Amerikan Hastanesi'nin tıbbi direktörü Lorrin Shepard'a, 1930'ların sonunda İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi üzerine mimari araştırma yürüten Amerikalı mimar Robert Van Nice (1910–1994) tarafından tavsiye edilmişti.[151] Eldem'in hem önemli bir Türk mimar olarak tanınması hem de İstanbul ve New York'taki Amerikan cemaatiyle olan bağlantıları, ABHO Hemşire Evi projesi için tercih edilmesinde etkili olmuş olsa gerek. Lorrin Shepard, 1947 yıllık raporunda, Eldem'in ABHO Hemşire Evi için yeni bir teklif hazırladığını duyururken Eldem'in 1939 New York Dünya Fuarı'ndaki Türk Pavyonu'nun tasarımcısı olduğunu belirtmiştir.[152]

Eldem, Hemşire Evi'ni, W. Stuart Thompson'ın Amerikan Hastanesi için kullandığı modernist mimari tarz yerine, kendi imzasını taşıyan İkinci Ulusal tarzda inşa etmiştir.[153] Eldem'in milli mimari olarak adlandırdığı bu yapı yaklaşımı, beton yapı malzemeleri ve tarihselleştirici bezemelerden arındırılmışlık gibi modernist mimarinin çeşitli yönlerini Türkiye'nin ulusal ve farklı yörelerindeki yerel mimarisine ait üslupsal unsurlarla bütünleştirmiştir. Milli mimariye milliyetçi bir söylem ve Türkiye'de kök salmış yapıların, özellikle de ülkenin dört bir yanında bulunan geleneksel ahşap mimarinin hem mimari unsurlarını hem de mekânsal organizasyonunu içeren bir üslup yaratma arzusu eşlik etmiştir.[154]

Eldem, modernist mimarlık ilkeleri ile Türk evinin bu İkinci Ulusal üslupla birleşmesini şu sözlerle yüceltir:

> Geleneksel Türk evi, günümüzün modern ev anlayışına son derece benzemektedir. Geniş pencereler ve ışık, serbest plan, gösterişten ziyade konfora verilen önem, malzemelerin doğasına uygunluk, alabildiğine geniş teraslar, evi doğayla bütünleştiren bahçe ve avlu.[155]

Hemşire Evi'nin üst katlarındaki geniş saçaklı çıkıntılı balkonlar, bezemesiz pervazlı sıra sıra pencereler,[156] en alttaki iki katın dış cephesin-

150 *Sedad Hakkı Eldem: 50 Yıllık Meslek Jubilesi. Mimar Sinan Üniversitesi 100. Yıldönümü Armağanı* (İstanbul: MSGSU, 1983), 106–7. Jübile yayınına göre Turgut Cansever, ABHO projesinde Eldem'in asistanıydı.

151 Araştırma, William Emerson, profesörü ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Dekanı tarafından desteklenmişti (MIT). DO, Robert Van Nice çalışmaları, MS.BZ.012, Box 5, Folder 51.

152 Lorrin A. Shepard, "The Admiral Bristol Hospital Istanbul: Annual Report, 1947," Harvard Divinity School Library, BMS 1136, 9. Eldem'in tasarladığı pavyonun görselleri için bkz. Royal Institute of British Architects, RIBA88705 and RIBA88706—erişim tarihi 1 Şubat 2024, https://www.ribapix.com/1939-Worlds-Fair-Queens-New-York-the-Turkish-Pavilion-with-an-orchestra-playing_RIBA88705 ve https://www.ribapix.com/1939-Worlds-Fair-Queens-New-York-the-Turkish-Pavilion-with-an-orchestra-playing_RIBA88706.

153 Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, *Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif* (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2009), 117.

154 Bozdoğan, *Modernism and Nation Building*, 240–93.

155 *Sedad Hakkı Eldem: 50 Yıllık Meslek Jübilesi*, 19.

156 Eldem'in *Arkitekt* için kaleme aldığı makalede özellikle dikkat çektiği bir husus da pencere pervazlarının ABD'den ithal edilmiş olmasıydı. Bkz. Sedad Hakkı Eldem, "Amiral Bristol Hastahanesi Paviyonu," *Arkitekt* 243–44 (Mart–Nisan 1952): 51–55. 27 Mayıs 1950 tarihli Amerika Yabancı Misyon bülteninde de metal pencere pervazlarının ve ayrıca zeminler için linolyumun ABD'den nakliyesi ve montajı hakkında bilgi verilmektedir. Bkz. Luther R. Fowle, "Dear Friends: Volume IV: Number 216–259." 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Türk mimarlar, Avrupa'dakiler gibi modernist yapılar inşa etmek için ihtiyaç duydukları kaliteli yapı malzemelerini ve kalifiye işgücünü bulmakta zorlanmışlardı. Bu konu dönemin Türk mimarları tarafından *Arkitekt*'te tartışılmıştır. Bkz. Nizamettin Hüsnü, "Modern Mimaride Malzeme ve İşçilik," *Mimar* 33–34 (Eylül–Ekim 1933): 321.

deki rustik taş ve binanın çevresindeki küçük çam korusuna yapılan vurgu, Eldem'in İkinci Ulusal üslup olarak tanımladığı unsurlardır (Şekil 26). Eldem, Hemşire Evi için ilham almak üzere daha önceki bazı mimari çalışmalarına da başvurmuştur, 1934–1937 yılları arasında tasarladığı ve milli mimarinin ilk örneği olarak nitelendirdiği Yalova Termal Oteli'nin balkonlarından yaptığı alıntılar buna örnek gösterilebilir (Şekil 27a–b).[157] 1939'da *Arkitekt*'te yayımlanan Amerikan otelleri üzerine incelemesi[158] ve 1950'lerde ABHO Hemşire Evi projesinden kısa bir süre sonra aldığı bir Amerikan projesi olan İstanbul'daki Hilton Oteli için yaptığı çalışmaların açıkça gösterdiği gibi, otel tasarımı Eldem'in ilgilendiği ve tanındığı bir alandı.[159]

Sedad Hakkı Eldem ABHO projesini inşa etmeye başladığında Türkiye'de sadece birkaç hemşirelik okulu vardı. Amerikan Hastanesi Hemşirelik Okulu'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin en eski ikinci hemşirelik okulu olan Kızılay Hemşirelik Okulu 1925 yılında kurulmuş ve Çarşıkapı'da yer alan önceki Amerikan projesi ile benzer şekilde İstanbul'da ahşap bir konakta faaliyete geçmiştir.[160] Bu iki hemşirelik okulunu ve konutlarını, 1939 yılında Ankara'da açılan Türk Askeri Hemşirelik Okulu ve 1943 yılında kurulan Verem Savaşı Hemşirelik Okulu izledi.[161] Bunlara ek olarak, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından 1946 yılında İstanbul'da Haydarpaşa Hastanesi ve Şişli Etfal Hastanesi'nde birer hemşirelik okulu daha kuruldu. Bu Türk hemşirelik okulları ve konutları hastane binasının içinde yer almış ve hiçbiri Hemşire Evi tipolojisine uygun bir tasarım sergilememiştir.[162]

Sedad Hakkı Eldem'in Amerikan Hastanesi Hemşire Evi'ni tasarladığı, inşa ettiği ve çizimlerini yayımladığı 1943 ile 1952 yılları arasında, hemşirelerin yaşamları ve mesleki statüleri Türkiye de dahil olmak üzere tüm dünyada değişmekteydi. 1940'lar boyunca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan tartışmaların, İstanbul'da yeni bir Hemşire Evi inşa etmekle görevlendirilmiş bir Türk mimarın gözünden kaçmış olması pek olası değildir. Meclis kayıtları, 1943 yılına kadar Türkiye'de hemşirelerin "hasta bakıcı" olarak adlandırıldıklarını göstermektedir ki, bu terim günümüzde genellikle hastaların bakımıyla ilgilenen hizmetliler için kullanılır. Bu durum 1940'ların sonlarına doğru değişmiş, Türkiye'deki hemşireler mecliste daha sık *hemşire* unvanıyla anılmaya ve giderek daha fazla sağlık uzmanları olarak tanınmaya başlamışlardır.[163] Hemşirenin değişen statüsünün bir diğer göstergesi de Kars ilini temsil eden bir milletvekili ve kendisi hekim olan Esat Oktay'ın, Aralık 1945'te Türkiye

157 Sedad Hakkı Eldem, "Son 120 Sene İçinde Türk Mimarisinde Millilik ve Rejyonalizm Araştırmaları," *Proceedings of the Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1984), 53–59; Sibel Bozdoğan, "Modernity in Tradition," *Sedad Eldem: Architect in Turkey*, ed. Sibel Bozdoğan, Suha Özkan ve Engin Yenal (New York, NY: Media Pte LTD, 1987), 53.

158 Sedad Hakkı Eldem, "Amerika'da Otel Odaları ve Tefriş Hususiyetleri," *Arkitekt* 103–4 (Temmuz–Ağustos 1939): 183–87.

159 Sedad Hakkı Eldem, "Turistik Otel," *Arkitekt* 243–44 (Mart–Nisan 1952): 56–63; Annabel Jane Wharton, *Building the Cold War: Hilton International Hotels and Modern Architecture* (Chicago, IL: UCP, 2001), 13–40; Begüm Adalet, *Hotels and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey* (Stanford, CA: StanfordUP, 2018), 159–92.

160 Yıldırım, *Savaşlardan Modern Hastanelere*, 275–86.

161 Verem Savaşı Hemşire Okulu ilk olarak 1943 yılında ahşap bir köşkte kurulmuş, 1944 yılında Erenköy sanatoryum binasının pavyonlarından birinin üst katına taşınmış ve nihayet Eldem'in binasının tamamlanmasından bir yıl sonra, 27 Kasım 1950'de amaca uygun olarak inşa edilen yeni tesislerine taşınmıştır. Erenköy sanatoryumu hakkında bilgi için bkz. Fatih Artvinli, "Verem Savaşı Hemşire Okulu," 57–89; İhsan Demir, "Sanatoryumdan Akıl Hastanesine: Erenköy Sağlık Yerleşkesinin Tarihi" (Yüksek Lisans tezi, Bilgi Üniversitesi, 2019).

162 Bu uygulama 1960'lara kadar devam etmiştir. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi hekimlerinden Derviş Manizade (1903–2003) anılarında, 1961 yılında inşa edilen cerrahi pavyonun üst katına bir hemşire konutu eklendiğini yazar. Bkz. Derviş Manizade, *Cerrahpaşa Hastanesi Tarihi ve Anılarım* (İstanbul: Istanbul Üniversitesi, 1997), 35.

163 Hemşirelik Kanunu 6283 sayılı kanun 25 Şubat 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete no. 8647'de yayımlanmıştır. 8647, 3 Mart 1954).

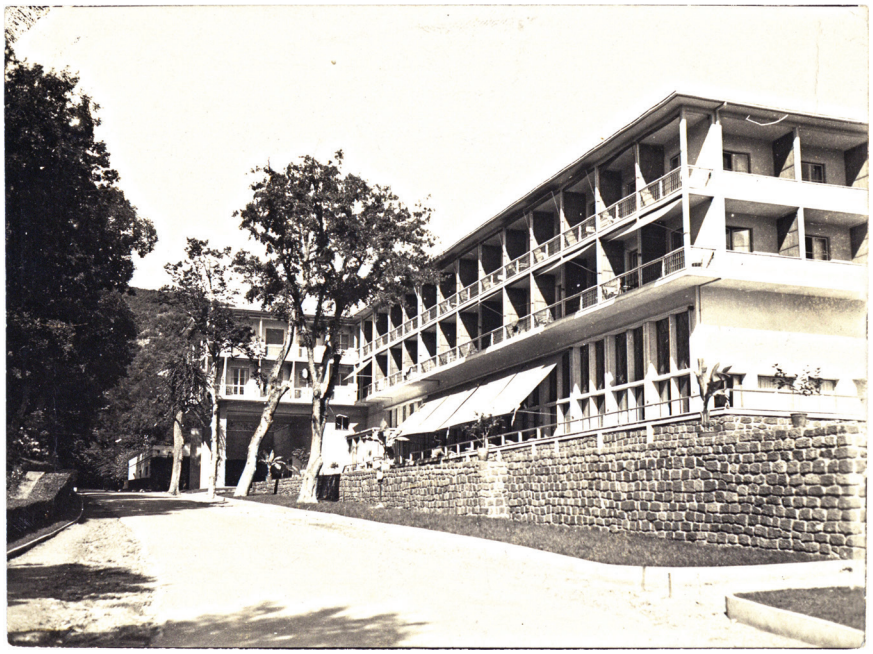
Şekil 26. Çam ağaçlarıyla çevrili ABHO Hemşire Evi binası (KU-SKL, ABHO_03_04_phg_13.jpg).

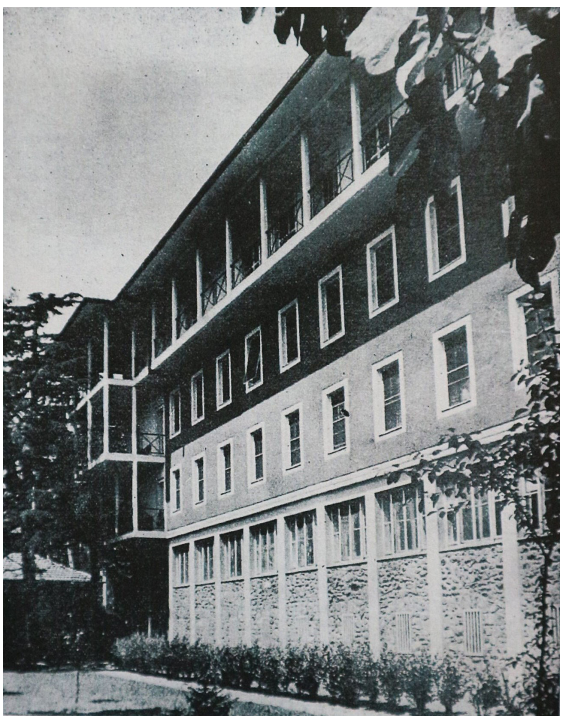
Büyük Millet Meclisi'ne yönelttiği şu sorudur: "Hemşire evlenebilir mi, evlenemez mi?" Oktay, hemşirelik mesleğinin genç kadınlar için daha cazip hale getirilmesi için hemşirelerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini, çünkü haftanın altı günü hastanede çalışmak ve yaşamak zorunda olan hemşirelerin, aynı zamanda aile hayatı sürdürmelerinin ve çocuk yetiştirmelerinin zor olacağını savunmuştur.[164]

1952 yılında, ABSN Hemşire Evi'nin tamamlanmasından birkaç yıl sonra, Sedad Hakkı Eldem, Türkiye'nin önde gelen mimarlık dergilerinden *Arkitekt*'te bir makale yayımladı.[165] Bu makalede, beş katlı betonarme ve tuğla bir yapı olan Hemşire Evi'nin fotoğrafları, çizimleri, cephe görünüşü ve her katının planları yer alıyordu. Hemşire Evi'nin bu planları İngilizce açıklamalı olarak yapının Amerikalı destekçileri için hazırlanmıştı. Ancak makalenin başlığı, yapıyı artık miadını doldurmuş olan pavyon tipi hastaneleri çağrıştıran bir terimle anıyordu: "Amiral Bristol Hastahanesi Pavi-

164 TBMM Tutanak Dergisi, 19. toplantı, 26 Aralık 1945, 2. Oturum, Dönem: VII, cilt 20, Toplantı: 3, 463. Ayrıca bkz. Gülhan Seyhun, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939–1945) Türkiye'de Hemşirelik Mesleğinin Gelişiminin Meclis Bütçe Görüşmeleri Sırasında Milletvekillerinin Görüşleri Üzerinden Değerlendirilmesi," *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku Tarihi Dergisi* 26, no. 1 (Nisan 2018): 35–44.

165 Eldem, "Amiral Bristol Hastahanesi Paviyonu," 51–55.

Şekil 27a. Sedad Hakkı Eldem'in 1937 yılında inşa edilen Yalova Termal Oteli (*Arkitekt*, 1938–03[87]).

Şekil 27b. Sedad Hakkı Eldem'in Amiral Bristol Hemşirelik Okulu (Eldem, "Amiral Bristol Hastahanesi Paviyonu," 03–04).

yonu." Eldem muhtemelen bu yapıya "paviyon" gibi daha genel bir terimi uygun gördü, zira Hemşire Evi tipolojisi o dönemde Türkiye'de pek bilinmiyordu ve *Arkitekt* okuyucularına yabancı gelebilirdi. *Arkitekt*'te yayımlanan ABHO çiziminde Eldem, yeni Hemşire Evi'ni ön plana çıkararak, ondan on yıl önce inşa edilmiş olan Thompson'ın modernist Amerikan Hastanesi'ni gölgede bırakacak şekilde sunmuştu (Şekil 28a). Eldem'in Hemşire Evi'ni konumlandırma biçim pek mütevazı değildi; geniş, çıkmalı ahşap balkonlar gibi "yerel" unsurları dikkat çekici biçimde sergiliyordu.

Arkitekt'te kullanılan planlar, şu anda Suna Kıraç Kütüphanesi (SKL) arşivinde bulunan ve daha önce yayınlanmamış olan 1:100 ve 1:50 ölçekli planlara dayanıyordu. ABHO'nun SKL'de bulunan en eski planları, *Arkitekt*'te yayımlanan planlardan iki yıldan fazla bir süre önce üretilmiş olan 15 Ekim 1949 tarihli 1:50 ölçekli çizimlerdir (Şekil 28b). 1949 tarihli bu planda, mimari başlık İngilizce olarak yazılmış ve yapı "Nurses Home Admiral Bristol Hospital" olarak adlandırılmıştır. ABHO'ya ait bir diğer plan grubu ise Türkçedir, bu planlarda tarih belirtilmemiştir ve büyük olasılıkla 1949'dan sonra hazırlanmıştır (Şekil 29). Bu planların "Hasta Bakacı Okulu" ifadesiyle başlıklandırılmıştır ve her kat planında, farklı alanların işlevlerini gösteren açıklayıcı lejantlar mevcuttur. Planlar, hastane müdürü Lorrin Shepard tarafından imzalanmıştır.[166]

1949 tarihli planlarla daha sonra üretilmiş olan nüshalar karşılaştırıldığında, Eldem'in Birleşik Krallık, Kuzey Amerika ve Avrupa'da geliştirilmiş olan Hemşire Evi tipolojisinden haberdar olduğu açıktır. 1949 planlarında "Nurses' Home Admiral Bristol Hospital Istanbul Turkey" ifadesi başlık olarak yer alırken, Eldem, bu yapıyı Türk meslektaşları ve *Arkitekt* okuru profesyonel mimarlara sunarken paviyon ve hastabakıcı okulu gibi daha tanıdık terimleri tercih etmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, "hastabakacı" terimi 1940'lara gelindiğinde hemşireler için giderek güncelliğin yitirmiş, daha çok hastabakıcı ya da hastane hizmetlisi anlamında kullanılmaya başlanmıştı. Osmanlıca "kız kardeş" anlamına gelen hemşire kelimesi ise, 1940'lara gelindiğinde profesyonel hemşireler için yaygın olarak kullanılan bir unvan haline gelmişti;[167] bu da hemşireliğin Türkiye'de bir sağlık mesleği olarak kabul görmeye başladığının göstergesidir.

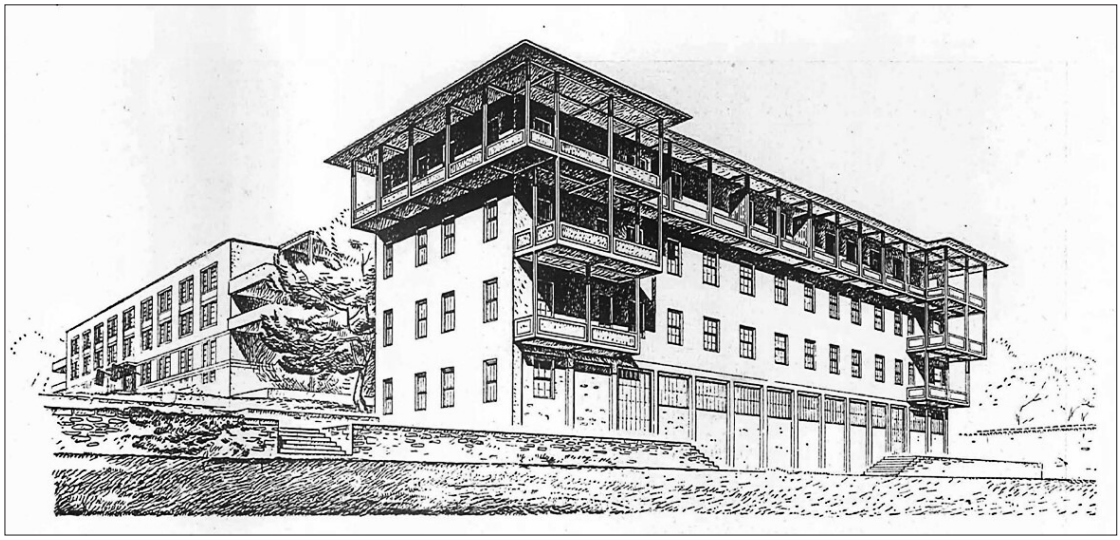
Türkiye'de ABHO Hemşire Evi'nde yaşayan ve çalışan hemşireler, artık mesleklerini hem modernist hem de Türk kimliği taşıyan bu yapıda sürdürebiliyorlardı. Bu yapı, onların mesleki ve kişisel ihtiyaçlarına cevap veren, ülkenin geçmişine kök salmış, ileri teknolojiye sahip bir bina idi. ABHO Hemşire Evi, Sedad Hakkı Eldem'in İkinci Ulusal Mimarlık anlayışının ve Türkiye için hem modernist hem de ulusal bir mimari arayışının somut bir ifadesiydi.

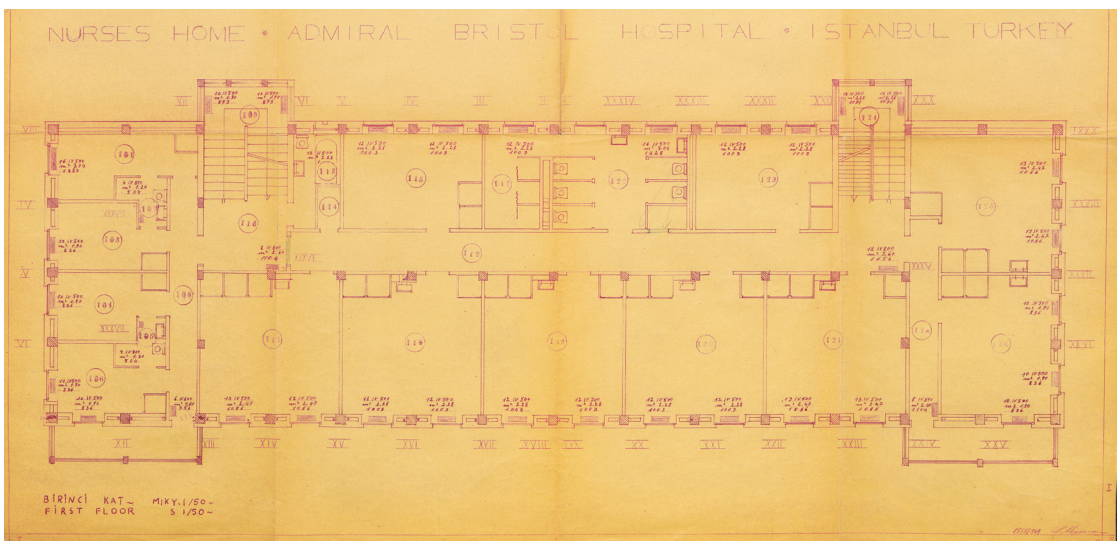
Eldem'in ABHO binası için hem Amerikalı destekçilere hem de Türk mimarlara yönelik hazırladığı farklı planlar ve bu planlarda yer alan farklı başlıklar (paviyon, okul, hastabakacı, Nurses' Home) Eldem'in Türkiye'ye Hemşire Evi tipolojisini tanıtmakta oynadığı aracı rolün yanı sıra o dönem Türkiye'de hemşirelik mesleğinin konumuna ilişkin değişen yaklaşımları da ortaya koymaktadır.

Eldem'in beş katlı ABHO Hemşire Evi'ne, Shepard tarafından imzalanmış ve binadaki farklı mekânları Türkçe olarak listeleyen planlar üzerinden bakıldığında, mimarın bu özel mimari tipolojide gerekli işlevleri nasıl düzenlediği görülmektedir. Bodrum katında çamaşırhane (13) ve hizmetçi odaları (9–12) yer almak-

166 ABDO SKK, KU https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/en/collection/admiral-bristol-collection/?detail=CollectionGuide.

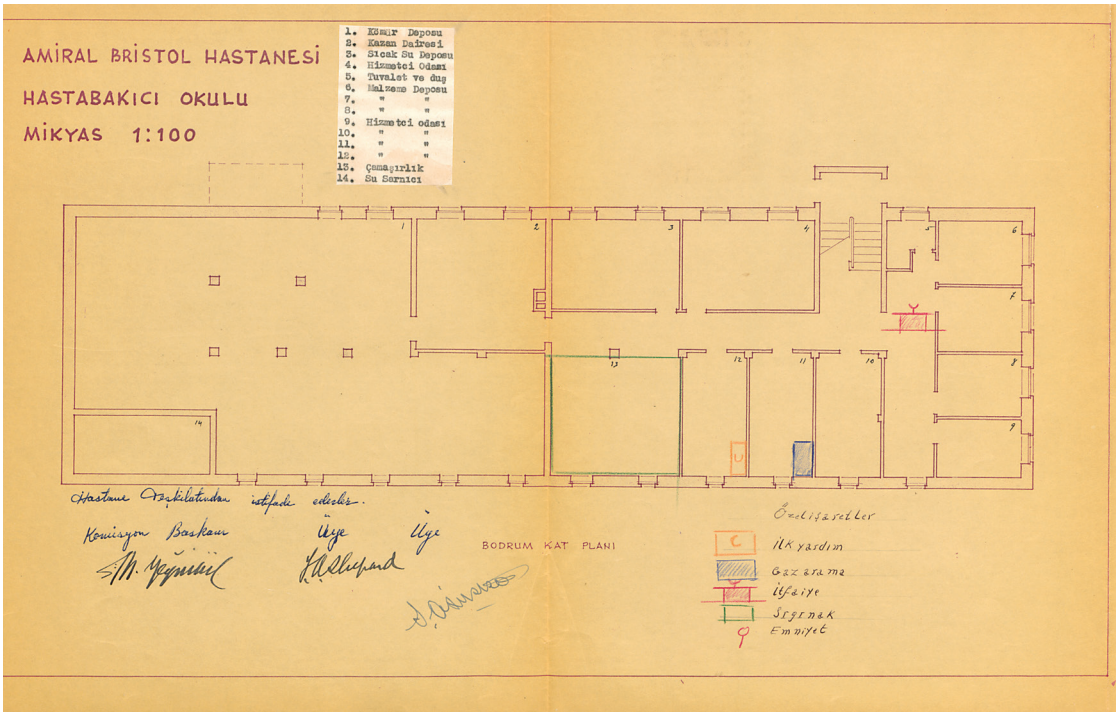
167 Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, kamu sağlık sisteminde birçok Alman hemşire görev yapmaktaydı ve Derviş Manizade'nin anılarından anlaşıldığı üzere bu hemşirelere hitaben Almanca'da "kız kardeş" anlamına gelen "Schwester" kelimesi kullanılmaktaydı. (Manizade, Cerrahpaşa Hastanesi Tarihi ve Anılarım, s. 20, 24, 25). Ayrıca, Cumhuriyet'in resmî hemşirelik okulu olan Hilâl-i Ahmer Hastabakıcı Okulu Hemşirelik Okulu (daha sonra Kızılay Hemşire Okulu), ilk başta Almanca konuşan hemşireler tarafından yönetilmişti. Bu da hemşirelik mesleğinin profesyonelleşme sürecinin ilk yıllarının Alman etkisi altında, Almanca terminolojinin uyarlanmasıyla gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Kızılay Hemşire Okulu tarihçesi için bkz. Türer, "The Red Crescent School in Istanbul" ve Osman Akandere, "Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık (Hemşirelik) Okulunun Açılması ve İlk Mezunları," erişim tarihi 18 Mayıs 2025, kızılaytarih.org.

Şekil 28a. Eldem'in *Arkitekt*'te yer alan ve ABHO binasını Thompson'ın binasının önünde gösteren çizimi, *Arkitekt*, (1952) (Eldem, "Amiral Bristol Hastahanesi Paviyonu," 03–04).

Şekil 28b. Eldem'in ABHO binasının birinci katının 1949 tarihli planı, İngilizce "Nurses Home Admiral Bristol Hospital" başlığıyla, 1:50 (KU-SKL, ABHO_01_dra_03.jpg).

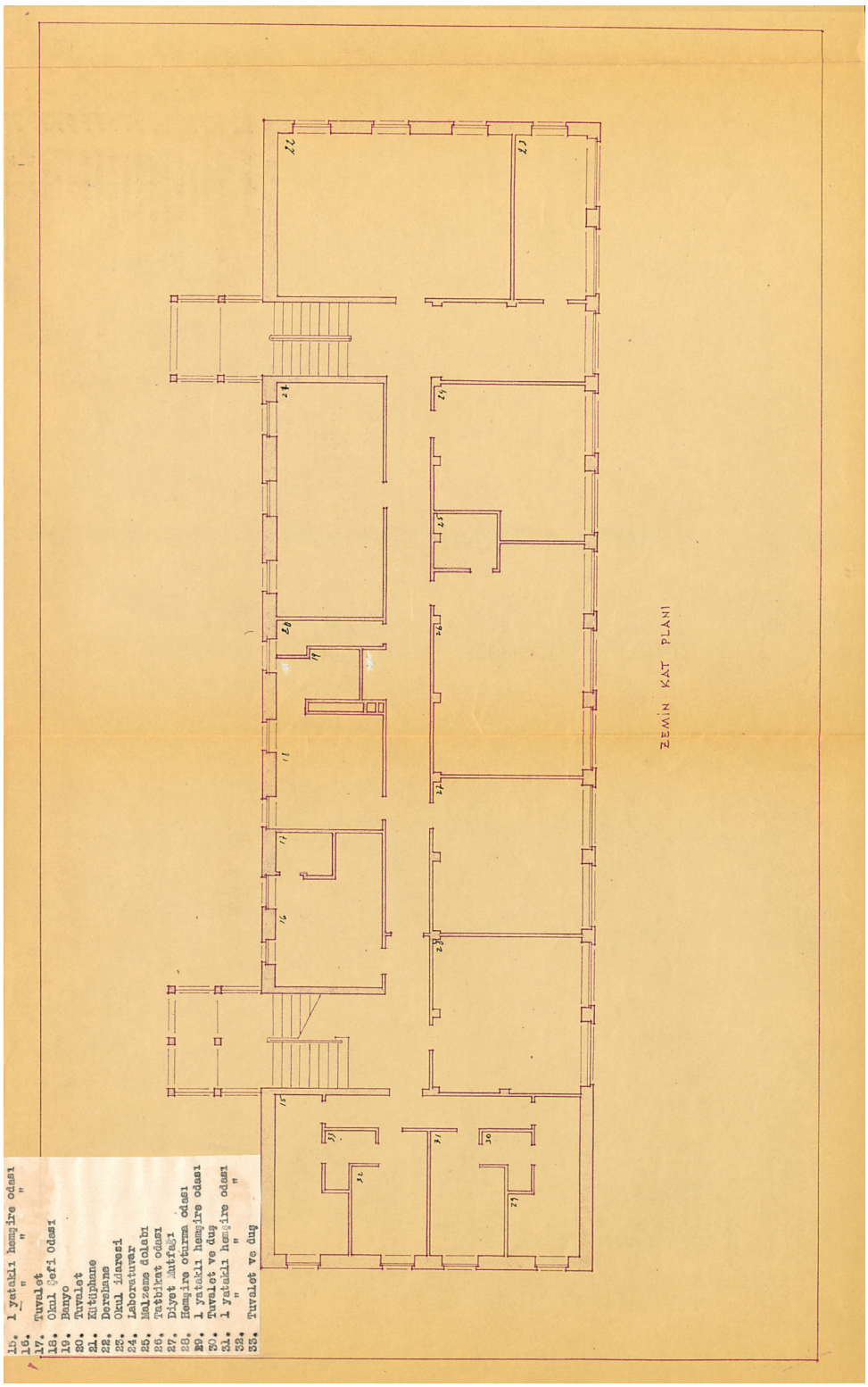

Şekil 29. Eldem'in ABHO binasının bodrum planı, ölçek 1:100 (KU-SKL, ABHO_02_dra_01.jpg).

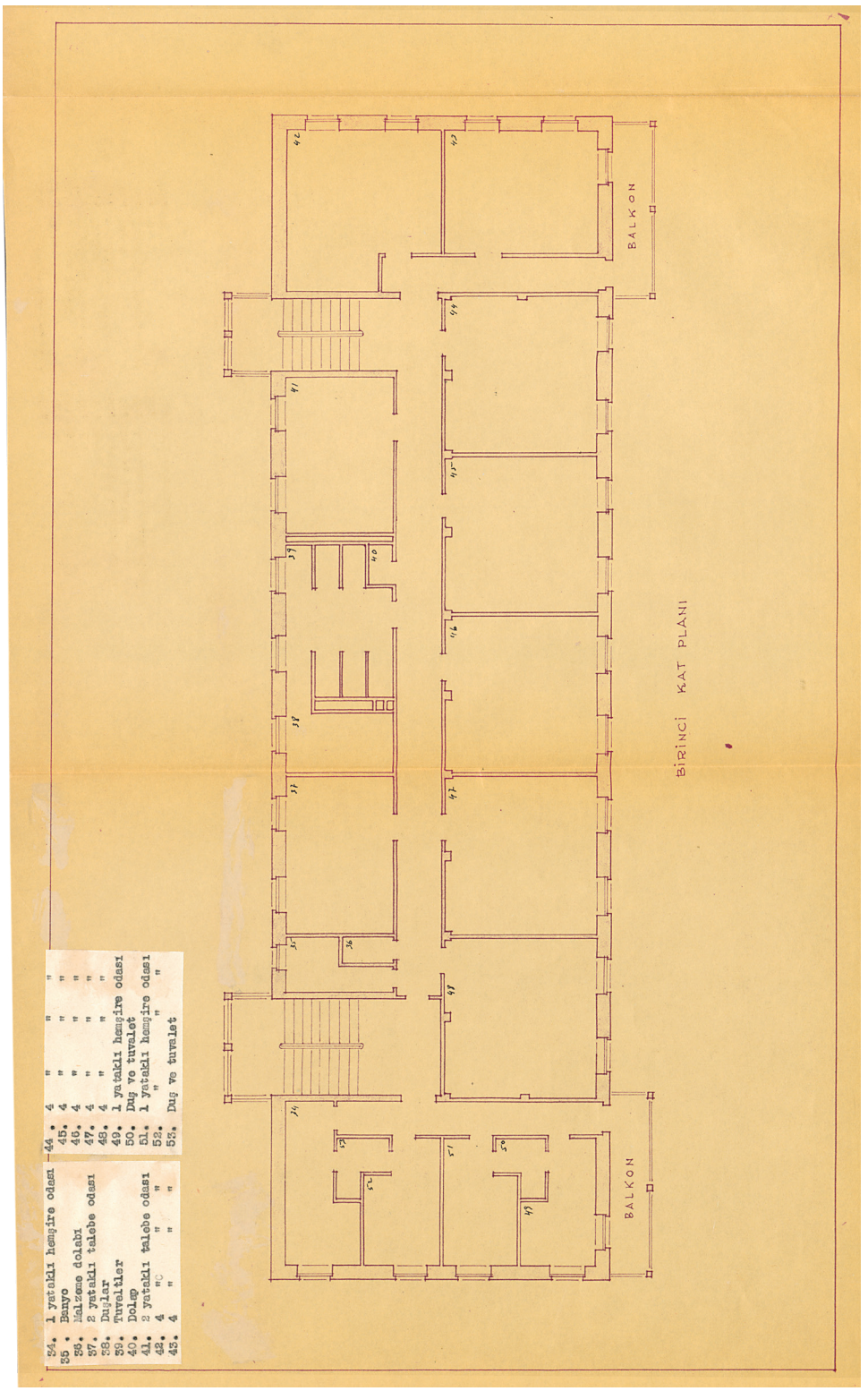
tadır (Şekil 29). "Hizmetçiler" için ayrı yaşam alanlarının varlığı, hemşirelerden ve öğrenci hemşirelerden kendi çamaşırlarını yıkamalarının ve temizlik yapmalarının beklenmediğine işaret eder ki bu, hemşirelerin ev hizmetlileri gibi bu tür bayağı işlerden sorumlu oldukları hemşire konutlarının ilk örneklerinden farklı bir durumdur. Zemin kata çıkıldığında, sınıf (22) , laboratuvar (24) , beslenme dersleri için bir perhiz mutfağı (27) ve öğrencilerin yeni edindikleri hemşirelik becerilerini uygulayabilecekleri bir tatbikat odası (26) gibi eğitim amaçlı birkaç alan bulunmaktaydı (Şekil 30). *Arkitekt*'te yayımlanan İngilizce açıklamalı zemin kat planlarında başhemşirenin kalması için tasarlanan oda (18) "ev annesi" anlamına gelen "*house mother*" olarak adlandırılmışken, aynı planın Türkçe nüshasında burası "okul şefi" olarak nitelendirilmişdir. Bu makalenin Hemşire Evi tipolojisiyle ilgili önceki bölümünde belirtildiği üzere, özellikle başhemşireye ayrılan oda için kullanılan İngilizce terim, hem Hemşire Evi ile manastır arasındaki paralellikleri yansıtmakta hem de bu yapıların genç kadınların aile evlerinden kamusal hizmet hayatına geçişlerini kolaylaştırmak niyetiyle ev içi alanlara gönderme yaparak inşa edildiğini göstermektedir.[168]

Birinci katın büyük bölümü, öğrenci hemşireler için çift kişilik yatak odalarına ayrılmıştı; ikinci katta ileri düzey öğrenci hemşireler için daha fazla mahremiyete sağlayan tek kişilik yatak odaları bulunmaktaydı (Şekil 31–33). Üçüncü katın büyük bölümü ise eğlence ve dinlenme faaliyetlerine ayrılmıştı; birkaç büyük yatak odasının yanı sıra en kıdemli hemşireler için oturma ve misafir odaları bulunmaktaydı (89, 105, 109, 112) (Şekil 34). Bu kattaki çıkın-

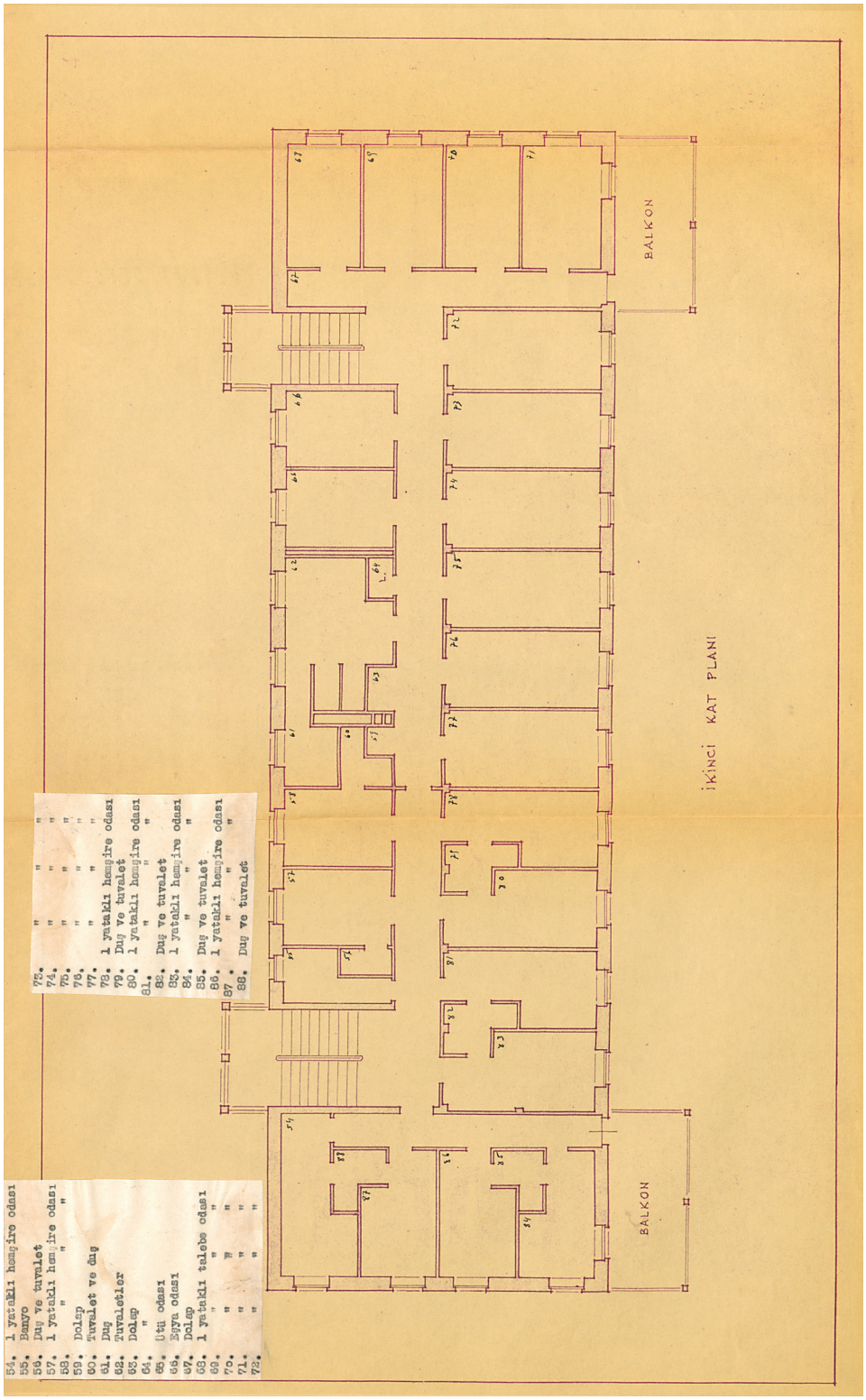
168 Vicinus, *Independent Women*, 85–120; Kingsley, "The Architecture of Nursing," 63–94; Adams, *Medicine by Design*, 71–88; Adams, "Rooms of their Own: The Nurses," 29–41.

Şekil 30. Eldem'in ABHO binasının zemin kat planı (KU-SKL, ABHO_02_drw_01.jpg).

Şekil 31. Eldem'in ABHO binasının birinci kat planı (KU-SKL, ABHO_02_drw_01.jpg).

Şekil 32. Eldem'in ABHO binasının ikinci kat planı (KU-SKL, ABHO_02_drw_01.jpg).

Şekil 33. Yatak odalarından birini gösteren fotoğraf (KU-SKL, ABHO_03_03_phg_13.jpg)

tılı balkonlar, Hemşire Evi'nden görülebilecek en iyi şehir manzaralarını sunuyordu. Ayrıca, öğrencilerin tiyatro (98) etkinlikleri icra edebilmeleri için bir de sahne bulunuyordu (**Şekil 35**). ABD'de yirminci yüzyılın başlarında inşa edilen örnekleri kadar ihtişamlı olmasa da, ABHO Hemşire Evi daha önceki Hemşire Evleri'nin birçok ortak özelliğini paylaşmaktaydı ve bu yapı tipinin standart özelliklerinin birçoğunu başarıyla bir araya getirmiştir.

Sedad Hakkı Eldem başlangıçta ABHO Hemşire Evi'ni, Edward Fletcher Stevens ve Hemşire Evi'nin nasıl tasarlanması gerektiğini anlatan diğer uzmanların kaleme aldığı tavsiyelere uygun olarak ana hastane binasından tamamen bağımsız bir yapı şeklinde tasarlamıştır.[169] Dolayısıyla, 1952 tarihli *Arkitekt* makalesinin fotoğraflarında görülen ve hastaneyi Hemşire Evi'ne bağlayan köprü, Eldem'in orijinal planlarında yer almamakla birlikte, 1950 yılında onaylanmış ve muhtemelen hamilerin talebi üzerine inşa edilmiştir.[170] Köprü, bina tamamlandıktan hemen sonra inşa edilmiş ve hemşireler için yaşam alanları ile çalışma yerleri arasında daha hızlı bir güzergâh sağlayarak ABHO Hemşire Evi'ni hastaneye bağlayan bir tür mimari göbek bağı işlevi görmüştür (**Şekil 36**). Bu köprünün eklenmesi, yukarıda bahsedilen Taylorist teoriler doğrultusunda emeği maksimize eden bir araç olarak yorumlanabilirken, ABHO Hemşire Evi'nde yaşamış ve çalışmış hemşirelerle yaptığımız görüşmeler farklı bir yaşam deneyimine işaret etmekte ve bu mekânın özellikle binanın sonraki yıllarında nasıl yorumlandığına dair incelikli ve daha zengin olasılıklar ortaya çıkarmaktadır.[171] Görüştüğümüz hemşireler bu köprüden sevgi, bağlılık ve nostalji duygularıyla "gönül köprüsü" olarak bahsetmektedir.[172]

Daha önce de belirtildiği gibi, ABD'de 1950'li ve 1960'lı yıllarda Hemşire Evleri'nin yerini üniversite kampüs yurtları almaya başlamıştır.[173] Türkiye'de ABHO Hemşire Evi 1949 yılında açıldığında, bu yenilik ABD'de artık geçerliliğini yitirmekte olan bir mimari tipoloji haline gelmişti. 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında, Türkiye'de kadın hemşirelerin "muntazam" görev ve yaşam tarzlarının ne olması gerektiği konusundaki tartışmalar yeni yeni

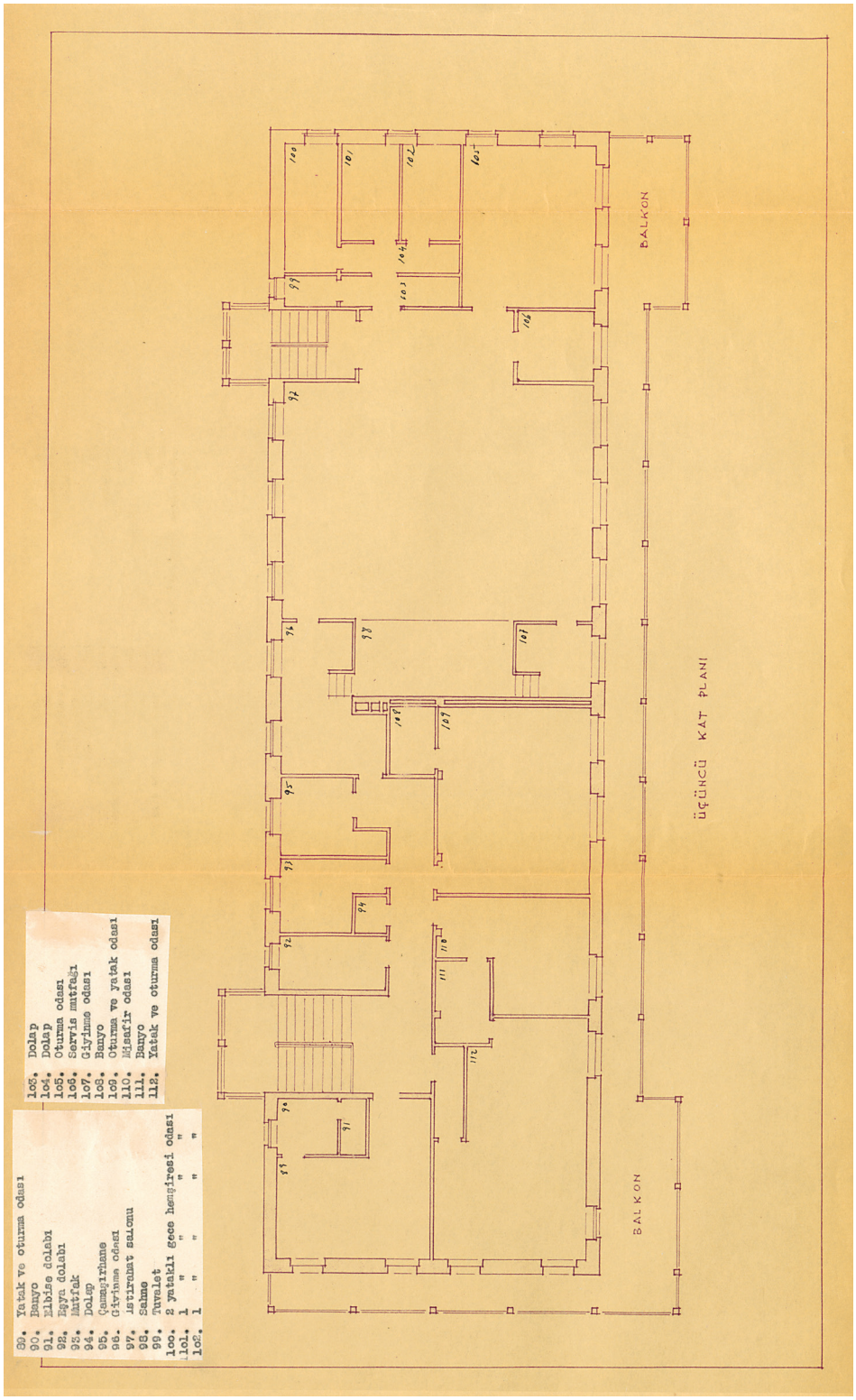
169 Stevens, *The American Hospital*, 175–84. Ayrıca bkz. MacKintosh, *Construction, Equipment, and Management*, 127.

170 Winkler ve Rountree, *Amerikan Hastanesi*, 92.

171 Henri Lefebvre, *La production de l'espace* (Paris: Anthropos, 1974).

172 1960'larda binada yaşayan hemşirelerle yaptığımız sözlü tarih çalışmalarında, köprünün çok olumlu bir mimari unsur olduğu belirtilmektedir, dolayısıyla bunun Taylorist terimlerle yorumlanmasının yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir. KU IRB onay numarası: 2021.099.IRB3.060, Proje başlığı: "Spaces of Healthcare and Hospitals in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic."

173 Kingsley, "The Architecture of Nursing," 85. Örneğin, bkz. University of Maryland School of Nursing Catalog, 1951–1952, 8.

Şekil 34. Eldem'in ABHO binasının üçüncü kat planı (KU-SKL, ABHO_05_06_phg_27.jpg).

Şekil 35. ABHO binasının üçüncü katında sahnelenen bir tiyatro etkinliğinin fotoğrafı (KU-SKL, ABHO_05_06_phg_27.jpg)

başlıyordu.[174] Türkiye'de hemşirelik mesleğine adım atan ve henüz 14 kadar genç bir yaştayken aile evlerinden ayrılıp Hemşire Evleri'ne yerleşen genç kadınların, kendilerini eğiten ve daha sonra istihdam eden hastanelerden korunaklı ve denetimli yaşam alanları beklentisi 1980'lerin sonuna kadar devam etmiştir.[175]

1990'larda başlatılan büyük bir tadilat projesi kapsamında, bilgisayar ve görsel-işitsel laboratuvarlar, dijital kayıtların depolanması, muhasebe ve halkla ilişkiler ofisleri gibi yeni tür sağlık hizmeti çalışma alanları önceden hemşirelerin barınma, eğlenme, dinlenme ve eğitimleri için ayrılmış olan yatak odaları, tiyatro salonu ve perhiz mutfağı gibi alanların yerlerine geçmişlerdir.[176] Vehbi Koç Vakfı 1995 yılında Amiral Bristol Hastanesi'ni satın aldığında ABHO'nun devam eden işlevleri ve personeli Nişantaşı'nda yakındaki bir binaya taşınmış ve Şubat 1999'a gelindiğinde hemşirelik okulu Koç Üniversitesi'nin bir parçası haline gelmiştir. Vehbi Koç Vakfı'nın, Thompson'ın hastanesi ve Eldem'in ABHO binasının depreme yeterince dayanıklı olmadığı ve yerlerine başka yapıların geçmesi gerektiği kararını almasında 17 Ağustos 1999 Marmara depreminin de etkisi olmuştur.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından yirminci yüzyılın ortalarına kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemleri de dahil olmak üzere, dünya genelinde sağlık mimarisinde birçok dönüşüm gözlemlenmiştir. Bu bölüm, kadınlar için bir tıp okulu, bir hastane ve bir Hemşire Evi'nin yanı sıra bu yapıları tasarlayan birçok farklı mimarın çalışmalarını ve yaşamlarını

174 Örneğin, bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 19. toplantı, 26.12.1945, 2. Oturum, Dönem: VII, cilt 20, Toplantı: 3, 463.

175 Ayşe Pişkin ile görüşme (21 Şubat 2023). KU IRB onay numarası: 2021.099.IRB3.060.

176 1990'lardaki tadilat planları için bkz. ABHO-SKL-KU 07, dra02. SKL, Admiral Bristol School of Nursing Collection.

Şekil 36. Eldem'in ABHO köprüsünü gösteren bir fotoğraf (Eldem, Arkitekt, 1952–03–04).

inceledi. A. D. F. Hamlin'in büyük pavyon planlı hastanesi, Kendall ve Taylor tarafından tasarlanan küçültülmüş ölçekli *Beaux Arts* geleneğindeki bina ve W. Stuart Thompson'ın Nişantaşı'ndaki modernist hastanesi, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet bağlamlarında zaten var olan sağlık mimarisi tipolojilerini temsil etmektedir. Öte yandan, ACG'nin kadınlar için kurulmuş olan tıp okulu ve ABHO Hemşire Evi, Türkiye'de sağlık mimarisi açısından yeni ve benzerleri bulunmayan örnek projelerdir.

Bu iki proje—kadınlar için tıp okulu ve Hemşire Evi—sağlık hizmetleri alanında hekim ve hemşire olarak kariyer edinmek isteyen kadınlara ayrı alanlar sağlayan mimari tipolojilerdi, ancak sonuçta farklı nedenlerden dolayı ikisi de ülkede önemli bir etki yaratmamıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlar, mevcut olan erkek tıp okullarına oldukça erken bir dönemde dahil edilmiş ve bu okullar daha sonra karma eğitime geçtiği için kadınlara yönelik ayrı tıp okullarının tasarlanmasına gerek kalmamıştır. Buna karşın hemşireler, 1940'larda Türkiye'de sağlık hizmetleri profesyoneli olarak kabul görmüş olsalar da, 1980'lerin sonlarına kadar üniversite yurtları veya bağımsız yaşam alanları yerine hastane içinde veya yakından denetlenen mekânlarda yaşamaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla, kırk yıl boyunca büyük ölçüde başlangıçta tasarlandığı gibi işlev görmüş olan ABHO Hemşire Evi, bu açıdan Türkiye'de söz konusu mimari tipolojinin oldukça nadir bir örneğini teşkil etmektedir.[177]

Sibel Bozdoğan'ın belirttiği gibi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti kadını modernizmin sembolü olarak görmüştür ve bu nedenle cumhuri-

177 "Amiral Bristol Hemşirelik Okulu," VKF Ansiklopedisi, erişim tarihi 14 Şubat 2024, https://ansiklopedi.vkv.org.tr/Kategoriler/Kurumlar/Vehbi-Koc-Kurumlari-Vakfi/Amiral-Bristol-Hemsirelik-Okulu

yetin modern mimarisi sadece bilim ve ilerleme ile değil, aynı zamanda modern Kemalist kadın imgesiyle de ilişkilendirilmiştir.[178] Rockefeller Vakfı'nın finansal desteğiyle kurulmuş olan ve Amerikalı yönetici kadrosuna sahip Hıfzıssıhha Enstitüsü'nden dönemin gazetelerinde "Cumhuriyet'in en büyük başarısı"[179] olarak bahsedilmesi örneğinde olduğu gibi bilimi ve ilerlemeyi temsil eden hastane veya tıbbi araştırma merkezi gibi sağlık mimarisine ilişkin yeni Amerikan fikirlerinin yüceltildiği çiçeği burnunda Türkiye Cumhuriyeti'nde, Hemşire Evi'nin Anglo-Amerikan esintili mimarisi kıyasla daha az dikkat çekmiştir. Bu makalede bahsedilen birçok farklı Amerikan sağlık projesinde görevlendirilmiş tek Türk mimar ve yirminci yüzyılın ilk yarısında Türkiye'de büyük bir sağlık binası inşa eden sayılı yerli mimarlardan olmasına rağmen Sedad Hakkı Eldem'in bu etkileyici binası hakkında şimdiye kadar çok az araştırma yapılmış olması ayrıca dikkat çekicidir.

Sağlık ve şifa mekânları nötr değillerdir ve asla nötr olmamışlardır. İstanbul'daki Amerikan projeleri söz konusu olduğunda, bunlar dönemin kültürel, ekonomik ve siyasi iklimini, özellikle emek ve toplumsal cinsiyet açısından, hem şekillendirmiş hem de yansıtmıştır. Türkiye'de sağlık hizmetleri sektörü değiştikçe, yeni tıbbi uygulamalar ve cihazlar için farklı türde mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Bununla beraber, hastanelerin mimari tarzları da değişmiş ve özellikle Amerikan Hastanesi gibi gitgide tüketici odaklı hale gelen özel hastaneler daha çağdaş ve uluslararası bir görünüm ile hasta ve çalışanları cezbetmeyi ve onlara hitap etmeyi ummuşlardır.[180] Bu tür kaygı ve arzular, nihayetinde W. Stuart Thompson'ın Amerikan Hastanesi'nin ve Sedad Hakkı Eldem'in Hemşire Evi'nin kaderini belirlemiş ve her iki yapı 1999 yılında yerlerine gelecek yüzyılın yeni sağlık binalarının inşa edilmesi amacıyla yıkılmıştır.[181]

178 Bozdoğan, *Modernism and Nation Building*, 85–86. ACG'nin Bingham Hall ve Amiral Bristol Hemşire Evi gibi daha küçük Amerikan projelerinden ziyade, Avusturyalı mimar Ernst Egli (1893–1974) tarafından tasarlanan Ankara'daki İsmet Paşa Kız Enstitüsü bu vizyonun timsali olmuştur. Pelin Öngören de ayrıca şunu belirtir: "Bu enstitülerden ilki olan İsmet Paşa Kız Enstitüsü, modern bir okul binası olmanın ötesinde bir öneme sahipti. Cumhuriyet hükümetinin, modern eğitim için gerekli modern koşulları gösteren tarzı, teknolojisi ve malzemeleriyle moderniteye örnek olacak bir bina inşa etme çabası düşünüldüğünde sembolik bir anlam taşıyordu." Pelin Öngören, "Women's Education through the Lens of Visibility: Ankara İsmet Paşa Girls' Institute in the 1930s," *Spaces/Times/Peoples: Domesticity, Dwelling and Architectural History/Mekanlar/Zamanlar/İnsanlar: Evsellik, Ev, Barınma ve Mimarlık Tarihi. December 12–13, 2013 METU Faculty of Architecture, Kubbealtı Hall/12–13 Aralık 2013, ODTÜ Mimarlik Fakültesi, Kubbealtı Salonu. Graduate Program in Architectural History, Department of Architecture, Middle East Technical University/Mimarlık Tarihi Lisansüstü Programı, Mimarlık Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Bildiriler/Symposium Papers*, ed. Lale Özgenel (Ankara, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, 2016), 54.

179 "Cumhuriyetin Büyük Eseri: Ankara Numune Hastanesi'nin İsmet Paşa Pavyonu ve Sıhhat Enstitüsü Dün Açıldı," *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Kasım 1933, 1. Ayrıca bkz. Altay, *Atatürk Döneminde*.

180 Murphy, *The Architecture of Health*.

181 Amerikan Hastanesi'nin bina kayıtları; "Amerikan Hastanesi'nin Yeni Blokları Açıldı."